

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТУПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БОЧУЛЯК НАЗАР ІГОРОВИЧ

УДК 340.12

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ**

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н. І. Бочуляк**

Науковий керівник:
Гарасимів Тарас Зеновійович,
доктор юридичних наук, професор

Хмельницький–2020

АНОТАЦІЯ

Бочуляк Н. І. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2020.

У дисертаційному дослідженні вперше здійснено комплексне теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання у сфері адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів.

Вказано, що історичний досвід показує, що адвокатура як окремий інститут постав не одразу, її організаційна структура формується під впливом розвитку державності та характерної певному типу держави правової системи. Прослідковано глибокий взаємозв'язок інституту адвокатури із розвитком державно-правових і цивільно-правових явищ в їх історичному розрізі, а теж впливу концепції справедливості й прав людини на становлення інституту адвокатури, визнання його ролі в державі та соціумі

Наголошено, що модель єдиної професійної організації адвокатів найбільш поширена у невеликих країнах, у яких функціонує одна національна організація адвокатів. У великих країнах до структури асоціації адвокатів входять місцеві (регіональні) асоціації. Повноваження та функції асоціацій адвокатів поділяються між національним та місцевим (регіональним) рівнем, утім визначальний принцип полягає у тому, що вони разом становлять об'єднану структуру. Організації національного та місцевого (регіонального) рівня не є конкурентами, позаяк вони виконують різні функції.

Визначено правові моделі організації адвокатського самоврядування: ізоляційна, етатична, комерційна та соціальна. Згідно з запропонованою класифікацією за сутнісною ознакою адвокатське самоврядування в Україні позиціонує себе із соціальною моделлю, особливостями якої є: 1) адвокатська діяльність є законодавчо врегульованою державою; 2) інститут адвокатури

позиціонується як незалежний інститут, себто не є частиною державного апарату; 3) інститут адвокатури як основний елемент громадянського суспільства; 4) інститут адвокатури належить до структури правозахисної системи держави; 5) адвокатура – гарант забезпечення прав й свобод людини та громадянина, юридичних осіб; 6) високе значення та важлива роль інституту адвокатури в суспільному житті; 7) захист прав людини та громадянина – найвища соціальна цінність; 8) моральні імперативи адвокатів посідають виняткове місце у їх професійній діяльності; 9) формування правової держави та розвиток громадянського суспільства є метою правової еліти.

З'ясовано, що структурними елементами принципу незалежності адвокатської діяльності є незалежність як від правоохоронних органів, так і від держави в цілому. По-друге, процесуальні гарантії, зміст процесуальних норм конституційної, кримінальної, цивільної, господарської галузей права зобов'язані забезпечувати рівність прав адвоката з іншим суб'єктами процесу. По-третє, адвокатська таємниця, забезпечення якої складає одну із визначальних гарантій незалежності адвоката. Власне вона забезпечує імунітет довірителя, а її дотримання є важливою умовою оптимальної співпраці адвокат-клієнт. По-четверте, незалежність від власних інтересів, себто незалежність не лише від зовнішніх чинників, але й і від внутрішніх. По-п'яте, адвокат повинен бути незалежним від клієнта, позаяк адвокат зобов'язаний зберегти довіру третіх осіб та суду та убезпечити власну якісну діяльність. По-шосте, незалежність адвоката від ділових партнерів, які в жодному випадку не повинні вчиняти тиск стосовно правової позиції адвоката, факту укладання адвокатської угоди. По-сьоме, функціонування адвокатського самоврядування, яке покликане захищати права адвокатів та їх незалежність. По-восьме, гарантії безпеки адвоката, що є запорукою ефективної адвокатської діяльності. Отже, незалежність, як домінанта адвокатської діяльності, є органічним й невід'ємним елементом якісного функціонування інституту адвокатури, без гарантування якого неможливе забезпечення успішності захисту прав та свобод людини і громадянина.

Вказано, що моральні імперативи діяльності адвокатського самоврядування в Україні закріплені у профільному нормативно-правовому акті – Правилах адвокатської етики, серед них: принцип незалежності та свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; принцип дотримання законності; принцип домінантності інтересів клієнтів; принцип неприпустимості конфлікту інтересів; принцип конфіденційності; принцип компетентності та добросовісності; принцип поваги до адвокатської професії, а також окремі вимоги до рекламування адвокатської діяльності. Не зважаючи на ґрунтовне законодавче закріплення змісту низки морально-етичних принципів здійснення адвокатського самоврядування в Україні, нині в національному законодавстві реально не має належного механізму їх реалізації. Тому вироблення такого механізму та його законодавче закріплення шляхом удосконалення законодавчих норм в сфері функціонування адвокатського самоврядування окреслено як пріоритетне завдання подальших досліджень. Узагальнення філософського осмислення моральних імперативів адвокатського самоврядування представить відображення певних цінностей (філософію адвоката) – як індивідуальних, так і інституційних.

Зауважено, що реальне адвокатське самоврядування в Україні є новим явищем, котре нині проходить випробовування щодо координації регіональних та загальнонаціональних інтересів, специфіки виконання адміністративних функцій в інституті адвокатури тощо. Держава, яка передбачає адвокатське самоврядування, покликана забезпечити належну правову базу, відповідні гарантії для його самостійності та самоврядності. Натомість інститут адвокатури самостійно, виборчим шляхом, формує необхідні органи, які представлятимуть інтереси адвокатської спільноти у процесі взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами.

Відзначено, що активізація, залучення адвокатів у процес формування стратегії розвитку адвокатської спільноти є одним з головних завдань, які стоять перед органами адвокатського самоврядування сьогодні. Здійснити це

можливо, зробивши процес прийняття рішень такими органами максимально прозорим і публічним. Ухваленню важливих для адвокатів рішень має передувати широке обговорення, тоді рішення не будуть піддаватися несамовитій критиці, а навпаки – будуть супроводжуватися колективною волею до виконання.

Зазначено, що питання щодо організаційних форм та системи органів адвокатського самоврядування у національному законодавстві є певною мірою спірними. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» організаційними формами адвокатського самоврядування є: конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, З'їзд адвокатів України. Однак, згідно ч. 2 даної статті, адвокатське самоврядування реалізовується не тільки через означені організаційні форми адвокатського самоврядування, але й через Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіонів. З огляду на це постає цілком аргументоване питання, чи визначені комісії інституту адвокатури не є організаційними формами адвокатського самоврядування. Разом з тим, з дефініцією організаційної форми адвокатського самоврядування, ст. ст. 31, 32, 34, 43, 47, 54 профільного закону вживають термін орган адвокатського самоврядування. Тому теж постає питання щодо співвідношення цих понять. Звідси, можемо зробити загальний висновок, що національне законодавство про адвокатуру ще не сформувало належну термінологію, тому для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно залучити науковців.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в статті 44 визначає основні завдання, які покладаються на адвокатське самоврядування. Втім окреслений законом спектр завдань адвокатського самоврядування є дещо неповним, обмеженим. Зокрема, вважаємо, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має передбачати положення стосовно наступних завдань адвокатського самоврядування: формування та забезпечення діяльності

органів адвокатського самоврядування; формування професійного адвокатського корпусу; притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

З'ясовано, що сьогодні в Україні створено розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на загальнодержавному, так і регіональному рівні, цілю яких є представництво інтересів кожного адвоката, формування засад та правил, яких має дотримуватись адвокатська спільнота. Така система адвокатського самоврядування має на меті формування окремішньої, незалежної від держави, системи самоорганізації та самоуправління всього адвокатського корпусу. А це, передусім, повинно консолідувати усіх адвокатів, сприяти постійному підвищенні їх професійної кваліфікації, діяти як єдиний суб'єкт з метою захисту прав. Разом з тим, органи адвокатського самоврядування в українському суспільстві знаходяться лише на етапі їх становлення, а тому питання ефективності їх діяльності, здійснення покладених на них функцій, дійсне представництво та рівень самоорганізації адвокатської спільноти повинно стати предметом подальшого наукового опрацювання.

Зазначено, що євроінтеграційні процеси та потреба адаптації стандартів адвокатської діяльності потребують детального дослідження, виявлення кращих зразків правового регулювання функціонування адвокатського самоврядування ЄС. Євроінтеграційні процеси та збільшення міграційних процесів, до яких активно залучена Україна потребують активізації правозахисної діяльності, посилення ролі українських адвокатів у світі. Вказано, що важливим є наближення вітчизняних норм щодо діяльності адвокатури до тих, які прийняті в Європейському Союзі, необхідний системний підхід до подальших змін. Особливо важливою є адаптація в Україні положень європейського законодавства, які стосуються якості адвокатських послуг, адвокатської таємниці, етичних стандартів функціонування адвокатури.

Сформульовано основні шляхи та модули вирішення проблеми функціонування інституту адвокатського самоврядування в Україні.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, адвокатське самоврядування, адвокатологія, принципи адвокатського самоврядування, моральні імперативи адвокатського самоврядування, модель організації адвокатського самоврядування.

SUMMARY

Bochuliak N.I. Advocate self-government in the context of modern worldviews.. – On the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.12 – philosophy of law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytsky, 2020.

The dissertation research for the first time made a complex theoretical generalization and proposed the solution of a scientific problem in the field of lawyer's self-government in the context of modern world-view.

It is stated that historical experience shows that the bar as a separate institution is not immediately established, its organizational structure is formed under the influence of the development of statehood and characteristic of a certain type of state legal system. The deep connection between the Institute of the Bar and the development of state and civil phenomena in their historical context, as well as the influence of the concept of justice and human rights on the establishment of the Bar, recognition of its role in the state and society

It is emphasized that the model of a single professional lawyer organization is most widespread in the small countries where one national lawyer organization of Slovenia operates. In large countries, the structure of the bar association includes local (regional) bar associations. The powers and functions of bar associations are shared between the national and local (regional) levels, but the decisive principle is that they together form a unified structure. National and local (regional) level organizations are not competitors as they perform different functions.

The legal models of the organization of advocate self-government are defined: isolation, ethical, commercial and social. he proposed classification on the basis of

substantive features, the lawyer's self-government in Ukraine positions itself with a social model, the peculiarities of which are: 1) the lawyer's activity is a legally regulated state; 2) the Bar Institute is positioned as an independent institute, that is, it is not part of the state apparatus; 3) the Institute of Advocacy as a core element of civil society; 4) the institute of advocacy belongs to the structure of the human rights protection system of the state; 5) Advocacy - a guarantor of the rights and freedoms of a person and a citizen, legal persons; 6) the high value and important role of the Institute of Advocacy in public life; 7) protection of human rights and citizens - the highest social value; 8) the moral imperatives of lawyers occupy an exceptional place in their professional activity; 9) the formation of the rule of law and the development of civil society is the goal of the legal elite.

It has been found out that the structural elements of the principle of the independence of the legal profession are the independence of both the law enforcement agencies and the state as a whole. Secondly, procedural guarantees, content of procedural rules of the constitutional, criminal, civil, economic branches of law are obliged to ensure the equality of the lawyer's rights with other subjects of the process. Third, lawyer's secrecy, which is one of the defining guarantees of a lawyer's independence. In fact, it ensures the immunity of the principal, and its compliance is an important condition for optimal cooperation of client-lawyer. Fourth, independence from one's own interests, that is, independence not only from external factors, but also from internal ones. Fifth, the lawyer must be independent of the client, as the lawyer is obliged to maintain the trust of third parties and the court and to ensure their own quality activities. Sixth, the independence of the lawyer from the business partners, who in no case should put pressure on the legal position of the lawyer, the fact of the conclusion of a lawyer's agreement. Seventh, the functioning of advocate self-government, which is designed to protect the rights of lawyers and their independence. Eighth, the safety of the lawyer, which is the key to effective advocacy. Independence, as a dominant advocate, is therefore an organic and integral element of the quality of the bar's institution, without which it is impossible to ensure the successful protection of the rights and freedoms of the individual and the citizen.

It is stated that the moral imperatives of the activity of advocate self-government in Ukraine are enshrined in the profile legal act - Rules of Attorney Ethics, among them: the principle of independence and freedom of the lawyer in the practice of advocacy; the principle of compliance; the principle of dominance of clients' interests; the principle of inadmissibility of conflict of interest; the principle of confidentiality; the principle of competence and integrity; the principle of respect for the legal profession, as well as the specific requirements for the promotion of advocacy. Despite the thorough legislative consolidation of the content of a number of moral and ethical principles of the practice of advocate self-government in Ukraine, nowadays in the national legislation there is really no proper mechanism for their implementation. Therefore, the elaboration of such a mechanism and its legislative consolidation through the improvement of legislative norms in the sphere of functioning of the lawyer's self-government are outlined as a priority of further research. Generalizing the philosophical understanding of the moral imperatives of advocate self-government will present a reflection of certain values (the lawyer's philosophy), both individual and institutional.

It is noted that real advocate self-government in Ukraine is a new phenomenon, which is currently being tested for coordination of regional and national interests, specifics of performing administrative functions at the Bar. The state, which provides for self-government, is called upon to provide a proper legal framework, adequate guarantees for its autonomy and self-government. On the other hand, the Institute of Advocates independently forms, by election means, the necessary bodies that will represent the interests of the advocacy community in the process of interaction with state authorities, local self-government bodies, their officials and officials.

It is stated that the activation, involvement of lawyers in the process of forming the strategy of development of the advocacy community is one of the main tasks facing the bodies of advocate self-government today. This can be done by making the decision-making process of such bodies as transparent and public as possible. Important decisions for attorneys should be preceded by wide-ranging discussion, and

then decisions will not be subjected to crazed criticism, but rather accompanied by a collective will to execute.

It is noted that the issues concerning the organizational forms and system of the bodies of advocate self-government in national legislation are somewhat controversial. According to Part 1 of Art. 46 of the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy" organizational forms of advocate self-government are: the Conference of Advocates of the region, the Council of Advocates of the region, the Council of Advocates of Ukraine, the Congress of Advocates of Ukraine. However, according to Part 2 of this article, advocate self-government is implemented not only through the specified organizational forms of advocate self-government, but also through the Higher Qualification and Disciplinary Commission of the Bar, the Qualification and Disciplinary Commissions of the Bar, the Higher Audit Commission of the Bar, the Audit Office. Against this background, it is quite a well-founded question whether the appointed commissions of the Bar Institute are not organizational forms of advocate self-government. However, with the definition of the organizational form of advocate self-government, Art. Art. 31, 32, 34, 43, 47, 54 of the profile law use the term body self-governing. Therefore, the question arises as to the relation of these concepts. From this we can conclude that the national law on the Bar has not yet formulated the proper terminology, so it is necessary to involve scientists in order to effectively solve this problem.

In Article 44, the Law on Advocacy and Advocacy defines the main tasks that are entrusted to the lawyer's self-government. However, the statutory scope of the tasks of advocate self-government is somewhat incomplete, limited. In particular, we believe that the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy" should stipulate provisions regarding the following tasks of advocate self-government: formation and support of the activity of bodies of advocate self-government; formation of a professional lawyer's corps; bringing lawyers to disciplinary action.

It has been found out that in Ukraine today an extensive system of self-government bodies is created both at the national and regional level, the purpose of which is to represent the interests of each lawyer, to formulate the principles and

rules to be followed by the legal community. Such a system of advocate self-government is aimed at forming a separate, independent from the state, system of self-organization and self-management of the entire lawyer corps. This, above all, should consolidate all attorneys, facilitate their continuing professional development, and act as a single entity to protect their rights. At the same time, the bodies of advocate self-government in the Ukrainian society are only at the stage of their formation, and therefore the question of the efficiency of their activity, the exercise of the functions assigned to them, the true representation and the level of self-organization of the advocacy community should be the subject of further scientific study.

It was noted that the European integration processes and the need to adapt the standards of the legal profession require detailed research, identification of the best examples of legal regulation of the functioning of the EU lawyer's self-government. European integration processes and increasing migration processes to which Ukraine is actively involved need to strengthen human rights activities and strengthen the role of Ukrainian lawyers in the world. It is pointed out that the approximation of the national standards on the activity of the bar to those adopted in the European Union is important, and a systematic approach to further changes is needed. Particularly important is the adaptation in Ukraine of the provisions of European law relating to the quality of legal services, lawyer's secrecy, ethical standards for the functioning of the legal profession.

The main ways and modes of solving the problem of functioning of the Institute of Bar Association in Ukraine are formulated.

Key words: advocate, advocacy, advocacy, advocacy, principles of advocacy, moral imperatives of advocacy, model of organization of advocacy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Бочуляк Н. Адвокатологія як науково-теоретична основа розвитку адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2018. № 906. С. 15–22.

2. Бочуляк Н. І. Принципи адвокатури як основоположні засади діяльності адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. № 911. Вип. 21. 2019. С. 34–41.

3. Бочуляк Н. Незалежність як домінанта адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. Вип. 22. 2019. С. 12–19.

4. Бочуляк Н. Роль адвокатури у механізмі захисту прав і свобод людини. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. Вип. 24. 2019. С. 13–19.

5. Бочуляк Н. Адвокати та соціальні мережі: етико-професійні аспекти кореляції. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. Вип. 23. 2019. С. 80–91.

Матеріали наукових та науково-практичних конференцій:

6. Бочуляк Н. Адвокатське самоврядування як магістраль поступу громадянського суспільства. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (23 листопада 2018 року. Упор. Л.В. Павлик. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.36–40.*

7. Бочуляк Н. Моделі розвитку адвокатури як соціально-правового інституту: світова практика. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права): матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. Вип. 8.*

Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С. 72–76.

8. Бочуляк Н. Модель організації адвокатського самоврядування: основні ознаки. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VII Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2019 р., м. Львів). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 38–40.

9. Бочуляк Н. Адвокатське самоврядування в Україні: до проблеми організаційних форм. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали дев'ятої всеукраїнської наукової інтернет-конференції, 31 травня 2019 р. Вип. 9. Львів. С. 153–157.

10. Бочуляк Н. І. Незалежність адвокатського самоврядування: основні концепти. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2019 р.). Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач). Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2019. С. 23–27.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	25
1.1. Джерельна база дослідження адвокатського самоврядування.....	25
1.2. Методологічні основи дослідження адвокатського самоврядування.....	43
1.3. Адвокатура як соціальний інститут: філософсько-правовий аспект.....	59
Висновки до Розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПРАВОВА ІНСТИТУЦІЯ: СУЧАСНІ СВИТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ	87
2.1. Правові моделі організації адвокатського самоврядування.....	87
2.2 Незалежність як домінанта розвитку адвокатського самоврядування.....	101
2.3 Моральні імперативи в системі діяльності адвокатського самоврядування.....	114
Висновки до Розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУДОВО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	133
3.1. Адвокатське самоврядування в Україні: процес концептуалізації та інституалізації.....	133
3.2. Шляхи реформування організаційних та функціональних основ адвокатського самоврядування в Україні.....	161
Висновки до Розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТКИ	211

ВСТУП

Актуальність теми. Проголошення незалежності України, її розвиток як правової держави, формування громадянського суспільства активізували професійну адвокатську спільноту у напрямку визнання незалежності інституту адвокатури, виходу з декларативного рівня на практичний – надання належного статусу в системі органів правосуддя. Консолідація адвокатського потенціалу довкола цінностей власної професії, намагання досягнути законодавчого захисту прав адвокатів й гарантій адвокатської діяльності відповідно до міжнародної практики, запровадження високих кваліфікаційних стандартів є мотивуючими чинниками для організації адвокатського самоврядування в Україні.

В межах європейських устремлінь 5 липня 2012 року був прийнятий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який уперше визначив самоврядну модель української адвокатури. Закон частково імплементував європейські здобутки у сфері організації інституту адвокатури, зокрема, врахувавши рекомендацію Парламентської асамблеї Ради Європи для України, створити професійну асоціацію адвокатури відповідно до зобов'язання України, взятого при вступі до Ради Європи. Профільний закон про адвокатуру в цілому відповідав висновкам Венеціанської комісії та зобов'язанням України як члена Ради Європи. Відтак, наприкінці 2012 року, українська адвокатура відстояла власну незалежність, етичні й професійні стандарти, відданість європейському вибору.

На сучасному етапі розвитку української держави одним із найважливіших правозахисних інститутів є адвокатура. У контексті інтеграційних процесів проблема значимості адвокатури як одного з інститутів демократії, гаранта захисту прав і свобод людини та внутрішньої організації громадянського суспільства є назрілою та важливою. Реальність забезпечення права на захист прав і свобод людини є показником рівня демократичності

суспільства, який значною мірою обумовлюється якістю адвокатського самоврядування в межах конкретного суспільства. Артикульована тема дослідження є актуальною також у зв'язку з необхідністю гармонізації національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність із чинними міжнародними стандартами, які врегульовують відповідну професійну діяльність.

Не зважаючи на те, що у вітчизняному законодавстві та законодавстві зарубіжних держав є норми, які врегульовують адвокатське самоврядування, останнє ще перебуває в процесі своєї інституалізації, вироблення правових норм, дотримання яких уможливило б здійснення адвокатського самоврядування та механізмів. Сьогодні у вітчизняному правовому контексті не визначено належного механізму реалізації цих норм. Тому вироблення такого механізму та його законодавче закріплення шляхом удосконалення законодавчих норм в сфері функціонування адвокатського самоврядування окреслено як пріоритетне завдання подальших досліджень.

Теоретичною основою дослідження є розробки вітчизняних і зарубіжних науковців із філософії права, філософії, етики, теорії та історії держави і права, міжнародного права й інших галузей правової науки, які досліджують процеси становлення і функціонування правозахисної системи. Це концептуальні розробки Аристотеля, Ф. Бекона, І. Бентама, Г. В. Ф. Гегеля, Т. Гоббса, Г. Гроція, Демосфена, Діонісія Галікарнаського, І. Канта, Марка Фабія Квінтіліана, Дж. Локка, Плінія Молодшого, Ш. Монтеск'є, Платона, Плутарха, Ж.-Ж. Руссо Цицерона, та ін.

Значну наукову цінність у процесі нашого дослідження мали праці французьких адвокатів, а саме: А. Г. Буше д'Аржі, А. Г. Камю, А. Луазеля, Ф. Е. Молло, А. Дюпена Е. Паск'є, Ж. Фавра, та інших.

Аналіз філософсько-правових засад адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів базувався на працях вітчизняних і зарубіжних теоретиків та філософів права, зокрема: Р. Алексія, С. Алексєєва, О. Бандурки, С. Бобровник, Є. Васьковського, М. Вінавера, В. Вовк,

Т. Гарасиміва, І. Гессена, М. Гольдштейна, Н. Гураленко, С. Гусарєва, Р. Дворкіна, В. Дудченко, М. Ібрагімова, М. Кельмана, Д. Керімова, Б. Кістяковського, А. Козловського, М. Козюбри, М. Костицького, А. Коні, О. Костенко, С. Максимова, М. Матузова, В. Налуцишина, П. Новгородцева, О. Омельчука, Н. Оніщенко, Р. Познера, П. Рабіновича, В. Соловійова, О. Скакун, С. Сливки, А. Стоянова, Ю. Тихомирова, Дж. Фінніса, Л. Фуллера, К. Шмітта та інших.

Окремі аспекти адвокатського самоврядування знайшли відображення в дослідженнях А. Аксьонова, Н. Бакаянова, С. Браян, Т. Варфоломеєва, Р. Йокабаускаса, А. Козьмініх, А. Кормич, Р. Мюллерат, Н. Обловацька, І. Переверза, С. Прилуцького, В. Ридчика, В. Самсонова, С. Сафулька, В. Сергієва, О. Синєокого, В. Смірнова С. Тарасова, Д. Фіолєвського, С. Фурси, В. Шкарупи та ін. Попри те, що адвокатське самоврядування як окрема проблема була предметом низки наукових розвідок (Н. Бакаянкової, Т. Вільчик, М. Ворошило, М. Димитрова, А. Іванцова, А. Меланчук, Л. Нестерчук, П. Репешко, В. Решота, Л. Слива, Т. Сокол, та інші), її філософсько-правові аспекти, зокрема, в контексті сучасних світоглядних орієнтирів ще не набули належного теоретичного опрацювання. Актуальність цього дослідження має двоєдину обумовленість: по-перше, більшість досліджень було здійснено до ухвалення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року, по-друге, сучасні глобалізаційні виклики вимагають нового теоретичного осмислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року. Дисертація підготовлена у межах науково-

дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017–2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) і на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тему дисертації затверджено у вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 13 від 17 травня 2016 року).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у здійсненні комплексного філософсько-правового дослідження адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів.

Реалізація окресленої мети зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- визначити стан наукової розробки проблеми, проаналізувавши наявну за темою дослідження джерельну базу;
- обґрунтувати доцільність обраного методологічного інструментарію для дослідження проблем адвокатського самоврядування;
- розкрити філософсько-правовий аспект адвокатури як соціального інституту;
- охарактеризувати правові моделі організації адвокатського самоврядування;
- проаналізувати незалежність як домінанту розвитку адвокатського самоврядування;
- охарактеризувати моральні імперативи в системі діяльності адвокатського самоврядування;
- визначити шляхи реформування організаційних та функціональних основ адвокатського самоврядування в Україні.

Об'єкт дослідження – адвокатське самоврядування як архітектонічний елемент сучасної правової реальності.

Предмет дослідження – адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів.

Методологічною основою роботи є комплексне використання сучасних методологічних підходів, загальнонаукових і спеціальних методів, застосування яких сприяло розкриттю предмета дослідження. Науковий пошук засновувався на фундаментальних засадах сучасних методологічних підходів, зокрема, системного – в дослідженні проблеми загалом (визначенні суті філософсько-правового розуміння адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів (розділи 1-3)); синергетичного – як засобу визначення шляхів реформування організаційних і функціональних основ адвокатського самоврядування (підрозділ 3.2); цивілізаційного – для з'ясування процесів формування і функціонування адвокатського самоврядування в часово-просторових межах (усі розділи); герменевтичний, в свою чергу, дав можливість інтерпретувати правові тексти та нормативні акти.

Використання діалектичного та історичного методів сприяли з'ясуванню особливостей виникнення, еволюції та становлення адвокатського самоврядування (розділ 1-3). Метод аналізу документів застосовано при вивченні нормативно-правових актів, статистичних даних, матеріалів судових рішень/проваджень) (підрозділ 2.1). Феменологічний метод мав місце в процесі охарактеризування основних понять дослідження (підрозділ 1.3). Порівняльно-правовий метод сприяв проведенню аналізу позицій різних філософських та правових шкіл щодо розуміння адвокатського самоуправління як феномена. Використання порівняльного методу дозволило охарактеризувати правові моделі організації адвокатського самоврядування (підрозділ 2.1). Метод узагальнення став запорукою формулювання висновків, результатів та основних положень дослідження.

Вказані вище методологічні підходи, методи, у взаємозв'язку із загальними логічними методами і прийомами (аналізу, синтезу, індукції,

дедукції, аналогії), дозволили всебічно й ефективно встановити філософсько-правові засади функціонування адвокатського самоврядування.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження представлене працями у галузі філософії, філософії права, теорії та історії права, культурології, конституційного права та інших галузевих правових наук.

Нормативну основу роботи склали Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти, які регулюють адвокатське самоврядування в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній філософії права комплексним дослідженням феномену адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:
вперше:

1) розкрито особливості моделі кількох професійних адвокатських організацій: 1) функціонування двох чи більше професійних адвокатських організацій в країні; 2) кількісна характеристики моделі кількох професійних адвокатських організацій обумовлюється історико-правовими чинниками та традиціями функціонування адвокатського стану; 3) наявність багаторівневої моделі адвокатської діяльності, розподіл функцій адвокатського самоврядування, значна кількість добровільних професійних організацій; 4) адвокатські організації є саморегульованими та повністю відокремленими від держави;

2) окреслено практичну реалізацію принципу незалежності адвоката, що безпосередньо обумовлюється дуалістичною природою інституту адвокатури в правовій державі. Вказано, що, з одного боку, адвокат є необхідним елементом у системі правосуддя, а з іншого – професійний консультант громадян та їх інституцій (об'єднань). Цю бінарну функцію адвокат може реалізовувати лише в тому випадку, якщо йому забезпечується необхідна незалежність, оскільки незалежність є можливістю співвідносити й врівноважувати двосторонні інтереси;

3) визначено «моральні імперативи адвокатського самоврядування» як сукупність норм, що виражають вимоги держави та соціуму до адвоката. Наголошено, що це система загальних цінностей та правил, що регулюють відносини адвокатів між собою в процесі їх спільної професійної діяльності з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини. З'ясовано, що дотримання кожною особою адвокатського самоврядування етики поведінки є не лише запорукою ефективного та якісного виконання професійних обов'язків, а також забезпечення належного виконання власних функцій, що передусім сприятиме довірі клієнта та значимості адвокатури для соціуму в цілому;

удосконалено:

4) системний підхід до передумов виникнення та історичного розвитку адвокатського самоврядування;

5) необхідність внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо положення стосовно завдань адвокатського самоврядування: формування та забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; формування професійного адвокатського корпусу; притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності;

6) з метою удосконалення Розділу VIII «Дотримання норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет» Правил адвокатської етики в чинній редакції пропонується внести такі зміни: виключити із норм вказаного розділу незрозумілі та оціночні поняття, які можуть призвести до розширеного тлумачення поведінки адвоката у дисциплінарній практиці Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; привести у відповідність основні принципи адвокатської етики до принципів використання адвокатом соціальних мереж, інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет; вилучити зі статей розділу положення, які суперечать закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; вилучити із тексту статей розділу положення, які обмежують право адвокатів на свободу висловлювань, підписання колективних

листів і звернень, участь в інших колективних акціях тощо; надати нормам розділу переважно рекомендаційний характер;

набули подальшого розвитку:

7) пріоритети реформування інституту адвокатури в напрямку посилення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; вдосконалення критеріїв та процедури доступу до професії адвоката; удосконалення адвокатського самоврядування; забезпечення прозорих бюджетних та фінансових процедур в органах адвокатського самоврядування;

8) шляхи забезпечення саморегулювання та незалежності інституту, а саме: надання кожному адвокату права обирати та бути обраним до органів адвокатського самоврядування свого регіону або національного рівня. До складу органів адвокатського самоврядування можуть бути обрані лише адвокати, які мають не менше 5 років стажу та є внесеними до Єдиного реєстру адвокатів України; створення регіональних органів адвокатського самоврядування як окремих юридичних осіб з власним бюджетом та повним спектром повноважень. Національна асоціація адвокатів України не втручається у діяльність регіональних органів адвокатського самоврядування та в професійну діяльність адвокатів; надання адвокатурі виключного права на встановлення кваліфікаційних вимог для входження у професію, визначення порядку підвищення кваліфікації та застосування дисциплінарних процедур стосовно діючих адвокатів. Практична реалізація цих повноважень покладена на Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять науково-теоретичний та практичний інтерес, а саме – можуть бути використані:

– *у науково-дослідній сфері* – як основа для нових досліджень при вирішенні питань щодо проблеми організація та функціонування адвокатського самоврядування в Україні;

– у сфері правотворчості – для удосконалення чинного законодавства України у сфері адвокатського самоврядування;

– у навчальному процесі – для організації освітньої діяльності та викладання таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Юридична деонтологія», «Юридична етика», «Адвокатура», а також для підготовки методичних розробок, підручників, навчальних посібників (Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права від 25.11.2019 року) (Додаток Б);

– у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності адвокатського самоврядування в Україні.

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертаційній роботі положення та висновки обґрунтовано на основі самостійних досліджень автора. Для аргументації окремих положень дослідження використано наукові праці інших учених, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації було оприлюднено на таких науково-практичних заходах: Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)» (Львів, 23 листопада 2018 р.), Восьмій Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції «Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)» (Львів, 7 грудня 2018 р.); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (Львів, 30 травня 2019 р.); Дев'ятій всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність (аспекти права)» (Львів, 31 травня 2019 р.); V Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 9 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у десяти публікаціях, із них п'ять – у фахових виданнях України, чотири з яких

включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) і п'яти тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Структура та обсяг дисертаційної роботи обумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, із них основного тексту – 185 сторінки. Список використаних джерел розміщено на 25 сторінках (277 найменувань), додатки розміщено на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Джерельна база дослідження адвокатського самоврядування

Розвиток та формування інституту адвокатури відбувалося протягом тривалого історичного часу, позаяк йому передувала зміна кількох організаційних форм захисту прав людини. На становлення інституту адвокатури із характерними сучасними йому особливостями й функціями впливало чимало чинників як історичного, політичного, соціального, економічного, так, зокрема, світоглядного та правового характеру.

Зауважимо, на значимості впливу наукового дискурсу на цей інститут, в результаті якого формуються ідеали адвокатури, вивчається правова природа самого інституту, окреслюються проблеми й опрацьовуються рекомендації щодо їх вирішення. Активний науковий інтерес до проблематики адвокатського самоврядування у правовому житті соціуму як на сучасному етапі, так і в процесі його розвитку та становлення, потребує дослідження генезису правових розвідок у сфері адвокатури та використання всього методологічного арсеналу сучасної юриспруденції.

Значний масив матеріалу, що підлягав авторському осмисленню в процесі дисертаційного дослідження, становили наукові праці філософсько-правового характеру давньогрецьких і давньоримських мислителів, європейських вчених XVIII – XIX ст., а теж розвідки сучасних зарубіжних та українських дослідників й практиків інституту адвокатури.

У цьому контексті актуалізується проблематика дослідження особливостей формування та розвитку інституту адвокатури, його правової природи, онтологічних основ; законодавчого регулювання інституту адвокатури загалом, й адвокатської діяльності зокрема, їх організаційних та функціональних принципів; механізмів і суб'єктів надання правничих послуг;

особливостей адвокатського самоврядування, інституалізації професійних адвокатських об'єднань; типологізації правових моделей адвокатського самоврядування; визначення модусів реформування організаційних й функціональних основ адвокатського самоврядування в Україні.

Виникнення інституту адвокатури більшість науковців пов'язують із розвієм ораторського мистецтва та формуванням адвокатської практики в Стародавній Греції та Римі. Дослідження адвокатури в останніх є можливим на основі опрацювання трактатів давньогрецьких й давньоримських мислителів (філософів, політичних діячів, адвокатів), які дійшли до нашого часу.

Так, знавець античної філософії М. Гаспаров переконує, що «першим оратором, котрий став занотовувати свої промови, вважається Антифонт. Плеяда великих ораторів наступних поколінь IV ст. до н. е., увійшла в літературу вже із рукописними виступами. Це, зокрема, Лісій – уособлення витонченості та простоти; пізніше, Ісократ визнаний «батьком красномовства», який здебільшого не виступав публічно, втім залишив чимало писаних промов, а також виховав багато талановитих адептів; згодом Есхін, Лікурґ, Демад, Гіперид, Демосфен, знаний давньогрецький історик Фулідід, його послідовник Ксенофонт, Ефор й Феопомп, Платон та інші» [1, с. 7].

Демосфен (384 – 322 рр. до н.е.) – давньогрецький оратор, логограф, політичний діяч вважається автором 61 судової та політичної промови. Так, авторська автентичність окремих із них знаходиться під сумнівом, однак вони є цікаві й корисні з позиції наукового осмислення давньогрецького права та звичаїв, ораторського мистецтва й історичних подій. Саме промови Демосфена [2] подають цілісну картину сучасного йому суспільного буття. Мислитель писав власні промови не стільки для читання, як для їх публічного виголошення, себто з метою безпосереднього впливу на слухачів (соціум). Промови Демосфена є взірцевими не лише за змістовним характером, але й зовнішньою формою. Слід зауважити, що Демосфен заздалегідь ґрунтовно опрацював власну промову, і лише у виняткових ситуаціях виступав без попередньої підготовки. Внаслідок цього він став найзначнішим ритором

давнини, який здійснив величезний вплив на свідомість співгромадян й силою авторської промови зробив більше ніж військо і флот.

Діонісій Галікарнаський (I ст. до н.е.) – грецький ритор і критик, історик. Основною його працею є «Римські стародавності» у 20 книгах, з яких зберіглося цілком лише перші дев'ять, й висвітлюють історичний розвиток Риму з найдавніших часів до 264 р. до н.е. [3].

Плутарх (46 – 120/125 рр. н. е.) – давньогрецький історик, філософ-мораліст, письменник. Серед його авторської спадщини, яка налічує близько 200 філософських трактатів написаних у річищі традиції платонізму, найвідомішими є «Порівняльні життєписи». Іноді їх називають «Паралельні життєписи» – біографії видатних греків й римлян, переважна більшість з яких (а саме, 46 із 50) є парними образами, підібраними за аналогічністю чи контрастом [4]. Завдяки «Порівняльним життєписам» можна довідатися не лише про громадських і державних діячів Стародавньої Греції та Риму, але, зокрема, про розвиток ораторського мистецтва й адвокатської професії.

Цицерон (106 р. до н. е. – 43 р. до н. е.) – філософ, видатний оратор, політичний діяч, теоретик й практик юриспруденції (найпопулярніший адвокат в Римі), автор понад сотні політичних й судових промов, 58 із яких збереглися частково або ж повністю. Зокрема, до нинішнього часу дійшло 19 трактатів з політики, риторики та філософії, які є певним навчальним базисом із вивчення ораторського мистецтва для юридичної спільноти, а також засвоєння такого прийому як ламентация. Його листи (збережено понад 800) є цінним інформативним джерелом про рівень розвитку тодішнього римського суспільства та життя й діяльність його відомих особистостей. Втім, досвід Цицерона-практика, передусім, відобразився у реалізації його теорії риторики, яка ґрунтовно викладена у трактатах – «Про оратора», «Оратор» та «Брут» [5, с. 231].

Одними з визначальних якостей оратора Цицерон вважав ерудованість та грамотність, рекомендуючи усіма способами їх розвивати. У своєму знаменитому трактаті «Про оратора» він підкреслює, «якщо хтось скаже, що

все ж існує особливе, характерне одним ораторам коло думок, питань та знань, замкнута огородаю суду, то я погоджуся, що наше красномовство, справді, частіше за все обертається у цьому колі» [6, с. 151]. Справжній оратор, на його переконання, повинен не лише володіти знаннями про закон та право, але й систематично їх поглиблювати.

Перед оратором як учасником судового процесу першочерговим завданням постає змусити аудиторію повірити йому. Способом досягнення цієї мети є знання самої публіки, її переваг, упереджень та очікувань. Звісно, таке знання залежить від чуття та професіоналізму оратора. Цицерон підкреслює, що судова промова покликана викликати у суду різні емоції: «Оратор повинен старатися викликати у судді почуття, котре максимально сприяти справі, про яку він клопочеться» [6, с. 162]. Отже, оратор (адвокат) зобов'язаний вболівати за те, щоб викликати переконання судді у власній правоті.

Згідно концепції Цицерона, промова, передусім судова, повинна складатися із шести складових, визначальною серед яких є четверта – доказ. Найбільша значущість промови, згідно його позиції, полягає в її змістовності, у мистецтві логічно викласти відповідні докази, у розумному викладі матеріалу. Цицерон визнавав вищість природного закону понад усім суцям, як слушно зауважує учена В. Вовк, для нього «закон виступає силою самої природи, критерієм права й безправ'я. Того при обґрунтуванні права потрібно виходити із цього вищого та загального для усіх часів й народів закону, котрий постав раніше за будь-які інші писані закони та держави» [7, с. 35–36]. Отже, саме ця ідея й пронизувала спрямованість риторичної аргументації знаного давньоримського оратора.

Аналогічних поглядів дотримувався інший видатний римський оратор, Марк Фабій Квінтіліан (бл. 35 – бл. 96 рр.). Орієнтуючись на манеру Цицерона, він у своїй книзі «Риторичні настанови» він відзначив, «що мудрі висловлювання та слова Цицерона не менш витіюваті, чи коли він захищав, чи звинувачував кого» [8, с. 222]. За паралелізмом із Цицероном, Квінтіліан зображує образ оратора, як мудреця, який досконалий як у своїх знаннях, так і в

поведінці та особистих якостях, необхідних для красномовства. Разом з тим Квінтіліан вважає, що риторичні правила не зобов'язані виконуватися оратором як непорушні закони, позаяк можуть змінюватися, виходячи із особливостей певних обставин, ситуацій, часу та різновиду справ, себто не повинні обмежувати в його незалежності [9]. Аналізуючи діяльність Квінтіліана, вчений Ю. Рождественський, відповідно до ідей ораторів акцентував на необхідності здобуття довіри аудиторії шляхом інтуїції і навичок оратора, що відображається в його предметі мовлення й ґрунтується на культурі та досвіді [7, с. 119]. Цей принцип зберігає свою ефективність і до цього часу.

Пліній Молодший (62 – бл.114 р.) – давньоримський письменник, політичний діяч, оратор, адвокат. Опублікував 9 книг своїх листів із різними людьми, темою яких були як щоденні турботи, так і міркування про різні суспільно-політичні події, що формує чітке уявлення про культуру тодішнього римського суспільства [11]. Вчена В. Вовк умовно виокремлює листи Плінія Молодшого у п'ять груп, остання з яких й ставить наукову значущість у межах нашої дисертаційної роботи, це є своєрідні «листи-звіти» про участь у судових процесах [12, с. 162]. Пліній міцно стояв на позиції, що захист в суді є надважливою справою, в якій обов'язок передусім. Адвокат зобов'язаний зробити все для людини, справу якої йому доручено захищати, і тому, в жодному випадку не може поступатися інтересами клієнта. Характеризуючи Плінія як адвоката, слід відзначити, притаманні йому громадянську мужність та професійну сміливість, які він визначав як обов'язкові професійні якості адвоката. Пліній засуджував те, що у молодих адвокатів відсутня належна професійна підготовка, вони ліниві й «воліють докінчити справу, а не вести її» [13].

Листи Плінія показують певні тактичні прийоми, які він застосовував у процесі захисту. Зокрема, ним практикувався метод звернення до самої особистості, її колишнього життя, захищаючи обвинуваченого він так відтворював обставини, що викликало співчуття зі сторони суду. Пліній володів талантом чудового судового оратора, надавав вагомого значення чиннику

сприйняття мови присутніми, і передусім, судьями. На його думку, судова промова повинна визначатися «силою, гіркотою, наполегливістю», основний її зміст – це «пояснювати, вбивати, повторювати», і таким чином, можна досягти бажаного адвокатського результату [12, с. 163]. В полеміці він був строго дисциплінований, не перебивав противника, надавав йому можливість привести всі аргументи, також, значну увагу приділяв естетиці мови, вважаючи, що лише досконала мова дає позитивний результат. У листах Плінія часто порушуються питання професійної етики (порушення звичаїв, низька професійність, проблема гонорарів, бажання знаменитості та ін.). Римська адвокатура не була корпоративною, втім Пліній визначався такими якостями як взаємна підтримка та солідарність [13].

Чимало концептуальних відомостей про правозахисників та адвокатуру містилося у законодавчих актах Стародавнього Риму, втім про більшість з них збереглися лише згадки у трактатах мислителів давнини, як приміром про Закони XII таблиць, що мали вагоме значення для дальшого розвитку римського права.

Із падінням Римської імперії розпочинається новий етап у розвитку адвокатури – Візантійський. Реформи, що проводили в сфері судочинства, якісно змінили як саму адвокатуру, так і сутність діяльності адвокатів, інститут адвокатури певною мірою врегульовується на законодавчому рівні. Як зауважує вчений Є. Васьковський: «в імператорський період відбувся істотний поворот, до цього часу адвокати були здебільшого ораторами. Тепер із постійним обмеженням усності та гласності, запровадженням писемності та розвитком формалізму, судове красномовство відійшло на задній план. Адвокати більше не могли покладатися лише на власне ораторське мистецтво та представляти юридичну підготовку справи юрисконсультам й прагматикам. Вони зобов'язанні були стати самі фахівцями у праві, й стало очевидним, що законодавство імперії дійсно гарантує юридичну освіту адвокатів» [14].

Адвокати Візантії здійснили вагомий внесок у розвиток юридичної науки. Позаяк, до V ст. припинилася діяльність правничих шкіл у Римі,

Константинополі й Бериті, спадкоємців класичних юриспрудентів Стародавнього Риму, і як слушно зауважує А. Стоянов, «коли погаснули правничі школи, адвокати перейняли місію учених-правознавців. У цьому розумінні їх йменують «схоластиками» – найкращими письменниками й найсуворішими цінителями тієї епохи» [15, с. 123]. Сам термін «схоласт» свідчить про те, що його носії поєднували практичну та теоретичну діяльність. Так, більшість історичних праць Візантії V – VI ст. була написана адвокатами: Сократ Схоластик «Церковна історія», Соземен «Церковна історія», Прокопій Кесарійський «Великі труди», Агафій Миринейський «Про царювання Юстиніана», Евагрій Схоластик «Церковна історія», твори Іонна Малали, Захарії Ритора, які містять цінні відомості про їх адвокатську діяльність [14]. Це свідчить про те, після падіння Стародавнього Риму один з найважливіших інститутів римської правової системи не зник, а зумів пристосуватися до істотних суспільно-політичних змін.

Більше того, дві крайні форми організації адвокатури, що функціонували у Римі – імперське ремісництво та патронат, у майбутньому відобразились на розвитку інституту адвокатури в низці країн Західної Європи. Передусім, у середньовічних Англії, Франції та Німеччині. Внаслідок цього на межі XIX – XX ст. були сформовані два основні типи організації інституту адвокатури: німецький та англо-французький [16, с. 111].

Вагоме значення для наукового вивчення інституту адвокатури має «*Corpus juris civilis*» («Зведення Юстиніана» або «Кодифікація Юстиніана»), укладеного 528 – 534 рр., що представляло собою кристалізацію всього попереднього розвитку римського права [17, с. 39]. Зміст «Зведення» ґрунтується на чотирьох розділах: Інституціях (чотири книги розділені на титули – Інституції Гая); збірники римських юристів імператорської епохи – Дигести або Пандекти; Кодекс Юстиніана (офіційне зведення римських імператорських указів); «Новели» (168 нових законів, що були опубліковані після складання кодифікації). «*Corpus juris civilis*» повинен був об'єднати різні гілки римського права та надати новій значимості певним правовим дефініціям

та інститутам, й таким способом зберегти їх життєвість, з метою систематизування значної кількості правових джерел й зміцнення тогочасних майнових відносин, імператорської влади та ролі офіційної церкви.

Окремі аспекти правозахисної діяльності та рівню розвитку адвокатури у древні віки крізь призму особливостей суспільного буття стародавніх народів і держав розкрито у праці французького вченого Жан-Жак Елізе Реклю «Земля і люди» [18]. Автор осмислює історію Землі у комплексі її характеристик: природи, географії, етнографії, статистичних відомостей про населення різних народів і їх діяльність.

Наукова розвідка професора А. Стоянова «Історія адвокатури в давніх народів» висвітлює особливості розвитку адвокатури у Стародавній Індії, Китаї, Ізраїлі. Єгипті, Мексиці, Перу, Римі та Греції. Дослідник у своїй докторській дисертації вивчає правозахисну діяльність в історії стародавніх народів й висновує, що функція представництва діяла задовго до виникнення організованого правозахисного інституту, а сама адвокатура являється одним із найдавніших суспільно-правових явищ всесвітнього масштабу [15].

Серед монографічних досліджень варто виокремити працю Є. Васьковського «Організація адвокатури» (1893 р.), яка є однією з перших ґрунтовних робіт, присвячених системному розгляду інституту адвокатури та адвокатської діяльності. Це дослідження є доволі значимим, позаяк у ньому синтезуються не лише існуючі на той період наукові концепції та роботи із проблем адвокатури, але й вперше розглядається ключове питання – її організації. Так, автором проаналізовано історію адвокатури від стародавніх часів до сучасного йому періоду (кінця XIX ст.), тенденції та особливості її функціонування у стародавніх державах світу, й Європи зокрема, визначено конститутивні принципи організації інституту адвокатури [19, с. 9].

Питання діяльності адвокатської спільноти у Стародавньому Римі, Франції та Німеччині дослідив вчений А. Пестржецький у науковій розвідці «Про адвокатуру у римлян, у Франції та Німеччині» [20]. Зокрема, автор зосереджує свою увагу на французькій адвокатурі, розподілу професії, статусу

повіреного й адвоката, проблемі нормативно-правового регулювання адвокатської діяльності, адвокатським утворенням, професійній спеціалізації, гонорару, етичним нормам тощо.

Розгляд історіографії інституту адвокатури в епоху Середньовіччя є доволі складним процесом, позаяк, як нами уже зазначалося, саме в цей період формуються правові системи передових європейських держав – Англії, Франції та Німеччини, котрі створюють власні особливості для певних юридичних професій. Значний вплив на законодавство середньовічних держав, окрім римського права, мали варварські війни, інквізиція, феодалізм, які в цілому змінили розвиток цивілізації на євразійському материках. Так, канонічне право активно запроваджувалося у римське право, яке невдовзі втратило колишню свою значимість в межах нових норм й процесів. Зокрема, у сфері судочинства слід підмітити функціонування судів сюзерена, виїзних судів, проведення судових поєдинків та ордалій, інертне ставлення до представництва сторін.

У період Відродження, що визначається розквітом не лише наукових й культурних процесів, втім і розвитком судового процесу. Зокрема, й у наступні століття, популярність здобули французькі адвокати, котрі знаходилися у більше сприятливих як політичних, так і соціальних умовах, аніж їх зарубіжні колеги. Розквіт інституціоналізму французької адвокатури припадає на XIX сторіччя, відтак значна низка наукових праць присвячена адвокатурі саме цього періоду [21, с. 10].

У цьому контексті необхідно відзначити праці французьких адвокатів, а саме: Е. Паскье «Вчені записки про Францію», у котрій окрема глава присвячена інституту адвокатури того часу [22, р. 3]; А. Луазеля «Паскье або діалог адвокатів паризького парламенту», що містить міркування стосовно обов'язку й значимості адвокатури, а Е. Паскье виступає як взірець того, яким має бути адвокат [23]; А. Г. Буше д'Аржі «Історія стану адвокатів», в якій розкривається основна ідея адвокатської професії та визначаються обов'язкові якості адвоката [24, с. 42]; А. Г. Камю «Про професію адвоката (перший лист)», де характеризуються переваги затребуваності адвокатської професії, підстави її

благородності, розкрито доконечні якості характеру й разом з тим, подано перелік обов'язків адвоката [25].

Значну наукову цінність у процесі нашого дослідження мала праця Ф. Е. Молло «Правила адвокатської професії у Франції», які висвітлюють моральні та етичні норми адвокатської професії [26]. Протягом тривалого часу вони були настільною книгою кожного французького адвоката, позаяк визнавалися як кодекс професійної етики не лише французької адвокатури, але й у Німеччині та Бельгії. Сила загального визнання була настільки великою, що пошана до «Правил» рівнялася повазі до закону, а їх порушення визначалося Радою як важкий професійний проступок. Автор відзначає, що гідністю приватної особи є індивідуальний здобуток; натомість, гідністю адвоката постає надбання всього стану адвокатів, тому вони й покликані дотримуватися традицій власної спільноти [27]. Основними принципами, на яких формується честь адвокатури він вважав чесність, поміркованість, безкорисливість, а незалежність як правом, так і обов'язком адвоката [28, с. 74]. Праця Ф. Е. Молло не втратила своєї актуальності і до сьогодні, із урахуванням його значного практичного досвіду в них були інтерпретовані думки найзначніших юристів, закладено мудрість багатьох поколінь адвокатів.

Французький оратор Ж. Фавр в «Адвокатських ідеалах» [29] акцентував увагу на моральному змісті адвокатської професії, А. Дюпен у «Процесі над Ісусом Христом» підкреслював, що «право вільного захисту зводиться до незаперечної природної підстави» [30, с. 23].

Особливості французької адвокатури розкрито у працях Г. де Бетса «Мистецтво говорити на суді» [31], О. Лохвицького «Французька адвокатура» [32], Г. Чалхушьяна «Ідеали французької адвокатури» [33] та інших. Французька адвокатура проаналізована у працях вищеназваних учених показує приклад системи з характерним її рівнем суспільного поступу, в якій оптимальний інституціоналізм адвокатури поєднується з чітким регламентуванням діяльності та функціонуючими нормами професійної етики.

Власні традиції функціонування упродовж багатьох сторічч має англійська адвокатура, втім, на думку багатьох учених, англійські адвокати насправді поступалися французьким колегам як в знанні юриспруденції, так і в ораторському мистецтві, в спосібності відстоювати інтереси клієнтів (довірителів) [30, с. 24]. Англійська адвокатура виникла теж на основі римського та канонічного права, втім унікальність її обумовлена географічними та релігійними чинниками, парламентським устроєм, що сприяв розвитку політичної красномовності, громадянських прав, свобод й самоврядування, трактатам визначних англійських мислителів Ф. Бекона [34], І Бентама [35; 36; 37].

Для осмислення англійської адвокатури цінною є праця Дж. Фортеस्क'ю «Похвала англійським законам», всупереч тому, що твір значною мірою ідеалізованим, у ньому чітко розкрито англійську правову дійсність XV сторіччя. Слід зауважити, що автор усіляко намагався доказати перевагу англійського державного розвитку над французьким, аналізуючи при цьому стан суддівського корпусу та інституту адвокатури [38].

Особливості англійської адвокатури висвітлені також у відомій праці визначного англійського адвоката-правника XIX ст. Р. Гарріса «Школа адвокатури» [39]. Маючи значний досвід ведення захисту в судових процесах, автор у книзі подає чималу низку практичних порад стосовно ведення справ, ділиться цінними власними спостереженнями етапів ведення процесу, аналізує різні психологічні типи допитуваних, анонсує конкретні приклади справ та їх ведення, зокрема нетривіальні казуси в адвокатській практиці, надає певні рекомендації стосовно мистецтва захисту в суді.

Необхідно виокремити й низку учених, які займалися проблематикою російської адвокатури, зокрема аналізом її пореформеного становища у XIX – на початку XX ст., а саме Є. Васьковський [19], А. Коні [40, 41, 42], М. Вінавер [43, 44], І. Гессен [45, 46], М. Гольдштейн [47], Б. Кістяковський [48], П. Новгородцев [49], П. Обнинський [50], Н. Полянський [51], П. Пороховщиков [52, 53], В. Спасович [54, 55], І. Фойницький [56, 57] та інші.

Посилаючись на існуючі наукові дослідження й практичний досвід вчені роблять різні акценти у визначенні сутності та меж взаємин людини і держави, висновують авторське бачення модусів забезпечення прав й свобод особистості, характеризують інститут адвокатури, а відтак пропонують шляхи її вдосконалення.

У радянський період адвокатура є предметом наукових досліджень учених С. Алексєєва [58, 59, 60], А. Бойкова [61], Д. Ватмана [62], Д. Керімова [63, 64], В. Кудрявцева [65, 66], В. Нерсисянца [67, 68], М. Строговича [69, 70], Ю. Стецовського [71, 72] та ін. Звісно, всі ці праці ґрунтувалися на тодішньому чинному законодавстві, у межах сформованих основних принципів й цілей, природно пов'язаних із ідеями соціалізму та комунізму. Втім, у жорстких ідеологічних кліше політичної системи вчені просунути правозахисні ідеї та певною мірою зміцнити рольові позиції діяльності інституту адвокатури.

Практичний досвід інституту адвокатури зарубіжних країн висвітлено у наукових розвідках сучасних вчених А. Андрощук [73], Н. Андрушко [27], Т. Апарової [74], М. Аракеяна [75], Б. Баженова [76, 77, 78], М. Барщевського [79], В. Бернхема [80], А. Бугаренко [81], І. Гловацького [82], С. Деханова [83, 84, 85], М. Димитрова [86], А. Жалінського [87], А. Зрелова [88], М. Косенко [89], І. Личенко [90, 91], Р. Мельниченко [92], А. Насадюк [93, 94, 95, 96, 97, 98], В. Медведчука [99], В. Святоцької [100], О. Святоцького [101, 102], І. Уржумова [103], В. Форманюк [104], Л. Фрідмена [105], Л. Хвана [106], Й. Хесиус [107] та інших.

Значний внесок у дослідження інституту адвокатури взагалі та адвокатського самоврядування зокрема здійснили А. Аксьонова [108], Н. Бакаянова [109], С. Браян [110], Т. Варфоломєєва [111, 112], Р. Йокабаускаса [113], А. Козьмініх [114, 115], А. Кормич [116], Р. Мюллерат [117], Н. Обловацька [118], І. Переверза [30], С. Прилуцький [119], В. Ридчик [120], В. Самсонов [121], С. Сафулька [122], В. Сергієв [123], О. Синєокий [124], В. Смірнов [125], С. Тарасова [126], Д. Фіолевський [127], С. Фурса [128], В. Шкарупа [129] та інші.

Зокрема, особливу значущість у концептуальному осмисленні адвокатського самоврядування мали наступні сучасні дослідження. У праці одеського дослідника М. Аракеяна запропоновано авторську концепцію новітньої парадигми правозахисної діяльності у контексті становлення правової держави та громадянського суспільства в Україні. Особливу увагу приділено правовій природі інституту адвокатури, ґрунтовно розглянуто теоретико-правові аспекти її розвитку як конститутивного елементу правозахисної системи. Проаналізовано міжнародно-правові стандарти та нормативно-правові засади діяльності адвокатської спільноти в Європейському Союзі, а також запропоновано шляхи удосконалення інституту адвокатури в контексті модернізації правової системи України [151].

Дисертаційне дослідження І. Переверзи присвячено ґрунтовному загальнотеоретичному дослідженню основних підходів стосовно моделювання адвокатської діяльності. Обґрунтовано, що завдяки залученню методу правового моделювання стає можливою систематизація знань про адвокатуру у певні правові моделі, дозволяє провести їх типологізацію та висновувати нові якісні положення про розвиток й функціонування цього інституту [30].

Докторська дисертація Н. Бакаянної комплексно розкриває функціональні та організаційні основи української адвокатури. Зокрема дослідниця аргументовано доведено, що визначальною функцією інституту адвокатури є надання правничої допомоги, а додатковими – участь у формуванні передбачених національним законодавством органів та участь у реалізації ними повноважень. У процесі аналізу організаційних основ звернута увага до проблеми набуття права щодо заняття адвокатською діяльністю в Україні, можливих форм організації адвокатської діяльності, видів об'єднань адвокатів, професійної відповідальності адвоката зокрем та адвокатського самоврядування загалом [109].

У процесі осмислення адвокатської практики в контексті сучасних світоглядних орієнтирів мали праця адвоката-практика С. Браяна, яка показує несправедливість в системі правосуддя як визначальну проблему сьогодення.

Автор розповідає життєві історії своїх клієнтів, актуалізує необхідність налагодження ганджовитої системи справедливості, подаючи переконливі аргументи на шляху досягнення справжнього правосуддя [110]. Слід зауважити, що С. Браян є засновником «Ініціативи рівного правосуддя» – правнича практика, спрямована на захист найбільш потребуючих соціальних верств: бідних, неповнолітніх осіб, жінок, які стали «жертвами» кримінального правосуддя, несправедливо засуджених.

Адвокатське самоврядування як окрема проблема виступала предметом наукових розвідок наступних дослідників: Н. Бакаянної [130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140], Т. Вільчик [141], М. Ворошило [142], М. Димитрова [143], А. Іванцова [144], А. Меланчук [145], Л. Нестерчук [146], П. Репешко [147], В. Решота [148], Л. Слива [149], Т. Сокол [50], та інші. Втім, питання філософсько-правових засад адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів розкриті не повно, по-перше, більшість наукових розвідок було проведено до прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р., по-друге, сучасні глобалізаційні виклики вимагають нового наукового осмислення.

Вивчення певних аспектів реформування інституту адвокатури в Україні, його сучасному стану та проблемам, дослідження перспектив та розробка власних пропозицій представлена у працях наступних науковців: Т. Безега [152], І. Бронз [153], В. Гвозд'їй [154], С. Ківалов [155], О. Крушніцька [156], Ю. Меліхова [157], В. Сталовєров [157], С. Філоненко [159] та ін.

Філософсько-правові аспекти застосування моральних імперативів у функціонуванні інституту адвокатури та професійній діяльності адвокатів досліджувались багатьма вченими, зокрема такими як, О. Ануфрієнко [162], М. Барщевский [163], В. Бігун [164], А. Бойков [165, 166], Д. Ватман [167], І. Гамалюк [168], С. Корнєв [169], Н. Князева [170], Е. Наджафлі [171], В. Святоцька [172], І. Семенюк [173], О. Скакун [174], С. Сливка [175], А. Стародубцев [176], Н. Таварткіладзе [177] та ін. Втім, протягом останнього часу простежуємо, що більша увага дослідників звернена до соціальних чи

правових аспектів адвокатської діяльності, натомість етична складова відходить на другий план.

Таким чином, виникнення інституту адвокатури більшість науковців пов'язують із розвієм ораторського мистецтва та формуванням адвокатської практики в Стародавній Греції та Римі. Дослідження адвокатури в останніх є можливим на основі опрацювання трактатів давньогрецьких й давньоримських мислителів: Лісія, Ісократ, Есхіна, Лікурга, Демада, Гіперіда, Демосфена, Фулідіда, Ксенофонта, Діонісія Галікарнаського, Платона, Плутарха, Марка Порція Катона Старшого, Сервія Сульпіція Гальби, Гай Гракха, Марка Антонія, Луція Ліцінія Крассе, Квінта Гортензія Гортала, Марка Туллія Цицерона, Мессали, Африкани, Квінтіліана, Тацита, Плінія Молодшого та інших.

Із падінням Римської імперії розпочинається новий етап у розвитку адвокатури – Візантійський. Реформи, що проводили в сфері судочинства, якісно змінили як саму адвокатуру, так і сутність діяльності адвокатів, інститут адвокатури певною мірою врегульовується на законодавчому рівні. Адвокати Візантії здійснили вагомий внесок у розвиток юридичної науки. Позаяк, до V ст. припинилася діяльність правничих шкіл у Римі, Константинополі й Бериті, спадкоємців класичних юриспрудентів Стародавнього Риму й їх місію перейняли адвокати. Так, більшість історичних праць Візантії V – VI ст. була написана адвокатами: Сократом Схоластиком, Соземеном, Прокопієм Кесарійським, Агафієм Миринейським, Евагієм Схоластиком, Іонном Малалаю, Захарієм Ритором та ін., які містять цінні відомості про їх адвокатську діяльність. Це свідчить про те, після падіння Стародавнього Риму один з найважливіших інститутів римської правової системи не зник, а зумів пристосуватися до істотних суспільно-політичних змін. Більше того, дві крайні форми організації адвокатури, що функціонували у Римі – імперське ремісництво та патронат, у майбутньому відобразились на розвитку інституту адвокатури в низці країн Західної Європи.

Значну наукову цінність у контексті нашого дисертаційного дослідження мали праці французьких адвокатів, зокрема: А. Г. Буше д'Аржі, А. Дюпена, А.

Г. Камю, А. Луазеля, Е. Паскье, Ф. Е. Молло, Ж. Фавра та інших. Особливості французької адвокатури розкрито у працях Г. де Бетса, О. Лохвицького, Г. Чалхушьяна та інших. Французька адвокатура проаналізована у працях вищеназваних учених показує приклад системи з характерним її рівнем суспільного поступу, в якій оптимальний інституціоналізм адвокатури поєднується з чітким регламентуванням діяльності та функціонуючими нормами професійної етики. Для осмислення позитивного досвіду англійської адвокатури цінними є праці Дж. Фортеск'ю Р. Гарріса.

Найвідомішими дослідниками історії адвокатури загалом, й у стародавніх державах Європи та світу зокрема, були А. Стоянов, Є. Васьковський, А. Пестржецький. Необхідно виокремити й низку учених, які займалися проблематикою російської адвокатури, зокрема аналізом її пореформеного становища у ХІХ – на початку ХХ ст., а саме: А. Коні, М. Вінавер, І. Гессен, М. Гольдштейн, Б. Кістяковський, П. Новгородцев [49], П. Обнинський, Н. Полянський, П. Пороховщиков, В. Спасович, І. Фойницький та інші.

У радянський період адвокатура є предметом наукових досліджень учених С. Алексєєва, А. Бойкова, Д. Ватмана, Д. Керімова, В. Кудрявцева, В. Нерсесянца, М. Строговича, Ю. Стецовського та ін. Звісно, всі ці праці ґрунтувалися на тодішньому чинному законодавстві, у межах сформованих основних принципів й цілей, природно пов'язаних із ідеями соціалізму та комунізму. Втім, у жорстких ідеологічних кліше політичної системи вчені просунули правозахисні ідеї та певною мірою зміцнили рольові позиції діяльності інституту адвокатури.

Практичний досвід інституту адвокатури зарубіжних країн висвітлено у наукових розвідках сучасних вчених А. Андрощук, Н. Андрушко, Т. Апарової, М. Аракеяна, Б. Баженова, М. Барщевського, В. Бернхема, А. Бугаренко, І. Гловацького, С. Деханова, М. Димитрова, А. Жалінського, А. Зрелова, М. Косенко, І. Личенко, Р. Мельниченко, А. Насадюк, В. Медведчука, В. Святоцької, О. Святоцького, І. Уржумова, В. Форманюк, Л. Фрідмена, Л. Хвана, Й. Хесиус та інших.

Значний внесок у дослідження інституту адвокатури взагалі та адвокатського самоврядування зокрема здійснили А. Аксьонова, Н. Бакаянова, С. Браян, Т. Варфоломеева, Р. Йокабаускаса, А. Козьмініх, А. Кормич, Р. Мюллерат, Н. Обловацька, І. Переверза, С. Прилуцький, В. Ридчик, В. Самсонов, С. Сафулька, В. Сергієв, О. Синєокий, В. Смірнов, С. Тарасова, Д. Фіолевський, С. Фурса, В. Шкарупа та інші.

Адвокатське самоврядування як окрема проблема виступала предметом наукових розвідок наступних дослідників: Н. Бакаянової, Т. Вільчик, М. Ворошило, М. Димитрова, А. Іванцова, А. Меланчук, Л. Нестерчук, П. Репешко, В. Решота, Л. Слива, Т. Сокол, та інші. Втім, питання філософсько-правових засад адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів розкриті не повно, по-перше, більшість досліджень було здійснено до ухвалення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р., по-друге, сучасні глобалізаційні виклики вимагають нового наукового осмислення.

Вивчення певних аспектів реформування інституту адвокатури в Україні, його сучасному стану та проблемам, дослідження перспектив та розробка власних пропозицій представлена у працях наступних науковців: Т. Безега, І. Бронз, В. Гвоздій, С. Ківалов, О. Крушніцька, Ю. Меліхова, В. Сталовєров, С. Філоненко та ін.

Філософсько-правові аспекти застосування моральних імперативів у функціонуванні інституту адвокатури та професійній діяльності адвокатів досліджувались багатьма вченими, зокрема такими як, О. Ануфрієнко, М. Барщевський, В. Бігун, А. Бойков, Д. Ватман, І. Гамалюк, С. Корнєв, Н. Князева, Е. Наджафлі, В. Святоцька, І. Семенюк, О. Скакун, С. Сливка, А. Стародубцев, Н. Таварткіладзе та ін. Втім, протягом останнього часу простежуємо, що більша увага дослідників звернена до соціальних чи правових аспектів адвокатської діяльності, натомість етична складова відходить на другий план.

Отже, на основі вищевикладеного слід зауважити, що найширший пласт матеріалу, який підлягав науковому осмисленню й аналізу у контексті дослідження історіографії адвокатського самоврядування, виявлено у працях сучасних авторів. Втім, ці наукові розвідки представлені переважно статтями науковців у періодичних виданнях, й вимагають фундаментальних досліджень. Окрім того, варто відзначити, що невід'ємною особливістю історіографії адвокатського самоврядування виступає її циклічний характер, тобто наукові розвідки пов'язуються не стільки із хронологічною періодизацією (давньою історією, середньовіччям, новою та новітньою епохою) або етапами розвитку державності, скільки зі стадіями розвитку самого інституту адвокатури. Відтак, кожен період визначається певними особливостями, які необхідні для осмислення не лише адвокатською спільною, але й сприйняття соціумом зокрема. Отже, внаслідок довгочасних епохальних перетворень адвокатське самоврядування набуло глобального значення. Акцентуація здійснення історіографічного огляду адвокатського самоврядування є неодмінною умовою як для з'ясування позитивного, так і негативного досвіду, що може стати корисним для реформування чинного національного законодавства та подальших наукових досліджень.

Історіографічний огляд інституту адвокатури та адвокатської діяльності дає можливість визначити особливості адвокатського самоврядування, всебічно проаналізувати його теоретико-правові та філософсько-світоглядні основи як правового та соціального інституту (поняття, функції, нормативно-правове регулювання, суб'єктний склад, структура, організація здійснення адвокатської діяльності, професійні етичні норми тощо). Відтак, відсутність наукової розвідки щодо комплексного аналізу адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів значно актуалізує це дослідження.

1.2. Методологічні основи дослідження адвокатського самоврядування

Дослідження філософсько-правових аспектів адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів вимагає використання всього сучасного методологічного інструментарію, повної реалізації їх евристичного потенціалу. Методологія є конститутивною складовою будь-якої науково-пізнавальної діяльності. Для юриспруденції звернення до наукових методологічних підходів, що пов'язані із певними науковими сферами, це, передусім, питання залучення до методологічного арсеналу правничої науки тих або інших систем й схем наукового мислення, які гарантують ґрунтовне, всебічне пізнання права [179, с. 234].

На думку дослідника Д. Керімова, методологія права виступає загальнонауковим феноменом, котрий об'єднує увесь діапазон принципів, засобів, модусів та методів пізнання (світогляд, філософські методи пізнання та наукові вчення про них, конкретно та загально наукові поняття й методи), що пропонуються усіма суспільними науками, зокрема і сукупністю юридичних наук, й використовуються у процесі пізнання особливостей правової дійсності та її практичного перетворення [180, с. 52].

Провідна роль у методології дослідження адвокатського самоврядування відводиться цивілізаційному підходу, позаяк кожна цивілізація формує власну модель інституту адвокатури, своєрідну систему захисту прав і свобод людини (приміром, у Стародавній Греції адвокатів як таких не було, тому правову допомогу надавали синегори, логографи, параклети та прагматики; у період Київської Русі обвинуваченого представляли послухи, видоки, а теж родичі та друзі). Як слушно зауважує О. Лукашева, цивілізаційний підхід «знищує монотонну картину світу, однолінійність його розвитку, одномірність; розкриває особливість та неповторність соціального буття народів різних культурних спільнот, що воліють до збереження власної ідентичності; разом з тим дає можливість простежити ті загальнолюдські поступки, які обумовлюють оптимальні умови для взаємодіяння цивілізацій, їх консенсусного діалогу, допомагає не лише пізнати інші системи буття народів, інші модуси їх організації, утім і поважати їх» [181, с. 3].

Із позиції цивілізаційного підходу, вагомим напрямком наукових розвідок є дослідження множинності правозахисних й інституційних явищ, котрі відображують різновиди правозахисної діяльності та інституційні форми адвокатури, що безпосередньо пов'язано з існуванням різних правових систем й правових культур, оснований на певних правових цінностях, що існували раніше й існують нині [182, с. 19].

На основі цивілізаційного підходу стає можливим вивчення стану та розвитку суспільства, формування його суспільних інституцій, насамперед правозахисних, закономірностей зміни, чергування історичних типів держав з позиції якісних трансформацій у соціокультурному середовищі, в духовній культурі народу, його релігії та моралі.

Застосування цивілізаційного підходу є неодмінним у процесі моделювання адвокатської діяльності, найперше при дослідженні професійно-договірної та родинної адвокатури, їх специфіки та особливостей. Саме цивілізаційний підхід дозволяє досліджувати інститут адвокатури та адвокатську діяльність у контексті їх місця та значимості у соціально-політичному житті держави, разом з тим, звернувшись до моделювання адвокатської діяльності, ми можемо окреслити моделі розвитку адвокатського самоврядування як соціально-правового інституту.

У межах дослідження адвокатського самоврядування цивілізаційний підхід дає можливість охарактеризувати особливості його становлення, розвитку та функціонування під дією змін й чергування державно-правових явищ у правових системах сучасності та минулого, а теж у паралелі з історією інших країн, народів, цивілізацій; виокремити як унікальні ознаки адвокатського самоврядування у певних правових системах, так й універсальні правові засади його організації та функціонування. Пліуралістичне ставлення до вивчення адвокатського самоврядування й відмовлення від використання принципу європоцентризму – визначальні методологічні особливості цивілізаційного підходу, які застосовувалися нами у цьому дослідженні.

Не менш важливим підходом у пізнанні адвокатського самоврядування є аксіологічний підхід. Значимість аксіологічного підходу обумовлюється передусім тим, що у контексті процесів глобалізації інтенсифікується процес діалогу правових культур, а тому постає необхідність у вивченні цінностей різних правових традицій; по-друге, в умовах пошуку оптимальних шляхів реформування національної правової системи актуалізується питання застосування аксіологічного підходу у правотворчості, удосконалення чинної законодавчої системи шляхом закріплення в ній найбільш значимих для соціуму цінностей, що є необхідною умовою позитивного розвитку держави.

Аналіз правопорядків інших країн й запозичення їх правових цінностей здійснювалося із практичною метою – удосконалення національної правової системи, а теж філософською – створення розумної, ідеальної правової системи на основі осмислення національного права різних держав. Приміром, Геродот в «Історії» неодноразово хвалить окремі правові звичаї різних народів. Також, історичний досвід показує запозичення кращих традицій та правових цінностей і щодо інституту адвокатури, приміром, організація пореформеної адвокатури Російської імперії (XIX ст.) та її аналогічність із французькою адвокатурою.

Аксіологічний підхід розкриває право у контексті його відповідності певним цінностям, котрі можуть забезпечуватися/гарантуватися правом й відтак бути його основою. Саме за допомогою цього підходу визначається: по-перше, аксіологічне (ціннісне) наповнення права; по-друге, цінність права як соціального регулятора; по-третє, спосібність права утулювати в суспільну дійсність певні цінності [184, с. 16]. Приміром, у період становлення та розвитку адвокатської професії в США (XIX ст.), гонорар посідав чільне місце у системі цінностей американських правознавців, зокрема значний гонорар виплачували різні бізнес-структури. Це, у свою чергу, обумовило формування комерційної або, так званої, бізнес-адвокатури, що спеціалізувалася на наданні юридичних послуг корпораціям, які виплачували доволі високі гонорари. Відтак, така націленість адвокатури обумовила юридичну практику, в якій гонорарна «цінність» правознавчої діяльності займала істотне місце.

Аксіологічний підхід дає також можливість пізнати цінності прав людини у різні історичні періоди, визначити рівень юридичної потреби такого інституту захисту прав й свобод індивіда як інститут адвокатури. Аксіологічні особливості права та досягнення правової культури дозволяють говорити про потребу утвердження в суспільстві ідеалів свободи, гуманізму, справедливості, рівності, всього того, що здатне гарантувати ефективність соціального регулювання й забезпечити його поступ до громадянського суспільства [184, с. 89].

Завдяки аксіологічному підходу є можливе осмислення фактичної ролі права у суспільному бутті різних народів та визначення рівня забезпечення прав й свобод людини у різних правових системах. Зрозуміло, що адвокатському самоврядуванні «раді» лише у тій державі, суспільстві, де права й свободи людини та громадянина визнаються найвищою соціальною цінністю а, відтак, інститут адвокатури на законодавчо-нормативному рівні належно врегульований, позиціонує себе як інститут громадянського суспільства, який надає якісні правові послуги із метою захисту прав й свобод людини та громадянина. Так, адвокатське самоврядування є функціонально неефективним у тих правових системах, у яких законодавчо-нормативне закріплення прав й свобод є певною фікцією на тлі антигуманності й беззаконня.

На думку дослідника А. Фальковського, «особливістю застосування аксіологічного підходу в порівняльно-правових наукових розвідках є його гармонійне поєднання із історичним й функціональним методами, що дає можливість окреслити процес становлення та функціонування права будь-якої культури чи цивілізації як цілісної (монолітної) ціннісно-нормативної системи» [183, с. 18]. У цьому аспекті аксіологічний підхід визначається особливими евристичними потенціями в порівняльно-історичному пізнанні адвокатської діяльності, позаяк саме на його базисі стає можливим вивчення як ціннісних засад інституту адвокатури, так й спосібності цього інституту реалізовувати у суспільне буття цінності новітньої епохи.

Звертаючись до адвокатського самоврядування, аксіологічний підхід застосовується у процесі вивчення організації адвокатської професії у різних правових системах. Століттями поділ професії сприймається як належне і традиційне, як незамінна складова правової реальності, як правова цінність. Так, у XVI-XVII ст. ця цінність досить активно запозичувалася та практикувалася багатьма європейськими правовими системами, згодом окреслилися тенденції до певної універсалізації професії адвоката та реалізації всього діапазону професіональних функцій однією особою. Отже, аксіологічний підхід дає можливість простежити трансформацію цінностей на шляху становлення й розвитку як адвокатської професії зокрема, так й адвокатського самоврядування загалом.

Вагома роль у вивченні адвокатського самоврядування у різних правових системах відводиться антропологічному підходу, котрий дає можливість крізь призму універсальності та плюралізму людського буття, охарактеризувати таку його складову, як необхідність, потрібність. Антропологічний підхід передбачає осмислення людини, її культури, суспільного буття й визнанням того, що феномен права всебічно пов'язаний з людиною, її квінтесенцію, а правозахисник є обов'язковим суб'єктом правосуддя, як і сам суд й обвинувач.

Як слушно відзначає В. Нерсесянц, юридична антропологія є наукою про людину як соціальну істоту в її правових вимірах, проявах, характеристиках. Вона досліджує правові форми суспільного буття людей від давності до сьогодення. Її предметною сферою виступають правові системи, й у цілому – увесь спектр правових явищ, які складаються в різних спільнотах, у різних етносів, за різних історичних періодів й у різних регіонах світу. До поля дослідницької уваги та інтересів цієї правової науки належить усе правове різноманіття та багатство людства в його становленні та розвитку, у його фактичному соціально-історичному бутті [185, с. 1]. Це положення має принципове значення при вивченні адвокатського самоврядування в контексті виникнення, розвитку та згасання певної соціальної системи суспільства, зміни історичних типів держав, порівнянні інституту адвокатури у державах однієї

правової сім'ї та різних правових сімей, а теж окресленні соціальної ролі інституту адвокатури у політичній і державно-правовій сферах.

Антропологічний підхід дозволяє побачити плюралізм соціальних систем у світовому контексті та створює передумови для нівелювання власних національних упереджень на користь сприймання інших суспільств із їх особливим способом життя. Антропологічний підхід сприяє усвідомленню загального й особливого у правах людини різних правових систем, позаяк права людини є водночас і універсальними (через універсальність основних людських інтересів), й етнічно-культурно розмаїтими. Звідси, антропологічний підхід, використаний до адвокатського самоврядування, дозволяє означити значимість правозахисної діяльності, надаваної адвокатами, у різних життєдіяльних сферах людини й соціуму, у різних країнах, порівняти та зіставити її.

Значимість інституту адвокатури з позиції антропологічного підходу можна прослідкувати у контексті моделювання моделей безоплатної правової допомоги. Право на фахову правничу допомогу є загальновизнаним, й де-факто кожна правова система забезпечує гарантії, умови та механізми надання адвокатами таких юридичних послуг малозабезпеченим соціальним верствам. При цьому, універсальність прав людини поєднується із різними евентуальними моделями надання безоплатної правової допомоги, котрі регулюються державою. Слід зауважити, що антропологічний підхід дає можливість визначити соціальну значимість безоплатної адвокатської допомоги та відмінність цього значення у різних правових системах. Так, за допомогою антропологічного підходу є можливе моделювання різновидів допуску зарубіжних адвокатів до професійної діяльності на території приймаючої країни. Водночас, доцільно охарактеризувати відношення, готовність та потребу, запити суспільства до змін й можливість забезпечення оптимальних умов для чесної конкуренції.

Герменевтичний підхід – ґрунтується на комплексі принципів й методів інтерпретації та тлумачення правничих текстів, дає можливість означити не лише істинний зміст пам'яток юриспруденції, утім прослідкувати те, що

обв'язує їх із новітнім розвитком й функціонуванням різних правових систем [186, с. 64]. Приміром, у вивченні адвокатської діяльності виняткове місце поміж правовими джерелами займає Кодекс Юстиніана (528 р.), що містить уривки з імператорських розпоряджень (конституцій). Згідно Кодексу Юстиніана адвокатура вводилася в систему права, яка на законодавчому рівні регулювалася.

Використання герменевтичного підходу стосовно вивчення адвокатського самоврядування через науковий аналіз текстів правового характеру, дає можливість, по-перше, визначити особливості розвитку адвокатського самоврядування у конкретному суспільстві в певному часовому проміжку; по-друге, вислідити історичний зв'язок у сталості, змінах, трансформаціях й плюралізмі принципів адвокатської діяльності, модусів організації адвокатського самоврядування, специфіки формування адвокатського стану, можливості правничого запозичення, а теж підтверджувати істотне зближення правових систем.

При аналізі адвокатського самоврядування герменевтичний підхід застосовується постійно, позаяк будь-яка достовірна інформація про інститут адвокатури кожної правової системи міститься саме у нормативно-правових актах, а відтак ігнорування цього призводить до необ'єктивності дослідження (приміром, у процесі моделювання адвокатської монополії щодо надання правничих послуг було проаналізовано нормативні акти, які визначають права та обов'язки адвокатів). Перетворювальна функція правових моделей – взірцевий виражений результат використання герменевтичного підходу.

Вагоме місце у методології дослідження адвокатського самоврядування займає порівняльно-правовий підхід. Наголошуючи на значних потенційних пізнавальних можливостях цього методу, вчена С. Алексєєва слушно зауважує, що він допомагає «не лише побачити відмінності, протилежності та риси наступності правових систем різних історичних типів й правових сімей, втім і (що, ймовірно, є найголовнішим) формулювати загальнотеоретичні положення й конструкції, визначати закономірності розвитку та функціонування, котрі

зважають на особливості правових систем різних соціальних структур, держав, країн» [187, с. 32–33].

Застосування синхронного й діяхронного різновидів порівняння об'єктів вивчення, дало можливість здійснити порівняння адвокатського самоврядування як на нинішньому етапі розвитку правових систем, так й у процесі його трансформації. Опираючись на систему синхронно-діяхронного пізнання, можна реконструювати та пізнати адвокатське самоврядування у контексті його зв'язку з іншими елементами правової системи, у зв'язку із попереднім й наступним станами цієї системи, що позначилися на ньому.

У процесі проведення синхронного та діяхронного порівнянь слід дотримуватися певних правил: адвокатське самоврядування не з'явилося раптово, а формувалося поступово протягом кількох століть, й кожен період надав щось нове, що позначилося на його розвитку, й при непомітному переході на наступний етап становило основу для подальшого розвитку; діяльність адвокатського самоврядування у певному періоді представляє результати усієї попередньої історії його розвитку, і насупроти, цим обумовлюється наступний його поступ; недоречно вимірювати адвокатське самоврядування у конкретний період часу категоріями минулого або майбутнього періоду.

Варто зауважити, що переважно застосовується внутрішньо-типове порівняння адвокатського самоврядування, що означає вивчення його діяльності у межах однієї правової сім'ї. Ґрунтовне дослідження адвокатської діяльності передбачає зовнішньо-типове порівняння (спрямоване на дослідження моделей адвокатської діяльності у різних правових сім'ях), а не обмежуватися внутрішньо-типовим.

Значну роль у дослідженні адвокатського самоврядування відіграє нормативно-функціональне порівняння, як одна з форм порівняльно-правового підходу. Відповідно до нормативно-функціонального порівняння об'єкти є порівнюваними у тому випадку, якщо вони виконують аналогічні завдання навіть і відмінними способами [188, с. 28]. Це, передусім, актуально при

моделюванні адвокатського самоврядування в державах із поділом адвокатської професії (приміром, Великобританія, де функціонують баристери та соліситори, які здійснюють різні функції у межах адвокатської професії).

Залежно від об'єкта вивчення порівняння може здійснюватися на різних рівнях. Узвичаєним для зарубіжної та вітчизняної літератури є визначення макро- та мікрорівнів порівняльно-правових досліджень [188, с. 27].

Для вивчення адвокатського самоврядування застосовується порівняння на мікрорівні, так як об'єктами на цьому рівні є певні елементи чи компоненти правових систем: галузі, інститути, нормативно-правові акти, які регулюють певний спектр аналогічних суспільних відносин, норми права, правові доктрини, матеріали судової практики тощо [189, с. 90]. При мікрорівневому аналізі діє норма – порівнянню піддаються тільки однопорядкові явища, норми чи інститути, які взяті у їх відповідних формах та розглянуті на належних рівнях.

Таким чином, використання порівняльно-правового підходу стосовно порівняння діяльності адвокатського самоврядування у різних правових системах й у різні часові проміжки дає можливість послідовно, системно та комплексно простежити закономірності його розвитку, визначити причини відмінностей у цих правових системах, що обумовлені певними чинниками (географічними, конкретно-історичними, політичними), простежити динаміку рецепції норм й інститутів, взаємного засвоєння правничого досвіду, а теж наближення правових систем й інститутів у контексті глобалізаційних викликів.

Дослідження адвокатського самоврядування в історичному розрізі є можливе у результаті використання історичного підходу, який дає можливість вислідити еволюцію об'єкта дослідження: розкрити витoki правових явищ, прослідкувати його розвиток на різних етапах історії та оцінити сучасний стан [189, с. 95]. Так, неможливо зрозуміти природу відмінностей адвокатського самоврядування й самого інституту адвокатури у системі загального й романо-германського права, не апелювавши до історії їх становлення та розвитку.

Історичний підхід передбачає вивчення дійсної історії держави і права як основних елементів суспільства у їх фактичному різноманітті; віднайдення історичних фактів й на цьому базисі інтелектуальне відтворення історичного процесу, котрий розкривається через логіку та закономірності, тенденції їх розвитку [190, с. 78].

Отже, визначальне призначення історичного підходу полягає у досліджуванні закономірностей виникнення й становлення адвокатського самоврядування у певні історичні періоди суспільного розвитку різних країн.

Також історичний підхід дозволяє належно осмислити залежність нинішнього від минулого, а надто значимість теперішнього як умови звернення майбутнього. Себто означений науковий підхід обумовлює дослідження адвокатського самоврядування зокрема та інституту адвокатури загалом у їх різноманітних зв'язках та взаємозалежності.

Наступна потреба використання історичного підходу пов'язана із проблемою циклічності історичних подій. Приміром, необхідність правового захисту на суді вимагає формування групи професійних осіб, які спроможні надати цей захист. Так, у кожній цивілізованій державі на певному історичному етапі така група з метою захисту власних професійних інтересів організовується в стан зацікавлених фахівців. Ця циклічність (повторюваність) подій потребує від дослідника розуміння того, що кожен досліджуваний об'єкт чи будь-який процес має не лише спільні особливості зі собі аналогічними, втім й завжди дещо відрізняється від них, себто є винятковим за власною природою. У кожному суспільстві існує особливе, лише йому характерне поєднання політичних, соціальних, економічних, духовних чинників. Будь-яке суспільство має характерологічні фактори, пов'язані з його історичним досвідом й традиціями, світосприйняттям, рівнем культурного розвитку народу. Правові моделі визначаються гносеологічною функцією. Внаслідок використання історичного підходу щодо моделювання адвокатського самоврядування істотно розширюються межі пізнання, що позитивно позначається як на моделюванні, так і результатах самого дослідження.

Використання історичного підходу стосовно дослідження та моделювання адвокатського самоврядування створює можливість для ґрунтовного аналізу інституту адвокатури в історичному поступі, у різноманітних зв'язках, визначати загальне та особливе на підґрунті вивчення реальних процесів у конкретних історичних умовах, а теж осмислити залежність теперішнього від минувості й значимість справжнього як запоруки досягнення оптимального майбутнього.

Використання системного підходу дозволяє залучити до предмету дослідження окрім онтологічних і гносеологічних закономірностей, також й ідеологічні, політичні, соціально-економічні, моральні та інші закономірності, які, власне, детермінують розвиток й діяльність адвокатського самоврядування. Відтак, використання системного підходу у соціальному пізнанні передбачає дослідження тенденцій розвитку адвокатського самоврядування як цілісного організму, як системи [191, с. 26–27].

Зокрема, етимологічний аналіз цього терміну дозволяє стверджувати, що «система» передбачає наявність більше одного, себто кількох складових (елементів), котрі знаходяться у взаємодії один з одним, основує певну цілісність. Апелюючи до класичного визначення, запропонованого деміургом загальної теорії систем Л. Фон Бергаланфі, кожна система розвивається у такий спосіб, що «раніше не пов'язані чи слабо пов'язані її складові стають дедалі більше взаємопов'язаними, відтак сама система удосконалюється до стійкої рухомої рівноваги» [191, с. 26; 192, с. 302–361]. Згідно позиції вчених І. Блауберга та Е. Юдіна, «системний підхід визначає те, що специфічність складного об'єкта (системи) не обмежується особливостями складових його елементів, а основується, передусім, у характері зв'язків і відносин між певними елементами» [193, с. 168].

Відтак, інститут адвокатури належить до числа органічних систем, що передбачає у ньому факт наявності специфічного роду зв'язків між його складовими елементами: адвокат-суд, адвокат-клієнт, адвокат-адвокатська спільнота, адвокат-адвокат, адвокатська спільнота-держава тощо. Система

користується особливістю модифікування її елементів, адаптуючи їх до розв'язання загальносистемних завдань, але водночас й елементи у силу своєї відносної автономності, можуть здійснювати зворотний вплив, обумовлюючи ті чи інші системні зміни [191, с. 27], (зокрема, формування адвокатської спільноти а самими адвокатами, й її подальший вплив на адвокатів).

У процесі моделювання адвокатського самоврядування, системний підхід є взаємопов'язаний із моделлю, котра фактично виступає системою, що відображує або відтворює об'єкт дослідження, а теж способна замінювати його. Структуруюча функція правових моделей передбачає не просто системний підхід до всебічного дослідження адвокатського самоврядування, утім й визначення її індивідуальних ознак та особливостей.

Таким чином, застосування системного підходу дає можливість розкрити адвокатське самоврядування як цілісну сукупність різних елементів, що взаємодіють між собою й довколишнім середовищем. При вивченні адвокатського самоврядування на основі законодавчих актів, системний підхід усуває можливість розгляду норм права у розриві зі загальним правовим контекстом, від інших правових норм, які містяться у тому ж акті, себто системний підхід вимагає не лише комплексної оцінки правових явищ, утім й виявлення фактичних прогалів у правовому регулюванні.

В неоднозначних і складних процесах суспільного розвитку науковці різних напрямків дедалі більшу увагу зосереджують на синергетичному підході.

Синергетика як науковий методологічний напрям тлумачення об'єктивної реальності суспільного розвитку, представляє собою міждисциплінарну універсальну теорію самоорганізації й складності систем та процесів різного характеру. Синергетика постала на стикові природознавчих наук й ввібрала в себе загальнонаукові системні концепти, ідеї. Відтак, нині синергетична модель самоорганізації є найбільш узагальнюючою та евристично дійовою пояснювальною моделлю, котра чітко характеризує взаємопереходи порядку й хаосу в еволюції систем, зокрема соціально-економічних [194, с. 10].

При вивченні адвокатського самоврядування й самого інституту адвокатури синергетичний підхід як метод пізнання дозволяє проаналізувати зміст зміни та розвитку різних процесів, дає можливість звернутися до такого складного соціально-філософського питання як проблеми впливу на еволюцію випадкових чинників.

За допомогою синергетики можемо проаналізувати всі етапи універсального процесу самоорганізації інституту адвокатури та адвокатського самоврядування, як процесу еволюції порядку – його виникнення, самоускладнення та руйнування. Окрім того, синергетика зосереджує увагу науковця не на наявні явища, а на ті, які щойно виникають.

Дискутуючи над проблемою застосовності теорії самоорганізації дослідник Е. Мамчур висновує, що «складності застосування синергетики щодо аналізу соціально-історичних процесів пов'язані із унікальною специфікою гуманітарних систем, котра передбачає те, що їх еволюція визначається поведінкою дійових осіб у взаємодії із умовами, які обумовлюються зовнішнім середовищем» [195, с. 69].

Згідно позиції вченої І. Кривцової, «використання ідеї синергетики стосовно пізнання правової дійсності певною мірою обмежується: найперше, виявленням нелінійних закономірностей, котрим піддаються процеси самоорганізації системних правових явищ, себто перш ніж застосовувати методологічний потенціал напрацьовань синергетики щодо правової реальності, слід переконатися у факті необхідних умов/передумов для процесів самоорганізації у даній сфері; по-друге, вивченням процесу динаміки правових системних утворень (зміни системної якості), зокрема – нелінійних ефектів, наслідків, періодів хаозитації їх стану, які саме й обумовлюють процес коеволюції частин складних правових явищ, самоорганізації останніх; по-третє, аналізом правових системних утворень як різновидності соціальних систем, котрим є характерною як самоорганізація, так і організація» [196].

Отже, узвичасний гносеологічний інструментарій, який всебічно застосовується при пізнанні доволі складної, динамічної, відкритої й нелінійної

системи – адвокатури, не спосібний вияснити непередбачені повороти в її еволюційному процесі, виявити потенційні механізми її розвитку. Звідси, значне місце у методологічному інструментарії пізнання адвокатського самоврядування мають посісти методологічні розробки синергетики.

Вважається, що теоретико-правове дослідження адвокатського самоврядування має ґрунтуватися на діалектичному підході щодо вивчення та його нормативно-правового масиву; поступовому переході від моністичної парадигми методології до методологічного плюралізму; із урахуванням усіх соціальних, політичних, економічних, культурних чинників, історичної ситуації, а також обставин, які вплинули на еволюцію інституту адвокатури. Дослідження адвокатського вимагає визнання об'єктивно існуючого процесу зближення та взаємозапозичення різних елементів правових систем; а теж відмови від характерологічних національних стереотипів на користь сприйняття інших спільнот із їх способом життя.

Лише у процесі такого всебічного вивчення адвокатського самоврядування може бути реалізований заповіт Е. Рабеля – боротися за розв'язання завдань правничої науки «з тією старанністю, якої вимагає науковий ідеал» [189, с. 96].

Таким чином, дослідження філософсько-правових аспектів адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів вимагає використання всього сучасного методологічного інструментарію, повної реалізації їх евристичного потенціалу. Методологія є конститутивною складовою будь-якої науково-пізнавальної діяльності, для правничої науки звернення до методологічних підходів, це залучення тих або інших систем і схем наукового мислення, що забезпечують ґрунтовне, всебічне пізнання права.

Провідна роль у методології дослідження адвокатського самоврядування відводиться цивілізаційному підходу, оскільки кожна цивілізація формує власну модель інституту адвокатури, що пов'язано із існуванням різних правових систем й правових культур, оснований на певних правових цінностях. За допомогою цивілізаційного підходу є можливим дослідження становлення

адвокатського самоврядування у контексті світоглядних змін, якісних трансформацій у соціокультурному середовищі суспільства, а також у порівнянні з історією інших народів й цивілізацій.

Важливим підходом у пізнанні адвокатського самоврядування є, звісно, аксіологічний підхід. Значимість аксіологічного підходу обумовлюється передусім тим, що у контексті процесів глобалізації інтенсифікується процес діалогу правових культур, а тому постає необхідність у вивченні цінностей різних правових традицій; по-друге, в умовах пошуку оптимальних шляхів реформування національної правової системи актуалізується питання застосування аксіологічного підходу у правотворчості, удосконалення чинної законодавчої системи шляхом закріплення в ній найбільш значимих для соціуму цінностей, що є необхідною умовою успішного розвитку держави. Завдяки аксіологічному підходу можливим є пізнання цінності прав людини у різні часові періоди і юридичної потреби такого незалежного інституту як адвокатське самоврядування. Аксіологічний підхід має виїмкові евристичні можливості у порівняльно-історичному пізнанні адвокатської діяльності, позаяк саме він дозволяє дослідити як ціннісні основи адвокатського самоврядування, так і його здатність втілювати у життя цінності сучасної епохи.

Значна роль у дослідженні адвокатського самоврядування в різних правових системах відводиться антропологічному підходу, котрий дозволяє через призму універсальності та різноманіття людського буття, розкрити таку його складову, як потрібність, необхідність. Так, за допомогою антропологічного підходу є можливе моделювання різновидів допуску зарубіжних адвокатів до професійної діяльності на території приймаючої країни. Водночас, доцільно охарактеризувати відношення, готовність та потребу, запити суспільства до змін й можливість забезпечення оптимальних умов для чесної конкуренції.

Застосування герменевтичного підходу щодо дослідження адвокатського самоврядування, шляхом вивчення текстів правового характеру, дозволяє, по-перше, простежити особливості розвитку адвокатського самоврядування у

певному суспільстві в конкретному часовому проміжку; по-друге, простежити історичний зв'язок у сталості, змінах й різноманітності принципів адвокатської діяльності, організації адвокатського самоврядування, формування адвокатського стану, правничого запозичення, а також засвідчувати про зближення правових систем.

Вагоме місце у методології дослідження адвокатського самоврядування займає порівняльно-правовий підхід, який дозволяє розкрити відмінності та особливості наступності правових систем різних історичних типів й правових сімей, формулювати загальнотеоретичні положення про закономірності функціонування та розвитку.

Використання синхронного та діахронного різновидів порівняння об'єктів дослідження, дозволило здійснити порівняння адвокатського самоврядування як на сучасному етапі розвитку правових систем, так і під час його трансформації. Опіраючись на систему синхронно-діахронного пізнання, можна реконструювати та пізнати адвокатське самоврядування у контексті його зв'язку з іншими елементами правової системи, і зв'язку з попереднім і наступним станами цієї системи, що відбулися на ньому.

Значну роль у дослідженні адвокатського самоврядування відіграє нормативно-функціональне порівняння, як одна з форм порівняльно-правового підходу. Його застосування щодо порівняння діяльності адвокатського самоврядування у різних правових системах й у різні часові проміжки дає можливість послідовно, системно та комплексно простежити закономірності його розвитку, визначити причини відмінностей у цих правових системах, виявити динаміку рецепції норм та інститутів, взаємного засвоєння правничого досвіду, а теж зближення правових систем та інститутів у контексті глобалізаційних викликів.

Дослідження адвокатського самоврядування крізь призму історичного досвіду евентуальне завдяки застосуванню історичного підходу, котрий дозволяє прослідкувати еволюцію об'єкта дослідження: розкрити витoki правових явищ, дослідити його розвиток на різних етапах історії та оцінити

сучасний стан. Застосування історичного підходу щодо дослідження та моделювання адвокатського самоврядування дозволяє аналізувати інститут адвокатури у розвиткові, в різноманітних зв'язках, виявляти загальне і особливе на базисі вивчення конкретних процесів у певних історичних умовах, а теж осмислити залежність нинішнього від минулого й значимість справжнього як запоруки досягнення успішного майбутнього.

Застосування системного підходу дозволяє включити в предмет дослідження окрім онтологічних і гносеологічних закономірностей, також й ідеологічні, моральні, соціально-економічні, політичні та інші закономірності, які детермінують розвиток й діяльність адвокатського самоврядування. Застосовування системного підходу в соціальному пізнанні означає дослідження закономірностей розвитку адвокатського самоврядування як цілісного організму, як системи

Вагоме місце у методологічному інструментарії пізнання адвокатського самоврядування займають методологічні розробки синергетики. Правове дослідження інституту адвокатури та моделювання адвокатського самоврядування ґрунтується на діалектичному підході щодо його вивчення; переході від моністичної парадигми методології до методологічного плюралізму; із врахуванням усіх історичних, соціальних, політичних, економічних, культурних чинників, також обставин, які вплинули на еволюцію інституту адвокатури.

1.3 Адвокатура як соціальний інститут: філософсько-правовий аспект

Адвокатура є найдавнішим соціальним інститутом, який існував у всіх народів й протягом усього їх розвитку. Питання виникнення адвокатури є доволі дискусійним, й з цього приводу можна виокремити кілька наукових позицій. Зокрема, низка авторів надавали їй божественного походження, французький мислитель Ф. де ля Марш стверджував, що «адвокатська професія

постає із Бежественного Слова, котре захищало перед Богом потомство Адама, що є більш нещасним аніж винним» [197]. М. Гуссон власну працю присвячує дослідженню цьому ж. Бежественному Слову – першому, згідно його твердження, адвокату людського роду. Чимало богословів мислять, що Євангеліє від Луки та Діяння апостолів були написані саме з метою підготовки захисту апостола Павла, який вимагав суду кесаря в царя Агріппи й був ним скерований до Риму. Також вважається, що Святе Письмо зберегло для нас геніальну за своєю логікою, внутрішнім переконанням, експресією та простотою захисну промову – слово на захист жінки, обвинуваченої фарисеями та книжниками в перелюбстві [197]. Інші вчені, вважаючи адвокатуру інституцією природного права, стверджують, що вона виникла разом із судом.

Звісно, що виникнення інституту адвокатури історично було обумовлено політичними, соціальними, економічними та культурними передумовами, об'єктивно складеними. Як слушно зауважують російські вчені, «якщо суспільство є зацікавленим в тому, щоб ньому існував правовий порядок, а не свавілля влади, своєрідний хаос, воно повинно бути зацікавленим й у тому, щоб діяв незалежний від влади правозахист, котрий здатний критикувати владу, переконувати її в обмеженні власної каральної активності. Фактичним здійсненням, джерелом правозахисту виступає адвокатура» [198, с. 3].

Історичний досвід показує, що адвокатура як окремий інститут постав не одразу, її організаційна структура формується під впливом розвитку державності та характерної певному типу держави правової системи. Прослідковується глибокий взаємозв'язок інституту адвокатури із розвитком державно-правових і цивільно-правових явищ в їх історичному розрізі, а теж впливу концепції справедливості й прав людини на становлення інституту адвокатури, визнання його ролі в державі та соціумі [30, с. 110].

Вчений Д. Фіолевський у цьому аспекті вважає, що «безліч шляхів розвитку людини та соціуму призвело до появи таких інститутів як держава, право, суд й захисник. Відтак, напрошується наступний висновок –

формуванню правових критеріїв передувало набуття певної суспільної культури – громадського уявлення про справедливість, моралі» [127, с. 14].

Кожна національна адвокатура формується під впливом певних історичних реалій, тому на її розвиток та функціонування впливає ціла низка чинників – правосприйняття у соціумі, відношення домінуючого суспільного класу (еліт) до цього суспільно-правового явища, й у контексті цього формується як фактичний імідж як інституту адвокатури в цілому, так і її конкретних носіїв. Окремі країни значно швидше осмислили те, що адвокатура є доконечним й корисним суспільним інститутом, тому її становлення хоч і не проходило безхмарно, утім більш-менш цивілізовано, інші держави значно пізніше усвідомили це у своїй історії [122, с. 243].

На кожному історичному етапі суспільного поступу інститут адвокатури обіймав різне місце – від визначального до вторинного. У силу конститутивної функції інституту адвокатури – захист прав людини, її розвій припадав на період керівництва тих осіб керманічів, які були стурбовані рівнем забезпечення прав людини й бажав надати адвокатурі незалежність діяльності на благо народу та закону. Місце (значення) інституту адвокатури у політичній та соціальній системі держави дозволяє виокремити моделі адвокатської діяльності: ізоляційна, етатична, комерційна та соціальна.

Ізоляційна модель забороняє незалежну діяльність інституту або ж обмежує її публічну значущість. Означена модель була характерна середньовічному періоду, де на основі роздробленості держав, відсутності належної правової бази й значного суперництва між церквою та державою, судовий процес носив інквізиційний, таємний характер, й участь захисника у ньому обмежувалася.

Приміром, у Франції указом короля Франциска I від 1539 р. можливість участі адвоката у захисті надавалася тільки на основі спеціального дозволу суду [116, с. 51]. У вересні 1790 р. в Франції стану організації адвокатури було знищено установчими зборами практично на 20 років. Так, десята стаття декрету визначала: «законознавці, які раніше називалися адвокатами, не

можуть становити окремого стану, корпорації, не повинні носити особливого одягу при виконанні професійних обов'язків» [19]. Ухвалення такого положення пояснюється: по-перше, радикальною реорганізацією судоустрою, започаткованою установчими зборами; по-друге, адвокатський стан був змішаний із численними промисловими та ремісничими корпораціями й цехами. Ліквідовуючи їх, із метою вільного розвитку торгівлі та ремесл, вони вважали за раціональне аналогічно поступити з адвокатурою. У запропонованому проекті щодо перебудови судової частини визначалося, що «сторонам надаватиметься право самостійно вести свої справи, якщо вважають це за необхідне, а для того, щоб адвокатура користувалася доконечною для неї свободою, адвокати перестануть становити стан чи корпорацію, й кожний громадянин, який пройшов відповідний курс й склав необхідний для заняття адвокатурою іспит, зобов'язаний буде давати звіт за власну поведінку лише перед законом» [19, с. 46].

Як зауважує Є. Васьковський, «в адвокатуру увійшла маса бездарних і аморальних осіб, котрі отримали право вести справи на рівних умовах із «офіційними захисниками», так стали називати адвокатів; відтак, суди переповнилися особами доволі сумнівної репутації, втім вони відповідали формальним вимогам набуття статусу «офіційних захисників» [19, с. 47]. Помилка установчих зборів була невдовзі усвідомлена, утім політичні обставини та відсутність сталої урядової влади не сприяли швидкому відновленню дотеперішньої організації інституту адвокатури. Згодом, у 1802 р. почали з'являтися вже перші особливості відновлення станового устрою – адвокатам було наказано при виконанні професійних обов'язків носити колишній костюм. Наступного року повернуто процедуру ведення списку, а вже у 1810 р. відновлено станову організацію, проте, в доволі викривленому та недосконалому вигляді [19, с. 49].

Слід зауважити, що досить негативно був налаштований сам Наполеон I, який говорив про адвокатів, що «вони заколотники, винуватці зрад й злочинів;

я волів би урізати язик будь-котрому з них, хто застосує його проти уряду» [44, с. 1].

Проблема започаткування адвокатури актуалізувалася і в Росії, втім імператор Микола I гостро висловився проти такої ініціативи: «адвокати погубили Францію, хто були Марат, Мірабо, Робесп'єр та інші? Ні, допоки я буду царювати, Росії не потрібні адвокати; проживемо й без них» [44, с. 5].

Після реформ Олександра II, задекларованих у Судових уставах (1864 р.), у 1874 р. вийшло розпорядження Міністра юстиції про тимчасове припинення організації рад присяжних повірених, їхні функції було делеговано окружним судам. Втім, адвокатська практика продовжувалася у зв'язку з тим, що представник сторони обов'язково повинен бути присутнім на засіданні у випадку відсутності чи хвороби свого довірителя. Розпорядження мало тимчасовий характер, а тому наступний розвиток адвокатської діяльності визначався новим стилем її розуміння не лише як професії, втім і як суспільної діяльності, позаяк ідеєю та місією інституту адвокатури виступали судовий захист прав приватних осіб в інтересах суспільного блага [199, с. 21].

Після Жовтневого перевороту інститут адвокатури фактично було скасовано, незважаючи на те, що чимало визначних революціонерів досконало були обізнані з особливостями адвокатської професії, позаяк практикували як адвокати в умовах старого режиму. М. Крестинський, П. Красіков, Д. Курський і сам Ленін до революції були адвокатами. Відповідно до Декрету «Про суд» №1 від 24.11.1917 р., окрім присяжної адвокатури, ліквідовувалися відділи кримінальних розслідувань, інститут прокуратури, й загалом фактично вся судова система. Так, якщо значна більшість юридичних інституцій мали швидко реорганізуватися на революційних засадах, то заміна присяжній адвокатурі законодавством не передбачалася. Відтак, здійснювати представництво в суді дозволялося кожному громадянину, який користувався цивільними правами [200, с. 78].

Радянська держава потребувала нової форми організації захисту. Це завдання розв'язав Декрет «Про суд» №2 від 07.04.1918 р., котрий закріпив

положення, відповідно до якого «при Радах робітничих, солдатських і селянських депутатів створюється колегія осіб, що присвятили свою діяльність правозаступництву, як у формі громадського захисту, так і у формі громадського обвинувачення. До цих колегій входять особи, які обрані Радами робітничих, селянських депутатів, і лише вони посідають право виступати в суді за плату» [201].

У контексті нашого дослідження, заслуговує уваги досвід Китайської Народної Республіки. Відповідно до ст. 17 Загальної програми Народної політичної консультативної Ради Китаю, що значилася як тимчасова Конституція КНР, всі закони, підзаконні акти, а також правоохоронні органи періоду Гоміньдану ліквідовувалися. В грудні 1950 р. згідно постанови Міністерства юстиції Центрального народного уряду Китаю усіх носіїв адвокатської професії було розпущено, а відтак будь-яку адвокатську діяльність призупинено [202, с. 131]. Незабаром почали формуватися нові інститути захисту прав обвинуваченого й адвокатської діяльності. Так, у Статуті народного суду 1950 р. передбачалося, що суд зобов'язаний забезпечити право обвинуваченого на захист й захисника. Згодом, у першій Конституції КНР (1954 р.) було чітко сформульовано положення про те, що обвинувачений користується правом захисту. Ст. 7 Закону про формування народних судів визначала, що обвинувачений має право на захист – може доручити вести захист адвокату, або захищатися сам. Від того часу, адвокатська діяльність має законну основу, відтак адвокатська спільнота динамічно почала збільшуватися. Адвокати, окрім надання правничої допомоги соціуму, здійснюють вагомий роль у розвитку законності та демократії.

Так, у 1957 р. розпочалася боротьба супроти правих елементів, у ході якої над певною частиною адвокатської спільноти було встановлено контроль трудящих, інших піддано кримінальним покаранням за «правий ухил», зокрема за захист обвинувачених. Отже, держава знову-таки негативно оцінила адвокатську діяльність. У період культурної революції в Китаї (з 1966 по 1976 рр.), під дією правового нігілізму правоохоронні органи (суд, прокуратура,

органи громадської безпеки) було ліквідовано, значне розповсюдження «диктатури народу» обумовило те, що закони довільно порушувалися. Приміром, у кримінальному судочинстві масово застосовувалися тортури, право особи на захист було скасовано, відтак принципи інституту адвокатури були втрачені. Можемо висновувати, що фактично до 1976 р. у Китаї права людини (передусім, право на захист) не користувалися повагою, а такого учасника процесу як адвокат взагалі не існувало [201, с. 131–132].

Дослідження ізоляційної моделі адвокатської діяльності дозволило виокремити наступні її особливості: 1) заборона або обмеження адвокатської діяльності на державному рівні; 2) зумисне зниження значення інституту адвокатури; 3) значне послаблення ролі адвокатури в суспільному житті; 4) низький рівень захисту прав людини та громадянина; 5) формування правової держави не є метою правлячої еліти.

Етатична модель визначає, що інститут адвокатури виступає складовою державного апарату, мета якого аналогічна, що і обвинувачення, позаяк обидві сторони повинні встановлювати істину в справі та і здійснювати пропагандистсько-виховний вплив на соціум. Спроби реалізації означеної концепції відбувалися у період радянської держави [118, с. 38].

Так, днем заснування радянської професійної адвокатури традиційно вважається 26.05.1922 р., саме тоді рішенням III сесії ВЦВК IX скликання було ухвалено перше Положення про адвокатуру, що передбачало формування колегій захисників при губернських відділах юстиції, натомість адвокатура трактувалася як громадська організація. Означене положення значно обмежило професійні свободи та незалежність адвокатів, всі носії адвокатської професії перебували на державній службі в юридичних консультаціях й отримували державну заробітну плату, приватна адвокатська практика скасовувалася.

На юридичному рівні громадяни СРСР користувалися широким спектром прав, зокрема Конституція СРСР (1936 р.) і Конституція СРСР (1977 р.) надавала всім громадянам рівні права: загальне, пряме та рівне виборче право шляхом таємного голосування; недоторканість особи; свобода совісті, слова,

друку, зборів та мітингів; таємниця листування; право на працю та відпочинок; матеріальне забезпечення у старості і хворобі та інше. Втім, фактично більшість із задекларованих прав порушувалася, приміром, цензура в СРСР мала ідеологічний та тотальний характер, особисте листування піддавалося масовому переглядові. СРСР визначалася як тоталітарна держава, в якій основні права та інтереси громадян носили формально-декларативний характер, реальну дію законів було зведено нанівець.

Конституція СРСР (1977 р.) визначала, що громадяни «мають усю повноту політичних, соціально-економічних та особистих прав і свобод, проголошених і гарантованих Конституцією СРСР та радянськими законами». Водночас зауважувалося, що «використання громадянами прав і свобод не повинно завдавати шкоди інтересам суспільства і держави, правам інших громадян» [203].

У період СРСР визначальною функцією діяльності інституту адвокатури було не надання правничої допомоги та захисту конкретній людині, а максимальне сприяння соціалістичному правосуддю в цілому. На переконання вченого М. Аракеляна, «у цьому періоді сталося послаблення ролі та значимості інституту адвокатури в суспільному житті, що було пов'язано із недооцінкою гуманітарних засад правозахисної діяльності, а теж невизнанням його незалежного організаційно-правового статусу. Тодішній державний механізм маніпулював цим інститутом відповідно до політико-владних встановлень» [151, с. 61].

Визнавалося, що захист обвинуваченого у радянській державі повинен бути гідним соціалістичного суспільства, а сам радянський адвокат має виступати як активний провідник соціалістичної «законності» [199]. Відтак, престижність інституту адвокатури й ефективність її функціонування мали доволі низький рівень, позаяк, як зауважувалося, відбулася недооцінка та приниження демократичних принципів, гуманітарних засад правозахисної діяльності, порушення основоположних прав людини, формально-декларативний характер конститутивних законодавчих актів. В цілому інститут

адвокатури знаходився під тотальною увагою державних органів [115, с. 232–233].

Дослідник М. Чельцов, аналізуючи функції захисту, слушно зауважив, що захист у радянському процесі виконував таку ж публічно-правову функцію, що і обвинувачення. Радянський захисник – не представник обвинуваченого, який здійснює його волю, а член громадської організації, виконуючий функцію захисту законних інтересів обвинуваченого [204, с. 30–31].

Отже, упродовж кількох десятків років радянська адвокатура виступала своєрідним інструментом держави в боротьбі за посилення могутності радянської влади, незважаючи на те, що у дореволюційному часі потенціал адвокатури був доволі високим, а вплив адвокатської спільноти на державно-правову реальність – суттєвим.

Основними ознаками етатичної моделі адвокатської діяльності є: 1) інститут адвокатури хоч і юридично незалежний, утім практично здійснює функцію державного органу; 2) діяльність інституту адвокатури фактично зводиться до підтримки соціалістичного правосуддя та пропагандистсько-виховного впливу на соціум, адвокати вірні ідеології та партії; 3) значення інституту адвокатури зумисне підмінювалося; 4) послаблення ролі та значення адвокатури в суспільному житті; 5) рівень захисту прав людини та громадянина на документальному рівні високий, втім юридично – не відповідав делегованим адвокатурі функціям; 6) основні законодавчі акти у сфері захисту та охорони прав людини та громадянина мають низький, декларативний характер; 7) моральні принципи адвокатської спільноти відповідали суспільному та державному ладу.

Згідно з комерційною моделлю адвокатської діяльності, визначальною метою адвокатів є отримання фінансової винагороди за надання правничих послуг.

Показовим прикладом функціонування комерційної моделі адвокатської діяльності в історичному розрізі є діяльність адвокатури у Стародавньому Римі на стадії становлення Імперії, що характеризується відсутністю строгих меж та

дисциплінарних норм у сфері адвокатської діяльності. Привілейована адвокатська справа перетворилося на засіб збагачення від доносів, за надання адвокатських послуг захисники збирали величезні гонорари та застосовували будь-які модули захисту, нехтуючи моральною гідністю, справедливістю, добросовістю та повагою. Адвокат позиціонував себе як капіталіст, згодний на все задля гонорару: вибір лише вигідних справ; вимога непомірних гонорарів; ведення справи із відкритим порушенням правил адвокатської етики; застосування аморальних прийомів у суді; підтримка інтересів протилежної сторони; необґрунтована відмова від продовження ведення справи тощо.

Вивчаючи природу та сутність інституту адвокатури, слід звернути увагу на тенденції, які простежуються протягом останніх 25 – 30 років в адвокатурі, обумовлені процесами її комерціалізації, сутність яких полягає у тому, що носії адвокатської професії у своїй діяльності зобов'язані використовувати модули лише такої підприємницької діяльності, яка керується економічними законами.

Як відзначає О. Поспелов, процес комерціалізації адвокатури став стрімко розвиватися у 80-ті рр. ХХ ст. в американській бізнес-адвокатурі. Зростання прибутковості бізнес-адвокатури привело до того, що адвокатська спільнота розглядає власну професію як звичайний прибутковий бізнес. Відтак, адвокатські фірми сприймаються адвокатами, передусім, як комерційні підприємства, а сама адвокатська діяльність набрала форми певного споживчого товару [205, с. 186].

Комерціалізація стала визначальною особливістю значної більшості як американських адвокатських фірм, так й індивідуально практикуючих адвокатів: «адвокатська професія стала роботою виписування рахунків, її носії втратили бачення власної професії як про служіння суспільству» [117, с. 11]. Згідно позиції О. Поспелова, гонитва адвокатів за фінансовою вигодою пов'язана із певним зниженням рівня професіоналізму значної частини адвокатів, які працюють в адвокатських фірмах. Аналогічне твердження показали соціологічні опитування американських суддів федеральних та

місцевих судів, а теж клієнтів корпорацій, які користуються юридичними послугами адвокатських фірм [83, с. 43–44].

Приклад функціонування комерційної моделі адвокатської діяльності можемо простежити і в Російській Федерації [206]. Зокрема, у період 1995 – 1998 рр. надання платних юридичних послуг стало ліцензованим видом діяльності, відтак було видано близько 30 тис. ліцензій юристам – юридичним фірмам та індивідуальним підприємцям [207, с. 321]. Очевидно, що сьогодні кількість юристів-ліцензіатів перевищує чисельність адвокатури – 35,3 тис. адвокатів [208, с. 53]. Беручи до уваги те, що існувала «адвокатська монополія» на попередньому слідстві у кримінальному процесі, «юристи-підприємці» зайняли основну нішу в сфері надання правничої допомоги найбільш платоспроможним суспільним верствам, зокрема підприємцям. У результаті діяльності таких юридичних фірм та юристів стало формування в Росії особливої форми підприємництва – квазі-адвокатури. Звісно, вона значно послаблює принципи організації традиційної адвокатури, нівелюючи самим фактом свого існування підприємницьку та адвокатську діяльність, доводячи їх до ступеня змішування у сприйманні своїх клієнтів й потенційних довірителів адвокатів [209, с. 39].

Як слушно зауважує М. Барщевський, «протягом останнього часу відношення соціуму до адвокатів набуло нових відтінків. Раніше, не без впливу комуністичної тоталітарної держави, домінувало ставлення до адвокатів як до людей, котрі захищають злочинців і зрадників Батьківщини, то нині на зміну такому розумінню ролі адвокатури приходять інше не менш небезпечне: адвокати – ділки, які за шалені гонорари вправно влаштовують справи багатих осіб, обслуговують лише великий бізнес і кримінальні структури або ж захищають злодійкуватих чиновників від справедливої відплати (цим, передусім, пояснюється незадоволення адвокатурою пересічних громадян)» [163, с. 17].

Процеси комерціалізації адвокатури за модусом створення бізнес-адвокатури американської моделі успішно діють у багатьох сучасних країнах, зокрема у Великій Британії, Нідерландах, Китаї, Сінгапурі та ін.

Комерційна модель адвокатської діяльності визначається наступними ознаками: 1) комерційна адвокатська діяльність є відносно незалежною та законодавчо врегульована державою; 2) її значення фактично зводиться до надання правничих послуг із метою отримання певної фінансової вигоди; 3) становище інституту адвокатури у комерційному середовищі є досить високе; 4) під захист комерційної адвокатури попадають бізнесмени, корпорації, фірми; 5) моральні домінанти комерційних адвокатів є непостійними.

Відповідно до соціальної моделі адвокатської діяльності, інститут адвокатури – це визначальна складова громадянського суспільства, яка виступає гарантом його безпеки та справедливості. Інститут адвокатури незалежний від держави, який покликаний сприяти реалізації задекларованих державою прав та ефективно захищати права й свободи людини та громадянина, юридичних осіб.

Згідно позиції вченого О. Святоцького, саме у «XX ст. світова адвокатура домоглася незалежності й консолідації, ставшись тією силою, яка активно використовується у нинішньому світі як надійний гарант забезпечення прав та свобод людини» [99, с. 5].

Формування правової держави, утвердження в ній демократичних цінностей, її соціальний та економічний розвій є нездійсненними без визнання та забезпечення прав й свобод людини. Права людини не лише окреслюють сферу евентуального самовизначення особистості, проголошують її свободи, її незалежність та потенціал, утім й визначають взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємну відповідальність держави, соціуму і людини.

Успішний розвиток правової держави тісно пов'язаний із формуванням громадянського суспільства. Слушно зауважує С. Прилуцький, що «держави та громадянське суспільство підпорядковуються діалектичному закону єдності й

боротьби протилежностей. За своєю природою ці два самостійних явища складають цілісність, єдність. Як громадянське суспільство не може розвиватися без охоронного, примусового та карального механізму держави, так і держава не може функціонувати без рушійного потенціалу вільного суспільства» [119, с. 50].

Концепт громадянського суспільства поступово став однією із основних проблем політичної думки. Формування громадянського суспільства для розвинутих країн у XIX– XX ст. стало конститутивною соціальною метою. У другій половині XX ст. цілеспрямований плав до такого суспільства став визначальною складовою бурхливого науково-технічного й соціально-економічного розвитку, підкріпленого новим піднесенням громадської думки, нових соціальних, економічних та культурологічних навчань про суспільний розвиток [115, с. 230].

Вчений М. Матузов відзначає, що громадянське суспільство – це «недержавно-політична, а передусім особиста та соціально-економічна сфера суспільного буття людей, конкретно створених відносин між ними; це – вільне, правове, демократичне цивілізоване суспільство, в якому не існує місця для режиму особистої влади, тоталітаризму, волюнтаристських методів правління, насильства над людьми, класової ненависті, в якому владарює закон і мораль, принципи справедливості та гуманізму; це ринкове багатокладне суспільство зі змішаною економікою, суспільство ініціативного підприємництва, розумного балансу інтересів різних верств населення» [210, с. 83].

Отже, громадянське суспільство представляє собою, особисту та соціально-економічну сферу суспільного буття людей, яка є вільною від державного втручання. Разом з тим, громадянське суспільство взаємопов'язане із державою і є евентуальним лише в державно організованому суспільстві. По-перше, низка інститутів є водночас складовими як громадянського суспільства, так і держави (приміром, політичні партії). По-друге, межі між громадянським суспільством і державою характеризуються розмивчастим характером: з одного боку, держава делегує громадянському суспільству певну частину своїх

повноважень, з іншого – держава контролює сфери діяльності, що раніше були недопустимими, закритими для урядового втручання. По-третє, громадянське суспільство передбачає контроль над державою, позаяк будь-яка державна влада постійно прагне до самозростання та підпорядкування власним інтересам соціуму [211].

Інститут адвокатури є дійовим інструментом сучасного громадянського суспільства. Виходячи із правової природи інституту адвокатури та переслідуваних нею цілей, адвокатура – специфічний «буфер», який збалансовує інтереси громадянського суспільства із потребами та можливостями держави [115, с. 231].

Вчений М. Оніщук зауважує, що нині абсолютно очевидним є те, що для формування демократичного суспільства та становлення правової держави замало лише задекларувати дотримання прав й свобод людини та громадянина. Політико-правові реалії диктують необхідність створення ефективних правових механізмів, що дозволять окремим особам, всім соціальним групам, громадянському суспільству в цілому у максимальній мірі реалізовувати власні конституційні права і свободи» [212, с. 34].

Дослідник С. Прилуцький наголошує, що інститут адвокатури виступає визначальним елементом інституційної основи громадянського суспільства, позаяк, як активний учасник механізму правозастосування та обіймаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура здійснює вагому функцію суспільного контролю у цій сфері [119, с. 54].

Так, А. Крижанівський звертає увагу, що «на противагу іншим правозахисним інститутам громадянського суспільства, інститут адвокатури на правових основах обов'язково є задіяним до реалізації функцій держави і державних органів. У цьому аспекті роль адвокатури зовсім не є меншою, від ролі державних органів. Позаяк, адвокатура – це інститут громадянського суспільства, а не державний, а тому такий статус передбачає не тільки певне дистанціювання від державної влади, але й усвідомлення необхідності консолідації адвокатської спільноти для оперативного, соціально необхідного

впливу на державні правоохоронні інститути і, передусім на правову політику держави в цілому» [213, с. 36–37].

Вчений А. Козьмініх зауважує, що «у діяльності адвокатури в процесі надання кваліфікованої правничої допомоги водночас присутні як приватний інтерес (відновлення порушеного права конкретного довірителя), так і публічний інтерес (інтерес соціуму в цілому). Публічний інтерес відображається у встановленні режиму законності, вчасному припиненні порушень прав й свобод громадян, відновленні порушеного права та застереженні таких порушень на майбутнє. Відтак, публічний інтерес визначає соціальний статус адвокатури як інституту громадянського суспільства» [114, с. 5].

Аналізуючи працю Є. Васьковського «Організація адвокатури», вчений М. Гольдштейн дає відповідь на запитання: хто повинен надати захист й заступництво обвинуваченому? «Звісно, не держава, вона не може захищати того, кого у цьому переслідує. Друзі та рідні обвинуваченого такі боязкі, слабкі та недосвідчені індивіди, як і він сам. Тому, єдиним способом є те, що під охорону його повинне взяти суспільство – сукупність громадян, які становлять населення певної держави. Позаяк, держава в особі обвинуваченого переслідує одного із членів цього ж суспільства. Коли особа постраждала невинно, то й кожен інший член суспільства може потрапити в аналогічне становище. Тому і суспільство для власного блага повинно брати під свій захист обвинувачених, як держава бере потерпілих, та відрядити для участі у процесі особливо уповноваженого – адвоката, аналогічного уповноваженому держави – прокурору. Відтак, адвокат діє як уповноважений суспільства, в його інтересах» [47].

Позитивне ставлення громадянського суспільства та держави до інституту адвокатури, визначає його як основу правової законності та гарант упевненості соціуму в державі, суспільстві, успішному майбутньому. Приміром, прихильність французьких королів у XVI ст. істотно вплинуло на те, що адвокати набули значного суспільного авторитету у Франції. М. Вінавер

наводить цікаві факти, «вони одні користувалися правом не називати себе професійною назвою «корпорації», як лицарі закону вони утворили стан «ordre»; житло їх було недоторканим, коли до нього вступав шукач захисту: воно було захищене від втручання будь-якої влади, зокрема, і від влади судового пристава. Сам же адвокат, коли він вирушив у професійному костюмі до суду й коли повертався, користувався правом особистої недоторканості. Книги адвоката вважалися вільними, зокрема і від приватного стягнення. Його особистий спокій охоронявся дріб'язковими, певною мірою абсурдними приписами: галасливі сусіди, винятково ремісники, могли бути виселені з квартир за першою його вимогою. Становище адвокатів у парламенті, відношення до них магістратури, весь суддівський ужиток, аж до деталей костюму й зовнішніх церемоній, все підкреслювало привілейовану самодостатню силу стану. Втім, адвокати навіть на вершинах власної величі не забували того, чому (кому) вони зобов'язані своїм звеличенням; у них ніколи не згасало усвідомлення суспільної їх функції» [43, с. 13].

М. Вінавер вважав, що «незалежність адвокатури буде завжди для кожного громадянина притулком проти гніву і замахів влади, проти несправедливих переслідувань. Усього можна побоюватися, коли її знівечено; нічого не страшно, якщо вона тримається і вміє змусити поважати себе» [43, с. 14]. «Поруч із незалежним судом – прямуючи до одних із ним цілей, але дещо іншими шляхами, – стає незалежна адвокатура. Ускладнені житейські відносини роблять її необхідною для суду; без неї зовсім неможливе точне і повне пояснення справ. Сприяючи цьому поясненню справ, тобто підведенню дійсності під загальні правові норми, адвокатура виконує частину судової функції, – вона здійснює право» [44, с. 4–5].

Соціальна модель адвокатської діяльності характерна тим, що інститут адвокатури є особливим елементом інституційної бази громадянського суспільства, а також визначає соціальне і практичне значення усієї правозахисної системи держави. М. Аракелян визначає правозахисну систему як «сукупність державних, недержавних інститутів, сформованих у результаті

взаємодії держави і громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод людини і громадянина. Функціонування правозахисної системи полягає у здійсненні професійної діяльності, пов'язаної з виникненням, припиненням, відновленням прав і свобод людини і громадянина, їх захистом від неправомірних посягань шляхом запобігання посягань, їх припинення, а також вжиття заходів щодо відновлення порушених прав» [151, с. 56].

Таким чином, функціонування інституту адвокатури слід розцінювати як необхідну умову формування та розвитку правової держави і громадянського суспільства. Адвокатура сприяє реалізації задекларованих державою прав, втіленню їх у життя, захисту від порушень. Будучи недержавним органом, адвокатура здатна бути над політичною доцільністю. Слід погодитися з думками авторів, які зазначають, що «якщо суспільство зацікавлене у тому, щоб у ньому був правовий порядок, а не свавілля влади, воно має бути зацікавленим і в тому, щоб існував незалежний від влади правозахист, який критикує владу і переконує її в обмеженні своєї каральної активності. Реальним здійсненням, плоттю правозахисту є адвокатура» [198, с. 3].

До формування соціальної моделі адвокатської діяльності прагнуть практично всі цивілізовані держави сучасного світу.

До особливостей соціальної моделі адвокатської діяльності відносяться:

- 1) адвокатська діяльність є законодавчо врегульована державою;
- 2) інститут адвокатури позиціонується як незалежний інститут, себто не є частиною державного апарату;
- 3) інститут адвокатури як основний елемент громадянського суспільства;
- 4) інститут адвокатури належить до структури правозахисної системи держави;
- 5) адвокатура – гарант забезпечення прав й свобод людини та громадянина, юридичних осіб;
- 6) високе значення та важлива роль інституту адвокатури в суспільному житті;
- 7) рівень захисту прав людини та громадянина в суспільстві є доволі високий;
- 8) моральні принципи адвокатів – високі та стійкі;
- 9) формування правової держави та розвиток громадянського суспільства є метою правової еліти.

Відтак, стан інституту адвокатури відображує стан політичної та соціальної систем держави, рівень захищеності прав людини, реалізацію державних гарантій надання громадянам правничої допомоги. Як інститут правозахисної системи держави, адвокатура реалізує лише ті можливості захисту, що юридично надані державою.

Таким чином, адвокатура є найдавнішим соціальним інститутом, який існував у всіх народів й протягом усього їх розвитку. Питання виникнення адвокатури є доволі дискусійним, й з цього приводу можна виокремити кілька наукових позицій. Зокрема, низка авторів надавали їй божественного походження, інші вчені, вважаючи адвокатуру інституцією природного права, стверджують, що вона виникла разом із судом.

Історичний досвід показує, що адвокатура як окремий інститут постав не одразу, її організаційна структура формується під впливом розвитку державності та характерної певному типу держави правової системи. Прослідковується глибокий взаємозв'язок інституту адвокатури із розвитком державно-правових і цивільно-правових явищ в їх історичному розрізі, а теж впливу концепції справедливості й прав людини на становлення інституту адвокатури, визнання його ролі в державі та соціумі.

Кожна національна адвокатура формується під впливом певних історичних реалій, тому на її розвиток та функціонування впливає ціла низка чинників – правосприйняття у соціумі, відношення домінуючого суспільного класу (еліт) до цього суспільно-правового явища, й у контексті цього формується як фактичний імідж як інституту адвокатури в цілому, так і її конкретних носіїв. Окремі країни значно швидше осмислили те, що адвокатура є доконечним й корисним суспільним інститутом, тому її становлення хоч і не проходило безхмарно, утім більш-менш цивілізовано, інші держави значно пізніше усвідомили це у своїй історії. На кожному історичному етапі суспільного поступу інститут адвокатури обіймав різне місце – від визначального до вторинного. У силу конститутивної функції інституту адвокатури – захист прав людини, її розвій припадав на період керівництва тих

осіб керманічів, які були стурбовані рівнем забезпечення прав людини й бажав надати адвокатурі незалежність діяльності на благо народу та закону. Місце (значення) інституту адвокатури у політичній та соціальній системі держави дозволяє виокремити моделі адвокатської діяльності: ізоляційна, етатична, комерційна та соціальна.

Таким чином, стан інституту адвокатури відображує стан політичної та соціальної систем держави, рівень захищеності прав людини, реалізацію державних гарантій надання громадянам правничої допомоги. Як інститут правозахисної системи держави, адвокатура реалізує лише ті можливості захисту, що юридично надані державою.

Висновки до розділу 1

У Розділі 1 здійснено аналіз джерельної бази дослідження адвокатського самоврядування, розглянуто методологічні підходи дослідження та розкрито філософсько-правовий зміст адвокатури як соціального інституту.

Виникнення інституту адвокатури більшість науковців пов'язують із розвієм ораторського мистецтва та формуванням адвокатської практики в Стародавній Греції та Римі. Дослідження адвокатури в останніх є можливим на основі опрацювання трактатів давньогрецьких й давньоримських мислителів: Лісія, Ісократ, Есхіна, Лікурга, Демада, Гіперіда, Демосфена, Фулідіда, Ксенофонта, Діонісія Галікарнаського, Платона, Плутарха, Марка Порція Катона Старшого, Сервія Сульпіція Гальби, Гай Гракха, Марка Антонія, Луція Ліцінія Крассе, Квінта Гортензія Гортала, Марка Туллія Цицерона, Мессали, Африкани, Квінтіліана, Тацита, Плінія Молодшого та інших.

Із падінням Римської імперії розпочинається новий етап у розвитку адвокатури – Візантійський. Реформи, що проводили в сфері судочинства, якісно змінили як саму адвокатуру, так і сутність діяльності адвокатів, інститут адвокатури певною мірою врегульовується на законодавчому рівні. Адвокати Візантії здійснили вагомий внесок у розвиток юридичної науки. Позаяк, до V

ст. припинилася діяльність правничих шкіл у Римі, Константинополі й Бериті, спадкоємців класичних юриспрудентів Стародавнього Риму й їх місію перейняли адвокати. Так, більшість історичних праць Візантії V – VI ст. була написана адвокатами: Сократом Схоластиком, Соземеном, Прокопієм Кесарійським, Агафієм Миринейським, Евагрієм Схоластиком, Іонном Малалаю, Захарієм Ритором та ін., які містять цінні відомості про їх адвокатську діяльність. Це свідчить про те, після падіння Стародавнього Риму один з найважливіших інститутів римської правової системи не зник, а зумів пристосуватися до істотних суспільно-політичних змін. Більше того, дві крайні форми організації адвокатури, що функціонували у Римі – імперське ремісництво та патронат, у майбутньому відобразились на розвитку інституту адвокатури в низці країн Західної Європи.

Значну наукову цінність у процесі нашого дослідження мали праці французьких адвокатів, а саме: Е. Паскье, А. Луазеля, А. Г. Буше д'Аржі, А. Г. Камю, Ф. Е. Молло, Ж. Фавра, А. Дюпена та інших. Особливості французької адвокатури розкрито у працях Г. де Бетса, О. Лохвицького, Г. Чалхушьяна та інших. Французька адвокатура проаналізована у працях вищеназваних учених показує приклад системи з характерним її рівнем суспільного поступу, в якій оптимальний інституціоналізм адвокатури поєднується з чітким регламентуванням діяльності та функціонуючими нормами професійної етики. Для осмислення позитивного досвіду англійської адвокатури цінними є праці Дж. Фортеск'ю Р. Гарріса.

Найвідомішими дослідниками історії адвокатури загалом, й у стародавніх державах Європи та світу зокрема, були А. Стоянов, Є. Васьковський, А. Пестржецький. Необхідно виокремити й низку учених, які займалися проблематикою російської адвокатури, зокрема аналізом її пореформеного становища у XIX – на початку XX ст., а саме: А. Коні, М. Вінавер, І. Гессен, М. Гольдштейн, Б. Кістяковський, П. Новгородцев [49], П. Обнинський, Н. Полянський, П. Пороховщиков, В. Спасович, І. Фойницький та інші.

У радянський період адвокатура є предметом наукових досліджень учених С. Алексєєва, А. Бойкова, Д. Ватмана, Д. Керімова, В. Кудрявцева, В. Нерсєсянца, М. Строговича, Ю. Стецовського та ін. Звісно, всі ці праці ґрунтувалися на тодішньому чинному законодавстві, у межах сформованих основних принципів й цілей, природно пов'язаних із ідеями соціалізму та комунізму. Втім, у жорстких ідеологічних кліше політичної системи вчені просунули правозахисні ідеї та певною мірою зміцнили рольові позиції діяльності інституту адвокатури.

Практичний досвід інституту адвокатури зарубіжних країн висвітлено у наукових розвідках сучасних вчених А. Андрощук, Н. Андрушко, Т. Апарової, М. Аракеяна, Б. Баженова, М. Барщевського, В. Бернхема, А. Бугаренко, І. Гловацького, С. Деханова, М. Димитрова, А. Жалінського, А. Зрелова, М. Косенко, І. Личенко, Р. Мельниченко, А. Насадюк, В. Медведчука, В. Святоцької, О. Святоцького, І. Уржумова, В. Форманюк, Л. Фрідмена, Л. Хвана, Й. Хесиус та інших.

Значний внесок у дослідження інституту адвокатури взагалі та адвокатського самоврядування зокрема здійснили А. Аксьонова, Н. Бакаянова, С. Браян, Т. Варфоломєєва, Р. Йокабаускаса, А. Козьмініх, А. Кормич, Р. Мюллерат, Н. Обловацька, І. Переверза, С. Прилуцький, В. Ридчик, В. Самсонов, С. Сафулька, В. Сергієв, О. Синєокий, В. Смірнов, С. Тарасова, Д. Фіолєвський, С. Фурса, В. Шкарупа та інші.

Адвокатське самоврядування як окрема проблема виступала предметом наукових розвідок наступних дослідників: Н. Бакаянової, Т. Вільчик, М. Ворошило, М. Димитрова, А. Іванцова, А. Меланчук, Л. Нестерчук, П. Репешко, В. Решота, Л. Слива, Т. Сокол, та інші. Втім, питання філософсько-правових засад адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів розкриті не повно, по-перше, більшість досліджень було здійснено до ухвалення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р., по-друге, сучасні глобалізаційні виклики вимагають нового наукового осмислення.

Вивчення певних аспектів реформування інституту адвокатури в Україні, його сучасному стану та проблемам, дослідження перспектив та розробка власних пропозицій представлена у працях наступних науковців: Т. Безега, І. Бронз, В. Гвоздій, С. Ківалов, О. Крушніцька, Ю. Меліхова, В. Сталоверов, С. Філоненко та ін.

Філософсько-правові аспекти застосування моральних імперативів у функціонуванні інституту адвокатури та професійній діяльності адвокатів досліджувались багатьма вченими, зокрема такими як, О. Ануфрієнко, М. Барщевский, В. Бігун, А. Бойков, Д. Ватман, І. Гамалюк, С. Корнєв, Н. Князева, Е. Наджафлі, В. Святоцька, І. Семенюк, О. Скакун, С. Сливка [175], А. Стародубцев, Н. Таварткіладзе та ін. Втім, протягом останнього часу простежуємо, що більша увага дослідників звернена до соціальних чи правових аспектів адвокатської діяльності, натомість етична складова відходить на другий план.

Отже, на основі вищевикладеного слід зауважити, що найширший пласт матеріалу, який підлягав науковому осмисленню й аналізу у контексті дослідження історіографії адвокатського самоврядування, виявлено у працях сучасних авторів. Втім, ці наукові розвідки представлені переважно статтями науковців у періодичних виданнях, й вимагають фундаментальних досліджень. Окрім того, варто відзначити, що невід'ємною особливістю історіографії адвокатського самоврядування виступає її циклічний характер, тобто наукові розвідки пов'язуються не стільки із хронологічною періодизацією (давньою історією, середньовіччям, новою та новітньою епохою) або етапами розвитку державності, скільки зі стадіями розвитку самого інституту адвокатури. Відтак, кожен період визначається певними особливостями, які необхідні для осмислення не лише адвокатською спільною, але й сприйняття соціумом зокрема. Отже, внаслідок довгочасних епохальних перетворень адвокатське самоврядування набуло глобального значення. Акцентуація здійснення історіографічного огляду адвокатського самоврядування є неодмінною умовою як для з'ясування позитивного, так і негативного досвіду, що може стати

корисним для реформування чинного національного законодавства та подальших наукових досліджень.

Історіографічний огляд інституту адвокатури та адвокатської діяльності дає можливість визначити особливості адвокатського самоврядування, всебічно проаналізувати його теоретико-правові та філософсько-світоглядні основи як правового та соціального інституту (поняття, функції, нормативно-правове регулювання, суб'єктний склад, структура, організація здійснення адвокатської діяльності, професійні етичні норми тощо). Відтак, відсутність наукової розвідки щодо комплексного аналізу адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів значно актуалізує це дослідження.

Дослідження філософсько-правових аспектів адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів вимагає використання всього сучасного методологічного інструментарію, повної реалізації їх евристичного потенціалу. Методологія є конститутивною складовою будь-якої науково-пізнавальної діяльності, для правничої науки звернення до методологічних підходів, це залучення тих або інших систем і схем наукового мислення, що забезпечують ґрунтовне, всебічне пізнання права.

Провідна роль у методології дослідження адвокатського самоврядування відводиться цивілізаційному підходу, позаяк кожна цивілізація формує власну модель інституту адвокатури, що пов'язано з існуванням різних правових систем й правових культур, оснований на певних правових цінностях. За допомогою цивілізаційного підходу є можливим дослідження становлення адвокатського самоврядування у контексті світоглядних змін, якісних трансформацій у соціокультурному середовищі суспільства, а також у порівнянні з історією інших народів й цивілізацій.

Важливим підходом у пізнанні адвокатського самоврядування є, звісно, аксіологічний підхід. Значимість аксіологічного підходу обумовлюється передусім тим, що у контексті процесів глобалізації інтенсифікується процес діалогу правових культур, а тому постає необхідність у вивченні цінностей різних правових традицій; по-друге, в умовах пошуку оптимальних шляхів

реформування національної правової системи актуалізується питання застосування аксіологічного підходу у правотворчості, удосконалення чинної законодавчої системи шляхом закріплення в ній найбільш значимих для соціуму цінностей, що є необхідною умовою успішного розвитку держави. Завдяки аксіологічному підходу можливим є пізнання цінності прав людини у різні часові періоди і юридичної потреби такого незалежного інституту як адвокатське самоврядування. Аксіологічний підхід має виїмкові евристичні можливості у порівняльно-історичному пізнанні адвокатської діяльності, позаяк саме він дозволяє дослідити як ціннісні основи адвокатського самоврядування, так і його здатність втілювати у життя цінності сучасної епохи.

Вагома роль у вивченні адвокатського самоврядування у різних правових системах відведена антропологічному підходу, який дозволяє через призму універсальності та різноманіття людського буття, розкрити таку його складову, як потрібність, необхідність. За допомогою антропологічного підходу вдається змоделювати різновиди допуску іноземних адвокатів до професійної діяльності на території приймаючої держави. При цьому важливо розкрити ставлення, готовність та запит соціуму до змін й можливість створення умов для чесної конкуренції.

Застосування герменевтичного підходу щодо дослідження адвокатського самоврядування, шляхом вивчення текстів правового характеру, дозволяє, по-перше, простежити особливості розвитку адвокатського самоврядування у певному суспільстві в конкретному часовому проміжку; по-друге, простежити історичний зв'язок у сталості, змінах й різноманітності принципів адвокатської діяльності, організації адвокатського самоврядування, формування адвокатського стану, правничого запозичення, а також засвідчувати про зближення правових систем.

Вагоме місце у методології дослідження адвокатського самоврядування займає порівняльно-правовий підхід, який дозволяє розкрити відмінності та особливості наступності правових систем різних історичних типів й правових

сімей, формулювати загальнотеоретичні положення про закономірності функціонування та розвитку.

Використання синхронного та діяхронного різновидів порівняння об'єктів дослідження, дозволило здійснити порівняння адвокатського самоврядування як на сучасному етапі розвитку правових систем, так і під час його трансформації. Опираючись на систему синхронно-діяхронного пізнання, можна реконструювати та пізнати адвокатське самоврядування у контексті його зв'язку з іншими елементами правової системи, і зв'язку з попереднім і наступним станами цієї системи, що відбулися на ньому.

Значну роль у дослідженні адвокатського самоврядування відіграє нормативно-функціональне порівняння, як одна з форм порівняльно-правового підходу. Його застосування щодо порівняння діяльності адвокатського самоврядування у різних правових системах й у різні часові проміжки дає можливість послідовно, системно та комплексно простежити закономірності його розвитку, визначити причини відмінностей у цих правових системах, виявити динаміку рецепції норм та інститутів, взаємного засвоєння правничого досвіду, а також зближення правових систем та інститутів під впливом глобалізації.

Вивчення адвокатського самоврядування в історичному розрізі можливе завдяки застосуванню історичного підходу, який дозволяє простежити еволюцію об'єкта дослідження: розкрити витoki правових явищ, простежити його розвиток на різних етапах історії та оцінити сучасний стан. Застосування історичного підходу щодо дослідження та моделювання адвокатського самоврядування дозволяє аналізувати інститут адвокатури у розвиткові, в різноманітних зв'язках, виявляти загальне і особливе на основі вивчення конкретних процесів у певних історичних умовах, а також зрозуміти залежність теперішнього від минулого і значення справжнього як умови досягнення майбутнього.

Застосування системного підходу дозволяє включити в предмет дослідження окрім онтологічних і гносеологічних закономірностей, також й

соціально-економічні, політичні, моральні, ідеологічні та інші закономірності, які детермінують розвиток та діяльність адвокатського самоврядування. Застосування системного підходу в соціальному пізнанні означає дослідження закономірностей розвитку адвокатського самоврядування як цілісного організму, як системи

Вагоме місце у методологічному інструментарії пізнання адвокатського самоврядування займають методологічні розробки синергетики. Правове дослідження інституту адвокатури та моделювання адвокатського самоврядування ґрунтується на діалектичному підході щодо його вивчення; переході від моністичної парадигми методології до методологічного плюралізму; із врахуванням усіх історичних, соціальних, політичних, економічних, культурних чинників, також обставин, які вплинули на еволюцію інституту адвокатури.

Адвокатура є найдавнішим соціальним інститутом, який існував у всіх народів й протягом усього їх розвитку. Питання виникнення адвокатури є доволі дискусійним, й з цього приводу можна виокремити кілька наукових позицій. Зокрема, низка авторів надавали їй божественного походження, інші вчені, вважаючи адвокатуру інституцією природного права, стверджують, що вона виникла разом із судом.

Історичний досвід показує, що адвокатура як окремий інститут постав не одразу, її організаційна структура формується під впливом розвитку державності та характерної певному типу держави правової системи. Прослідковується глибокий взаємозв'язок інституту адвокатури із розвитком державно-правових і цивільно-правових явищ в їх історичному розрізі, а теж впливу концепції справедливості й прав людини на становлення інституту адвокатури, визнання його ролі в державі та соціумі.

Кожна національна адвокатура формується під впливом певних історичних реалій, тому на її розвиток та функціонування впливає ціла низка чинників – правосприйняття у соціумі, відношення домінуючого суспільного класу (еліт) до цього суспільно-правового явища, й у контексті цього

формується як фактичний імідж як інституту адвокатури в цілому, так і її конкретних носіїв. Окремі країни значно швидше осмислили те, що адвокатура є доконечним й корисним суспільним інститутом, тому її становлення хоч і не проходило безхмарно, утім більш-менш цивілізовано, інші держави значно пізніше усвідомили це у своїй історії. На кожному історичному етапі суспільного поступу інститут адвокатури обіймав різне місце – від визначального до вторинного. У силу конститутивної функції інституту адвокатури – захист прав людини, її розвій припадав на період керівництва тих осіб керманічів, які були стурбовані рівнем забезпечення прав людини й бажав надати адвокатурі незалежність діяльності на благо народу та закону. Місце (значення) інституту адвокатури у політичній та соціальній системі держави дозволяє виокремити моделі адвокатської діяльності: ізоляційна, етатична, комерційна та соціальна.

Дослідження ізоляційної моделі адвокатської діяльності дозволило виокремити наступні її особливості: 1) заборона або обмеження адвокатської діяльності на державному рівні; 2) зумисне зниження значення інституту адвокатури; 3) значне послаблення ролі адвокатури в суспільному житті; 4) низький рівень захисту прав людини та громадянина; 5) формування правової держави не є метою правлячої еліти.

Основними ознаками етатичної моделі адвокатської діяльності є: 1) інститут адвокатури хоч і юридично незалежний, утім практично здійснює функцію державного органу; 2) діяльність інституту адвокатури фактично зводиться до підтримки соціалістичного правосуддя та пропагандистсько-виховного впливу на соціум, адвокати вірні ідеології та партії; 3) значення інституту адвокатури зумисне підмінювалося; 4) послаблення ролі та значення адвокатури в суспільному житті; 5) рівень захисту прав людини та громадянина на документальному рівні високий, утім юридично – не відповідав делегованим адвокатурі функціям; 6) основні законодавчі акти у сфері захисту та охорони прав людини та громадянина мають низький, декларативний характер;

7) моральні принципи адвокатської спільноти відповідали суспільному та державному ладу.

Комерційна модель адвокатської діяльності визначається наступними ознаками: 1) комерційна адвокатська діяльність є відносно незалежною та законодавчо врегульована державою; 2) її значення фактично зводиться до надання правничих послуг із метою отримання певної фінансової вигоди; 3) становище інституту адвокатури у комерційному середовищі є досить високе; 4) під захист комерційної адвокатури попадають бізнесмени, корпорації, фірми; 5) моральні домінанти комерційних адвокатів є нестабільними.

До особливостей соціальної моделі адвокатської діяльності відносяться: 1) адвокатська діяльність є законодавчо врегульована державою; 2) інститут адвокатури позиціонується як незалежний інститут, себто не є частиною державного апарату; 3) інститут адвокатури як основний елемент громадянського суспільства; 4) інститут адвокатури належить до структури правозахисної системи держави; 5) адвокатура – гарант забезпечення прав й свобод людини та громадянина, юридичних осіб; 6) високе значення та важлива роль інституту адвокатури в суспільному житті; 7) рівень захисту прав людини та громадянина в суспільстві є доволі високий; 8) моральні принципи адвокатів – високі та стійкі; 9) формування правової держави та розвиток громадянського суспільства є метою правової еліти.

Таким чином, стан інституту адвокатури відображує стан політичної та соціальної систем держави, рівень захищеності прав людини, реалізацію державних гарантій надання громадянам правничої допомоги. Як інститут правозахисної системи держави, адвокатура реалізує лише ті можливості захисту, що юридично надані державою.

РОЗДІЛ 2

АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПРАВОВА ІНСТИТУЦІЯ: СУЧАСНІ СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ

2.1 Правові моделі організації адвокатського самоврядування

Адвокатура як професійна спільнота ніколи не стояла осторонь суспільства. Важливим поступом стосовно підвищення ролі адвокатів було і є консолідація їх у різноманітні об'єднання. Практично у кожній країні діють професійні об'єднання адвокатів, а зрідка й кілька. В окремих державах адвокати не створюють власних об'єднань, а беруть активну участь у громадських організаціях правників загалом. Окрім того, відповідаючи на вимоги глобалізованого суспільства, адвокати, або ширше – юристи, створили професійні міжнародні організації [193, с. 11].

Традиційно інституту адвокатури характерна самостійність. Адвокати самостійно, об'єднуючись у професійну групу, вирішують організаційні та функціональні питання щодо діяльності адвокатури, керуючись принципами виборності, гласності, підзвітності тощо. Деякі дореволюційні вчені [19; 43] називають цю професійну групу – станом. Як зауважував вчений М. Вінавер, «стан не пов'язує нікого на все життя, як каста, він не захоплює всю людину, як середньовічний цех, він відкриває доступ будь-кому, хто відповідає встановленим заздалегідь визначеними умовами. Він – вільний, необмежений щодо числа, – союз осіб, пов'язаних одною загальною метою, – союз, спрямований до того, щоб краще забезпечити досягнення цієї мети, – ставить себе, саме як носія цієї мети, під громадський контроль [44, с. 36].

Адекватно до Основних принципів, які визначають роль правників, ухвалених Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками в Гавані в 1990 р. [214], «юристи мають право створювати і бути членами самостійних професійних асоціацій, що представляють і захищають їх інтереси, сприяють їх безперервній освіті та

підготовці». Професійні організації адвокатів мають широкі повноваження і часто беруть активну участь не лише в регулюванні адвокатської діяльності, а й у реалізації державної політики у сфері законності та правозахисту.

Залежно від кількості професійних адвокатських організацій в державі, яким належить право регулювати адвокатську діяльність, сформувалася модель єдиної організації адвокатського самоврядування та модель кількох професійних адвокатських організацій. Слід зауважити те, що членство в даних організаціях може бути як добровільним, так і загальнообов'язковим, у певних країнах адвокати не створюють окремих професійних об'єднань, утім є членами громадських організацій правників, як, приміром, Американська асоціація юристів.

Модель єдиної професійної організації адвокатів найбільш поширена у країнах, зазвичай з невеликою територією, в яких функціонує одна національна організація адвокатів Словенія (Асоціація адвокатів Словенії (Odvetniška zbornica Slovenije)), Домініканська Республіка (Dominican Bar Association). У великих країнах до структури асоціації адвокатів входять місцеві (регіональні) асоціації. Повноваження та функції асоціацій адвокатів поділяються між національним та місцевим (регіональним) рівнем; наприклад, національна асоціація адвокатів може відповідати за представлення інтересів адвокатів на рівні національного законодавчого органу, тоді як повноваження місцевих (регіональних) асоціацій охоплює надання дозволу на професійну діяльність та дисциплінарні процедури. У різних країнах стосунки між національною асоціацією адвокатів та місцевими (регіональними) асоціаціями і розподіл повноважень між ними є різними. Утім визначальний принцип полягає у тому, що вони разом становлять об'єднану структуру: існує тільки один набір правил, тільки один кодекс етики. Організації національного та місцевого (регіонального) рівня не є конкурентами, оскільки вони виконують різні функції [113, с. 42].

Кількість регіональних організацій у кожній державі найчастіше залежить від адміністративно-територіального устрою або прив'язки до судових органів.

Асоціація адвокатів Кіпру [215] структурно складається з шести регіональних асоціацій і є формально незалежною, Союз адвокатських асоціацій Туреччини [216] складається із 77 регіональних асоціацій. Французькі адвокати (об'єднані в національне об'єднання Conseil National des Barreaux) об'єднані в 181 колегію і функціонують при кожному регіональному суді. Регіональна організація В'єтнамської адвокатської палати – адвокатська палата, може бути створена у місті центрального значення, де проживає не менше трьох адвокатів. Асоціація адвокатів Швеції складається з 6 географічних департаментів у кожній із 6 провінцій, і 1 департаменту для працюючих за кордоном [30, с. 138].

У кожній землі Австрії [217] діє власна адвокатська палата (Rechtsanwaltskammer). Всі адвокатські палати є автономними і самоврядними юридичними особами публічного права. У кожній із дев'яти регіональних палат є свої президент, віце-президент, колегія і дисциплінарна рада. Ключові завдання їх діяльності – нагляд за діяльністю адвокатів, підготовка нових кадрів, медичне і пенсійне страхування своїх членів. На федеральному рівні палати земель підпорядковані федеральній палаті (Rechtsanwaltskammertag). Федеральна палата відповідальна за захист інтересів адвокатської професії в цілому і представництво її позиції в державних органах [218, с. 29].

Швейцарська Конфедерація за формою державного устрою є федеративною державою і складається з 23 кантонів, три з яких поділяюся на напівкантони. У кожному кантоні діє своя конституція, працюють парламенти та уряди. На рівні кантону функціонує добровільне професійне об'єднання – союз адвокатів [219]. Союзи адвокатів існують у всіх кантонах, членство в них є добровільним (за винятком спілки адвокатів кантону Тічино). Але 99% адвокатів все ж є членами цих об'єднань, оскільки вважається, що членство в союзі, з одного боку, передбачає додатковий контроль за якістю адвокатських послуг, а з іншого – дозволяє адвокатам консолідовано відстоювати свої інтереси у відносинах з кантональними органами державної влади.

На федеральному рівні діє Спілка адвокатів Швейцарії, яка об'єднує виключно адвокатів (не спілки) усіх кантонів. Членство у цьому Союзі також є

добровільним. Основні напрямки діяльності Союзу: представництво інтересів адвокатури у взаємовідносинах з органами державної влади та участь у законотворчій діяльності; професійне та пенсійне страхування; розвиток відносин з іноземними та міжнародними адвокатськими організаціями; розробка програм підвищення кваліфікації для адвокатів [220].

Японська Федерація Асоціацій Адвокатів (Japan Federation of Bar Associations) є самодостатньою, саморегульованою, та повністю відокремленою від держави. Адвокати самостійно організують проведення кваліфікаційних екзаменів, приймають правила адвокатської етики та здійснюють дисциплінарне провадження. Діяльність адвокатів не підпадає під нагляд судів, прокуратури або інших державних контролюючих органів [221, с. 42]. Перед Японською Федерацією поставлено головне завдання – розвивати й удосконалювати адвокатську справу.

У Нідерландах функціонує Нідерландська асоціація адвокатів (Nederlandse Orde van Advocaten) [222] – це публічно-правова організація, членство в якій є обов'язковим для нідерландських адвокатів. Асоціація діє на національному та регіональному рівнях, тобто кожен адвокат – член національної та регіональної організації. Організація позділена так само, як і обласні суди, на 19 округів. Адвокат може бути зареєстрований тільки в одному окрузі [223, с. 5].

У Фінляндії, навпаки, діє добровільна недержавна Асоціація адвокатів (Suomen Asianajajaliiton) [224], членство в якій є, однак, обов'язковим для отримання статусу адвоката. Основними завданнями Фінської асоціації адвокатів є підвищення рівня адвокатських послуг і сприяння налагодженню спілкування між адвокатами. Фінська асоціація адвокатів має розгорнуту регіональну структуру, її відділення функціонують в адміністративних одиницях, пропорційно до кількості населення – усього їх 12. Фінська асоціація адвокатів користується певною самостійністю та самоврядністю. До її відання належить вирішення питань допуску до адвокатури, контролю за професійною діяльністю адвокатів тощо [95, с. 28].

Адвокатура в Китаї, на відміну від фінської, – є жорстко регламентованою. Обов'язковою умовою є членство в асоціації адвокатів, які створюються в адміністративних одиницях. Відповідно до законодавства Китаю, асоціація адвокатів – це громадська організація, яка має статус юридичної особи і є формою самоорганізації адвокатури. Усі регіональні асоціації адвокатів входять до Всекитайської асоціації адвокатів (China National Bar Association). Серед основних завдань китайських асоціацій адвокатів можна виокремити такі: забезпечення діяльності адвоката, узагальнення і поширення адвокатської практики, організація професійної підготовки адвокатів, налагодження міжнародної співпраці. Крім того, асоціації здійснюють заохочення адвокатів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності [93, с. 12].

Асоціація адвокатів Ізраїлю (Israel Bar Association) також відіграє активну роль у законодавчому процесі й одержує від Кнесету (законодавчого органу) усі законопроекти. Вони розглядаються спеціальним професійними законодавчими комісіями, які надають свої висновки [94, с. 31].

При характеристиці єдиної моделі організації адвокатського самоврядування необхідно відзначити французьку адвокатуру [225], де традиційно найважливішу роль в регулюванні адвокатської діяльності займають регіональні ордени (колегії) адвокатів.

Адвокати Франції об'єднані в судові округи, у сфері діяльності кожного трибуналу вищої інстанції. Незалежне, професійне, самокероване об'єднання адвокатів називається орденом адвокатів. На чолі ордену – обраний таємним голосуванням строком на 2 роки голова, який представляє колегію у відносинах із судовими та державними органами, громадськістю. Він має дисциплінарні та арбітражні (спори між адвокатами) повноваження, керує службами ордену, стежить за професійною підготовкою адвокатів і головує в Раді. Члени Ради здійснюють щоденне управління різнобічними справами Ордену. Так, Паризький Орден має у складі такі комісії: з деонтології, розвитку, коштів,

зв'язків із засобами масової інформації, а також комісії з кримінальних справ, з прав людини, з міжнародного співробітництва.

Французькі адвокати також об'єднані в 181 колегію різних за кількістю членів. Закон охороняє незалежність колегій, створює умови для успішного функціонування, оскільки інститут адвокатури в цілому та її колегії розглядаються у Французькій Республіці як один із важливих елементів правової держави.

Система самоврядування адвокатів Франції доповнюється на загальнонаціональному рівні Національною радою колегій адвокатів (Le Conseil National des Barreaux), яка користується правами юридичної особи і представляє професію адвоката перед державними органами, стежить за дотриманням норм і звичаїв в адвокатській діяльності. Рада займається узгодженням навчальних програм, координує роботу центрів з підготовки адвокатів, встановлює загальні умови визначення їх спеціалізації, розподіляє кошти, виділені на зазначені цілі [226, с. 2].

Українській адвокатурі характерна модель єдиної професійної адвокатської організації. Національна асоціація адвокатів України є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує усіх адвокатів України (з моменту складення присяги адвоката України та осіб, які уже мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю) та утворюється з'їздом адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Адвокатське самоврядування в Україні згідно з законом діє з метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів. Але, на жаль, адвокатське самоврядування в Україні практично існує тільки на папері, тому потребує широких та негайних реформ для того, щоб реалізувати визначені законом положення на практиці.

Визначальними ознаками моделі єдиної організації адвокатського самоврядування є: 1) існування однієї професійної адвокатської організації в державі, якій належить монопольне право регулювання діяльності всіх адвокатів незалежно від обов'язковості членства; 2) здебільшого адвокатська організація має розгорнуту регіональну структуру; 3) адвокатське самоврядування є саморегульованим та повністю відокремленим від держави; 4) володіє всім діапазоном функцій щодо регулювання відносин, пов'язаних із адвокатською діяльністю; 5) модель єдиної організації адвокатського самоврядування є найбільш практикованою.

Модель кількох професійних організацій передбачає наявність двох чи більше професійних адвокатських організацій, що діють на території певної держави. Причин цьому є кілька, по-перше поділ країни за мовним принципом. Наприклад, у Бельгії [227] існує окрема професійна організація для однієї німецькомовної та тринадцяти франкомовних громад, які об'єднані в Асоціацію франкомовних і німецькомовних адвокатів (*Ordre des barreaux francophones et germanophone / Kammer der französischsprachigen und deutschsprachigen Rechtsanwaltschaften (OBFG)*). Окрім того, для адвокатів чотирнадцяти фламандських громад (офіційна мова голландська) функціонує Фламандська асоціація юристів (*Orde van Vlaamse Balies (OVB)*). Таким чином, у Бельгії існують 28 місцевих колегій адвокатів (країна поділяється на 27 окружних судів, Брюссель має і голландськомовну, і французькомовну колегію адвокатів). Усі адвокати повинні бути членами відповідної місцевої колегії адвокатів судового округу, де вони виконують свої обов'язки, але вони не можуть належати більш ніж до однієї колегії [73].

Другою причиною є наявність декількох адвокатських професій, тобто функціонування багаторівневої моделі адвокатської діяльності. У Польщі, зважаючи на функціональний поділ адвокатської професії, адвокати об'єднані в Раду адвокатів Польщі (*Polish Bar Council*) [228], а юридичні радники – в Національну палату юридичних радників Польщі (*National Chamber of Legal Advisors*) [229]. Членство у цих професійних організаціях для відповідного

представника професії є обов'язковим. Крім того, прийом до Ради адвокатів Польщі повністю відкритий для членів Національної палати юридичних радників, і навпаки, адвокати можуть бути членами обох асоціацій. У той же час, адвокати та юридичні радники не можуть практикувати обидві професії одночасно.

Такі організації адвокатів діють по всій території країни і, як правило, мають ті ж самі функції, проте вони не доповнюють одна одну, оскільки їхні члени належать до різних професій і мають різний статус [113, с. 42]. Наприклад, юридичні радники не мають права захищати осіб, обвинувачених у кримінальному злочині; вони, однак, можуть представляти інші сторони в кримінальному процесі, у тому числі юридичних осіб, які несуть відповідальність за шкоду, заподіяну в результаті кримінального злочину, а також захищати осіб, обвинувачених у проступках. Адвокати є самозайнятими особами і не мають права укладати трудові договори, які передбачають виконання ними своїх професійних функцій (у тому числі, як постійний особистий адвокат, асоційованого обвинувача, найманого партнера в юридичній фірмі).

Основною громадською організацією, яка представляє права австралійських юристів, є Юридична рада Австралії (Law Council of Australia, LCA), заснована 1933 р. Усього членами LCA є понад 55 тисяч австралійських юристів. Рада представляє їхні інтереси на національному та міжнародному рівнях, саме за її посередництвом лобіюються професійні інтереси в різних органах державної влади як місцевого, так і федерального рівня [97, с. 38]. Структурно Юридична рада складається із комісій з окремих напрямків юридичної практики (наприклад, із прав туземного населення, альтернативного вирішення спорів тощо). Рада бере активну участь у політичному житті Австралії, часто коментує рішення уряду, розробляє законопроекти. Юридична рада Австралії також переймається питаннями юридичної практики, зокрема є ініціатором спеціальних нагород для юристів і стипендій для найкращих студентів-юристів [93, с. 12].

Втім, паралельно функціонує асоціація баристерів – Australian Bar Association, у кожному штаті (території) створено локальні асоціації. Ці організації об'єднують адвокатів-баристерів. Основну увагу професійних об'єднань адвокатів спрямовано на утвердження верховенства права, забезпечення незалежності адвокатури та розробку і впровадження стандартів адвокатської професії [97, с. 38].

У випадку з Великою Британією територіальний принцип (третя причина) і наявність двох професій зумовлюють існування кількох асоціацій адвокатів. Наприклад, в Об'єднаному Королівстві існують шість асоціацій, які відповідають трьом територіям (Англія та Уельс, Шотландія, Північна Ірландія), і двом професіям (баристери (адвокати) і соліситори), які функціонують у межах цих територій [113, с. 42].

В Англії та Уельсі протягом багатьох століть існують дві професійні корпорації: баристери і соліситори. Кожен баристер є членом одного з чотирьох судових Іннів: Лінкольнс-інн, Середній Темпль-інн, Внутрішній Темпль-інн, Грейс-інн (так називалися Судові обійстя, де навчалися майбутні адвокати). Кожен Інн управляється самостійно, але правила у всіх однакові. У 1894 р. було створено об'єднану Раду (General Council of the Bar), що представляє інтереси усіх корпорацій баристерів, керує фінансами, розслідує скарги на баристерів, але в принципі не вторгається в діяльність і самостійність кожного Інну. У 1966 р. створено новий орган – для управління корпорацією в цілому – Сенат судових Іннів. В 1974 р. до його складу було включено і Раду баристерів. Сенат має право виступати від імені усієї корпорації. Спеціальний дисциплінарний комітет Сенату розглядає скарги на баристерів і приймає по них рішення, хоча виконує ці рішення той Інн, в якому перебуває баристер. Інший комітет Сенату відає питаннями підготовки кандидатів у баристери, встановлює навчальні програми і приймає іспити. Сенат складається із певного числа старійшин або «бенчерів» Іннів, якими можуть бути судді, оскільки вони і після призначення на суддівські посади продовжують членство в Іннах, а також баристери, що отримали звання королівського радника. Крім того, до складу Сенату належать

представники університетів і звичайні баристери, обрані усією корпорацією [74, с. 66].

Корпорація соліситорів керується Юридичним товариством (Law Society) – добровільним об'єднанням соліситорів, членами якого є переважна більшість соліситорів. Відділення Юридичного товариства є в провінціях. Очолюється Юридичне товариство Радою, яка, крім питань загального управління, відає підготовкою кандидатів у соліситори, видачею сертифікатів, що засвідчують відповідність соліситора необхідним вимогам для практичної роботи. Крім того, Рада Юридичного товариства розслідує скарги на неправомірну поведінку соліситорів, хоча існує незалежний Дисциплінарний трибунал для соліситорів. На відміну від баристерів, діяльність яких регулюється тільки внутрішніми правилами і традиціями, весь порядок роботи соліситорів, так само як і Юридичного суспільства, детально передбачений законодавчими актами [74, с. 67–68].

У Північній Ірландії адвокати також поділені на баристерів і соліситорів. Генеральна рада баристерів Північної Ірландії (The General Council of the Bar of Northern Ireland) є організацією, членами якої є баристери. Корпорація соліситорів управляється Юридичним товариством (Law Society of Northern Ireland).

У Шотландії усі правозаступники повинні бути членами однієї з двох корпорацій: адвокатів або соліситорів. Керівним органом корпорації адвокатів є так званий Факультет адвокатів (Faculty of Advocates) в Единбурзі. Професійною організацією соліситорів є Юридичне товариство Шотландії (The Law Society of Scotland).

Четвертою причиною функціонування декількох адвокатських об'єднань є поділ функцій регулювання та представництва між двома професійними організаціями, як, наприклад, у Німеччині (Федеральна колегія адвокатів Німеччини (Bundesrechtsanwaltskammer) і Німецька асоціація адвокатів (Deutscher Anwaltverein)).

Адвокатуру в Німеччині сформовано за федеральним принципом, 27 регіональних колегій адвокатів утворюють Федеральну колегію адвокатів Німеччини, яка одночасно є громадською організацією, що забезпечує взаємодію адвокатури з державними органами. Федеральна колегія адвокатів Німеччини має функцію регулювання: прийняття правил, обов'язкових для адвокатів, правил адвокатської етики, надання права вести професійну діяльність, дисциплінарний нагляд. Ця колегія є громадською організацією, членами якої є всі німецькі адвокати, що належать до регіональних колегій.

Немає жодних сумнівів у тому, що саме принцип обов'язкового членства кожного адвоката у Федеральній палаті адвокатів дав їй можливість стати посправжньому саморегульованою організацією. Загальновідомо, що наявності прав і обов'язків кореспондує відповідальність за їх порушення та недотримання. Відповідальність повинна бути обов'язково застосована, у тому числі – і в примусовому порядку (у разі необхідності). Застосувати дисциплінарну відповідальність до представника певної професії можна в рамках саморегульованої організації тільки у тому разі, якщо така організація об'єднує усіх представників професії [230, с. 141].

Представництво економічних, політичних і професійних інтересів адвокатів перед суспільством, політичними партіями та державою є метою і завданням Німецької асоціації адвокатів – незалежної громадської організації для лобіювання професійних інтересів німецьких адвокатів, заснованої на добровільному членстві [86, с. 443].

Добровільна асоціація німецьких адвокатів дає можливість адвокатам реалізувати інші свої професійні інтереси у тих місцевих органах, які їм ближче за духом, територіально або вузькопрофесійно. Тут уже діє своєрідна конкуренція між асоціаціями, які, по суті, є громадськими організаціями. Проте дуже важливо, що на загальнодержавному рівні ці асоціації об'єднані в єдину структуру, що дозволяє німецьким адвокатам опосередковано впливати на суспільне життя країни із точки зору захисту як власних професійних, так і суспільних інтересів [86, с. 444].

Таким чином, запорукою успіху адвокатського самоврядування Німеччини є чітке розмежування цілей, завдань і повноважень указаних організацій і суміщення елементів обов'язкового і добровільного членства.

П'ятою причиною функціонування моделі кількох професійних адвокатських організацій є велика кількість добровільних професійних організацій, членами яких безперешкодно можуть бути адвокати.

Добровільні об'єднання адвокатів в основному створюються з метою консолідації адвокатської спільноти і захисту її інтересів. Досить часто ця відмінність нівелюється, і обидва різновиди професійних об'єднань виконують ідентичні функції. При цьому функціонування в країні офіційної професійної організації не позбавляє адвокатів права створювати «приватні» організації. У деяких країнах (наприклад, США) їхня кількість може досягати кількох десятків, але завжди серед них можна виокремити основні, «найавторитетніші» [93, с. 11].

Американська асоціація юристів (American Bar Association, АВА) є найбільшою добровільною професійною організацією, АВА є представником адвокатури, захисником інтересів юридичної професії. Основні напрямки уваги АВА: забезпечення верховенства права та доступу до кваліфікованої юридичної допомоги якомога більшої кількості населення, утвердження високих стандартів правової допомоги і судочинства у суспільстві, рівні можливості доступу до юридичної професії, а також забезпечення професійних та особистих інтересів членів організації, установлення професійних стандартів [93, с. 11].

АВА тісно співпрацює з іншими професійними об'єднаннями юристів у США та інших країнах. На правах колективних членів у діяльності АВА беруть участь близько 35 спеціалізованих професійних організацій юристів (наприклад, Товариство суддів, Національна асоціація генеральних аторнеїв, Національна асоціація адвокатів у кримінальних справах, Національна асоціація жінок-адвокатів).

Основними особливостями моделі кількох професійних адвокатських організацій є: 1) функціонування двох чи більше професійних адвокатських організацій в країні; 2) кількісна характеристики моделі кількох професійних адвокатських організацій обумовлюється історико-правовими чинниками та традиціями функціонування адвокатського стану; 3) наявність багаторівневої моделі адвокатської діяльності, розподіл функцій адвокатського самоврядування, значна кількість добровільних професійних організацій; 4) адвокатські організації є саморегульованими та повністю відокремленими від держави.

Втім, практичний досвід різних країн показує, що ефективність функціонування адвокатського самоврядування не залежить від приналежності до певної моделі.

Необхідно зауважити, що разом з професійними організаціями адвокатів (однією чи кількома) у межах однієї держави також функціонують регіональні та міжнародні професійні організації адвокатів і юристів, серед них Союз європейських юристів (Union des Avocats Europeens (UAE)), Міжнародна асоціація права (International Law Association (ILA)), Міжнародна асоціація юристів (International Bar Association (IBA)) та ін.

Таким чином, важливим поступом стосовно підвищення ролі адвокатів було і є консолідація їх у різноманітні об'єднання. Залежно від кількості професійних адвокатських організацій в державі, яким належить право регулювати адвокатську діяльність, сформувалася модель єдиної організації адвокатського самоврядування та модель кількох професійних адвокатських організацій. Слід зауважити те, що членство в даних організаціях може бути як добровільним, так і загальнообов'язковим, у певних країнах адвокати не створюють окремих професійних об'єднань, утім є членами громадських організацій правників, як, приміром, Американська асоціація юристів.

Модель єдиної професійної організації адвокатів найбільш поширена у невеликих країнах, у яких функціонує одна національна організація адвокатів. У великих країнах до структури асоціації адвокатів входять місцеві

(регіональні) асоціації. Повноваження та функції асоціацій адвокатів поділяються між національним та місцевим (регіональним) рівнем, утім визначальний принцип полягає у тому, що вони разом становлять об'єднану структуру. Організації національного та місцевого (регіонального) рівня не є конкурентами, позаяк вони виконують різні функції.

Українській адвокатурі характерна модель єдиної професійної адвокатської організації. Національна асоціація адвокатів України є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує усіх адвокатів України (з моменту складення присяги адвоката України та осіб, які уже мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю) та утворюється з'їздом адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Визначальними ознаками моделі єдиної організації адвокатського самоврядування є: 1) існування однієї професійної адвокатської організації в державі, якій належить монопольне право регулювання діяльності всіх адвокатів незалежно від обов'язковості членства; 2) здебільшого адвокатська організація має розгорнуту регіональну структуру; 3) адвокатське самоврядування є саморегульованим та повністю відокремленим від держави; 4) володіє всім діапазоном функцій щодо регулювання відносин, пов'язаних із адвокатською діяльністю; 5) модель єдиної організації адвокатського самоврядування є найбільш практикованою.

Модель кількох професійних організацій передбачає наявність двох чи більше професійних адвокатських організацій, що діють на території певної держави. Причин цьому є кілька (національний, мовний поділ держави (Бельгія), наявність декількох адвокатських професій (Польща), територіальний принцип (Велика Британія), функціонування декількох адвокатських об'єднань (Німеччина), кількість добровільних професійних організацій).

Основними особливостями моделі кількох професійних адвокатських організацій є: 1) функціонування двох чи більше професійних адвокатських організацій в країні; 2) кількісна характеристики моделі кількох професійних

адвокатських організацій обумовлюється історико-правовими чинниками та традиціями функціонування адвокатського стану; 3) наявність багаторівневої моделі адвокатської діяльності, розподіл функцій адвокатського самоврядування, значна кількість добровільних професійних організацій; 4) адвокатські організації є саморегульованими та повністю відокремленими від держави. Втім, практичний досвід різних країн показує, що ефективність функціонування адвокатського самоврядування не залежить від приналежності до певної моделі.

2.2 Незалежність як домінанта розвитку адвокатського самоврядування

Нині розв'язання глобальних питань акомодатії правових норм до змін в політичному, економічному та соціальному бутті соціуму супроводжується системним реформуванням правових інститутів, що гарантується реалізацією певних новацій в національному законодавстві.

Особливо актуальним у цьому контексті є корегування діяльності інституту адвокатури як одного з визначальних елементів ефективного функціонування механізму правосуддя та розвитку правової держави загалом. Позаяк адвокатська діяльність за своєю природою, зазвичай, визначає зіткнення з інтересами протилежної сторони, яке не завжди здійснюється за правовими нормами. Звідси потрібними є додаткові гарантії безпеки й незалежності адвокатської діяльності та основних її складових.

Судова конституційна реформа 2016 р. торкнулася статусу інституту адвокатури, зокрема, Розділ VIII «Правосуддя» Основного Закону було доповнено ст. 131–2, у якій декларується, що для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура. Важливим поступом для Конституції України стало включення інституту адвокатури до системи правосуддя. Разом з тим, законодавець гарантував адвокатурі незалежність, що дозволяє говорити

про принцип незалежності адвокатури, як одного з конститутивних принципів її організації та діяльності.

Сьогодні держава перебуває на стадії нового правового обґрунтування діяльності інституту адвокатури, який за період свого існування набув великої значимості. Гарантувавши у Конституції України ст. 59 кожному право на професійну правничу допомогу [231], ухваливши Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [232], держава зумовила вихід адвокатури за межі судової системи та значно розширила офіційне визнання сфери її дії, підвищивши соціальний статус у соціумі, визнавши адвокатуру інститутом.

Втім, чимало питань діяльності даного правозахисного інституту зостається невирішеними. Так, в Україні тривають жваві дискусії стосовно визначення місця та ролі адвокатури у суспільстві, дискусійним є питання щодо міри допустимості втручання держави у діяльність інституту адвокатури, посилення гарантій її незалежності [233, с. 63].

Ефективний розвиток справедливого права в бутті сучасного соціуму задля гарантування високого правового порядку (зокрема щодо питань державного примусу), визначає строге збереження та утвердження правничих цінностей, усіх набутих людством досягнень у сфері гарантій прав і свобод людини, а теж юридичних модусів, які гарантують максимальну реалізацію правових ідеалів й цінностей. Тому, згідно наукової позиції П. Матвеева, доконечним є постійне, стійке сповідування у практичній площині діючих юридичних принципів й механізмів, що виражають такі правові ідеали та цінності [234, с. 115].

Незаперечним є той факт, що визначальне місце серед низки таких правових цінностей посідає саме домінанта незалежності, адекватно до якої права і свободи людини нині виступають вершиною правової матерії та за своєю природою є невід'ємною складовою позитивного права – загальними основами, конститутивними орієнтирами для діючого законодавства [235, с. 139].

Відтак, вони зобов'язані бути базисом правової політики держави, скеровувати правотворчу діяльність, виступати пріоритетом в системі юридичних норм, правових процедур й порядків; вони є основним критерієм при тлумаченні права, еталоном у розвитку правосвідомості, формуванні загального ставлення до права зі сторони всіх суб'єктів: громадян, посадових осіб й держави загалом [191, с. 77].

Упродовж всієї людської цивілізації, проблема обмеження прав і свобод людини зі сторони владних інститутів у політико-правовому відношенні є однією з найактуальніших. Сьогодні в контексті ідеї та практики правової державності означена проблема набула особливого звучання, позаяк права і свободи людини і надалі порушуються, як самими індивідами, так і державою [236, с. 251].

Новітні наукові розвідки з проблематики адвокатури дефініцію «незалежний» тлумачать як основний принцип інституту адвокатури, а також при окресленні статусу адвоката законодавець декретує гарантії його незалежності, себто незалежність адвокатської діяльності. Сам термін «незалежний» тлумачиться як такий, який не залежить кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь; можливість приймати самостійні рішення, які виходять з власної волі, відповідають особистим запитам та інтересам й не вимагають зовнішніх наказів чи вказівок [238, с. 228].

Категорія незалежності може по-різному тлумачитися, проте завжди повинно конкретизуватися відносно яких зовнішніх об'єктів вона постає. Безумовно, незалежність може бути повною, утім визначаються певні межі, до яких можна бути незалежним, або ж окреслюється коло суб'єктів, які мають право (чи не мають) здійснювати зовнішній вплив [239, с. 170].

Слушно зауважує О. Михайленко, що незалежність слід відокремлювати від самостійності, бо якщо перша передбачає здійснення своїх повноважень, процесуальної діяльності без жодного незаконного впливу, а теж не підзвітності, то самостійність означає вільну участь в оцінці доказів, розгляді й

прийнятті рішення відповідно до законодавства та власного переконання [240, с. 51–52].

Задля оптимальної реалізації власної професійної діяльності адвокату доконечна незалежність, передусім, від осіб та органів, у провадженні яких знаходиться довірена йому справа, а теж від інших посадових осіб й владних структур. Саме право на незалежність є однією з визначальних атестацій професії адвоката. Основними засадами її повинні виступати моральна свобода, значний професійний досвід, високий рівень загальної та правової культури. Беручи до уваги те, що стороною, яка намагається упродовж всього історичного розвитку державної самобутності контролювати діяльність інституту адвокатури, є сама держава, виникає нагальність в актуалізації проблеми взаємин адвокатури та держави в представництві певних органів: адміністративних, правоохоронних, судових та ін.

У демократичному суспільстві адвокатура діє як незалежна інституція, себто не підвідомча державі, забезпечена від будь-якого побічного втручання. В Україні адвокатура є особливим правозахисним інститутом, що визначається його публічно-правовим статусом. Про її особливість також свідчить імператив професійного захисту прав та законних інтересів осіб у судді, надання державою права на професійну правничу допомогу всім юридичним й фізичним особам. Саме незалежність інституту адвокатури є одним із визначальних принципів адвокатської діяльності. Відтак, повинні бути не лише надійні механізми забезпечення означеного принципу, але й безумовне його дотримання [237, с. 117].

Адвокатура є одним з головних інститутів громадянського суспільства, котрий не входить ні до системи державної влади, ні органів місцевого самоврядування. Звідси, органи державної влади та місцевого самоврядування не вправі втручатися в адвокатську діяльність, лише виїмково тоді, коли ця діяльність перечить чинному законодавству. Так, як Україна перебуває на етапі становлення її як правової держави, то таке положення відповідає завданням й принципам адвокатури як інституції, що забезпечує захист прав, свобод й

законних інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом надання професійної правничої допомоги. Отже, ми зосереджуємо увагу на виокремленні інституту адвокатури як незалежної організації.

Разом з тим, незалежність інституту адвокатури можна тлумачити по-різному, залежить від кого або ж для чого повинна бути незалежна адвокатура. Від кого – від держави в особі її владних органів (адміністративних, правоохоронних, судових та ін.) і посадових осіб. Для чого – для реалізації власної конституційної місії стосовно захисту прав й свобод мати фактичну можливість захищати права та законні інтереси осіб, запобігати їх порушення, зокрема і з боку держави [241, с. 430].

Адвокатура має гарантії незалежності в кожній правовій демократичній державі. Інституційно такі гарантії реалізуються через принципи самоврядування й саморегулювання.

Такими ж є міжнародні стандарти, які визначені Рекомендаціями Ради Європи (25 жовтня 2000 р.), Основними принципами ООН щодо ролі адвокатів (14 грудня 1990 р.), резолюціями Парламентської асамблеї Ради Європи та іншими міжнародними документами. Хартія основних принципів європейської юридичної професії та Кодекс поведінки європейських адвокатів визначають незалежність професії адвоката та її самоврядність визначальними цінностями.

У висновку Міжнародної асоціації адвокатів незалежність адвокатури визначається, по-перше, як незалежність від впливу держави – втручання у відносини адвоката та клієнта, що заважає першому належно виконувати свої професійні обов'язки; по-друге, незалежність – це адвокатське самоврядування, себто інститут адвокатури та його члени зобов'язані самостійно управляти власними справами. Проте державні органи (уряд, парламент, суд) та посадові особи можуть виявляти певний інтерес до діяльності інституту адвокатури; по-третє, незалежність, в основі якої закладена порядність адвоката [237, с. 120].

У Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства незалежність визначається як конститутивний принцип адвокатської діяльності. А саме: «завдання, які виконує адвокат у процесі

професійної діяльності, вимагають його повної незалежності та відсутності щодо нього будь-якого впливу, пов'язаного, передусім, з його особистим інтересом або зовнішнім тиском», позаяк «Незалежне становище адвоката сприяє зміцненню в суспільстві довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів [242]. Вірогідно, що саме відсутність адвокатського самоврядування, упродовж значного періоду в Україні, є одним з визначальних чинників низького рівня довіри соціуму до суддівської системи.

Преамбула професійних правил адвокатів Європейського Союзу в п. 1.1. визначає адвокатуру як незалежний, вільний, цілісний професійний стан [8, с. 122]. У Хартії основоположних принципів діяльності європейських адвокатів, принцип незалежності та свободи адвоката щодо ведення справи клієнта передбачає те, що він повинен бути вільним у політичній, економічній та інтелектуальній площині задля ефективною реалізації власної діяльності. Себто бути незалежним від держави, владних інтересів, а також не дозволяти того, щоб його незалежність була скомпрометована незаконним впливом ділових партнерів [243].

Правила адвокатської етики Міжнародного Союзу (Співдружності) адвокатів декретують, що адвокат у власній професійній діяльності є незалежний. Це, зокрема, визначено й Правилами адвокатської етики в Україні, які зобов'язують адвоката до максимальної незалежності у процесі реалізації професійних прав й обов'язків, вимагають протистояти будь-якій спробі посягання на його незалежність, займати принципову позицію у цьому [237, с. 122].

Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів незалежність адвокатури визначають як конститутивну гарантію захисту прав людини та доконечну умову для оперативного доступу до юридичних послуг [245]. Для забезпечення правопорядку адвокатура повинна бути незалежною у процесі здійснення професійних обов'язків, адвоката в жодному випадку не можна ототожнювати з владою.

Стосовно юристів, які, надаючи професійну правничу допомогу особам, фінансуються частково або повністю за рахунок державних коштів, за слушним переконанням вченої К. Коваль, зобов'язані користати гарантіями професійної незалежності наступним способом: аналогічні організації чи програми довіряються незалежному правлінню, яке здійснює контроль над політикою, персоналом та бюджетом; визнання того, що, первинним для адвоката є зобов'язання перед клієнтом, в процесі представлення якого він зобов'язаний керуватися адекватно до професійного судження та власної совісті [246, с. 4].

Позаяк, на думку дослідниці, незалежність – це не тільки відсутність того чи іншого впливу, а теж свобода діяти у певних випадках на власний розсуд. Незалежність відноситься до тих категорій, які не можна аналізувати як часткові, вона, як і свобода, є винятково абсолютною. Тобто, адвокат у процесі професійної діяльності не повинен залежати ні від певних обставин, осіб (когось, чогось) чи бути підлеглим [246, с. 4].

Вчена Л. Трунова вивчаючи питання незалежності адвокатів, апелює до дефініції «адвокатського імунітету», як особливих прав, пільг, привілеїв, переваг та ін. Дослідницею зауважується, що завершальною метою процесуального імунітету адвоката є гарантування його посиленого захисту від безгрунтовних посягань та створення оптимальних умов для безперешкодного й оперативного виконання покладених на нього державних та громадських функцій [247, с. 18].

Практична реалізація принципу незалежності адвоката безпосередньо обумовлюється дуалістичною природою інституту адвокатури в правовій державі. З одного боку, адвокат є необхідним елементом у системі правосуддя, а з іншого – професійний консультант громадян та їх інституцій (об'єднань). Цю бінарну функцію адвокат може реалізовувати лише в тому випадку, якщо йому забезпечується необхідна незалежність. Саме ця незалежність створює адвокату можливість співвідносити й врівноважувати двосторонні інтереси та займати певну правову позицію між двома полюсами [237, с. 134].

Незалежність інституту адвокатури, згідно наукової позиції Т. Вільчик, обумовлюється його можливостями самостійно вирішувати проблеми внутрішнього життя, а теж змістом (характером) відносин з державними інститутами [233, с. 67].

Разом з тим ознаками незалежності адвокатури, вважає Бойко О., є масштаб повноважень органів адвокатського самоврядування у розв'язанні внутрішніх корпоративних проблем й потенції обмеження їх методами зовнішнього контролю – органами державної влади [237, с. 35]. Значною мірою незалежність адвоката визначається його статусом при взаємодії з державними інститутами у різних видах й стадіях судочинства.

За вірним твердженням Муратова Н., лише законодавча рівність інститутів захисту й обвинувачення та незалежність адвокатури від адміністративного державного контролю виступає надійним гарантом захисту прав і свобод людини [248, с. 41]. Ця незалежність може обмежуватися тільки в інтересах ефективного здійснення професійних обов'язків адвокатом й в інтересах правосуддя у межах, які визначенні процесуальним законодавством та професійною етикою [233, с. 67].

У ювілейному виданні «5 років успіху» Національної асоціації адвокатів України окреслено три шляхи, якими забезпечується саморегулювання та незалежність інституту, а саме:

- надання кожному адвокату права обирати та бути обраним до органів адвокатського самоврядування свого регіону або національного рівня. До складу органів адвокатського самоврядування можуть бути обрані лише адвокати, які мають не менше 5 років стажу та є внесеними до ЄРАУ;

- створення регіональних органів адвокатського самоврядування як окремих юридичних осіб з власним бюджетом та повним спектром повноважень. Національна асоціація адвокатів України не втручається у діяльність регіональних органів адвокатського самоврядування та в професійну діяльність адвокатів;

– надання адвокатурі виключного права на встановлення кваліфікаційних вимог для входження у професію, визначення порядку підвищення кваліфікації та застосування дисциплінарних процедур стосовно діючих адвокатів. Практична реалізація цих повноважень покладена на Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (КДКА) та Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (ВКДКА) [249].

Відтак, адвокатура як ефективний конституційний правозахисний інститут зможе повноцінно реалізуватися лише тоді, коли вона стане дійсно незалежною та самоврядною. Того необхідно на законодавчому рівні чітко окреслити гарантії незалежності адвокатської діяльності, механізми її реалізації, демократичну та прозору процедуру формування адвокатського самоврядування. Саме втілення базових принципів незалежності та самоврядності інституту адвокатури дозволить вибудувати інші визначальні засади його діяльності. Позаяк, без гарантування домінуючих й конститутивних принципів, решта вивідних – позбавлені фундаменту.

Можемо констатувати те, що в Україні тривають жваві дискусії стосовно визначення місця та ролі адвокатури у суспільстві, зокрема, дискусійним є питання щодо міри допустимості втручання держави у діяльність цього інституту, посилення гарантій його незалежності.

Новітні наукові розвідки з проблематики адвокатури дефініцію «незалежний» тлумачать як основний принцип інституту адвокатури, а також при окресленні статусу адвоката законодавець декретує гарантії його незалежності, тобто адвокатської діяльності. Саме право на незалежність є однією з визначальних атестацій професії адвоката. Основними засадами її повинні виступати моральна свобода, значний професійний досвід, високий рівень загальної та правової культури.

Адвокатура є одним з головних інститутів громадянського суспільства, котрий не входить ні до системи державної влади, ні органів місцевого самоврядування, є незалежною організацією. Разом з тим, незалежність інституту адвокатури можна тлумачити по-різному, залежить від кого або ж для

чого повинна бути незалежна адвокатура. Від кого – від держави в особі її владних органів (адміністративних, правоохоронних, судових та ін.) і посадових осіб. Для чого – для реалізації власної конституційної місії стосовно захисту прав й свобод мати фактичну можливість захищати права та законні інтереси осіб, запобігати їх порушення, зокрема і з боку держави.

Адвокатура має гарантії незалежності в кожній правовій демократичній державі. Інституційно такі гарантії реалізуються через принципи самоврядування й саморегулювання. У міжнародних стандартах незалежність адвокатури визначається, по-перше, як незалежність від впливу держави – втручання у відносини адвоката та клієнта, що заважає першому належно виконувати свої професійні обов'язки; по-друге, незалежність – це адвокатське самоврядування, себто інститут адвокатури та його члени зобов'язані самостійно управляти власними справами. Проте державні органи (уряд, парламент, суд) та посадові особи можуть виявляти певний інтерес до діяльності інституту адвокатури; по-третє, незалежність, в основі якої закладена порядність адвоката.

Незалежність – це не тільки відсутність того чи іншого впливу, а теж свобода діяти у певних випадках на власний розсуд. Незалежність відноситься до тих категорій, які не можна аналізувати як часткові, вона, як і свобода, є винятково абсолютною. Тобто, адвокат у процесі професійної діяльності не повинен залежати ні від певних обставин, осіб (когось, чогось) чи бути підлеглим.

Практична реалізація принципу незалежності адвоката безпосередньо обумовлюється дуалістичною природою інституту адвокатури в правовій державі. З одного боку, адвокат є необхідним елементом у системі правосуддя, а з іншого – професійний консультант громадян та їх інституцій (об'єднань). Цю бінарну функцію адвокат може реалізовувати лише в тому випадку, якщо йому забезпечується необхідна незалежність. Саме ця незалежність створює адвокату можливість співвідносити й врівноважувати двосторонні інтереси та займати певну правову позицію між двома полюсами.

Існує три шляхи, якими забезпечується саморегулювання та незалежність інституту, а саме:

- надання кожному адвокату права обирати та бути обраним до органів адвокатського самоврядування свого регіону або національного рівня. До складу органів адвокатського самоврядування можуть бути обрані лише адвокати, які мають не менше 5 років стажу та є внесеними до ЄРАУ;

- створення регіональних органів адвокатського самоврядування як окремих юридичних осіб з власним бюджетом та повним спектром повноважень. Національна асоціація адвокатів України не втручається у діяльність регіональних органів адвокатського самоврядування та в професійну діяльність адвокатів;

- надання адвокатури виключного права на встановлення кваліфікаційних вимог для входження у професію, визначення порядку підвищення кваліфікації та застосування дисциплінарних процедур стосовно діючих адвокатів. Практична реалізація цих повноважень покладена на Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (КДКА) та Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (ВКДКА) [249].

Таким чином, структурними елементами принципу незалежності адвокатської діяльності є незалежність як від правоохоронних органів, так і від держави в цілому. Як правило, проблема забезпечення незалежності адвоката більше всього стосується площини взаємовідносин адвокат-держава. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатура України не знаходиться в підпорядкуванні органів державної влади, а адвокат – не є державним службовцем. Вказані інститути («адвокатура» та «держава») співвідносяться, їх відносини врегульовано як елементи громадянського суспільства та правової держави. Незалежність адвокатури в цьому ракурсі повинна забезпечуватись гарантуванням невтручання органів держави в діяльність автономної структури громадянського суспільства – адвокатури. Незалежність можлива лише в рамках правових норм та, в свою чергу, має результатом забезпечення свободи професійної діяльності адвоката,

що безпосередньо впливає на межі поведінки при наданні правової допомоги. Ця теза закріплена і в численних міжнародних актах.

По-друге, процесуальні гарантії, зміст процесуальних норм конституційного, кримінального, цивільного, господарського галузей права зобов'язані забезпечувати рівність прав адвоката з іншим суб'єктами процесу. Адже в арсеналі протилежної сторони існують численні тактичні прийоми та засоби ускладнення виконання адвокатом функцій захисту. Разом з тим, така практика суперечить нормам не тільки вітчизняного, але й міжнародного права. Так, п. 93 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, що рекомендовані Генеральною Асамблеєю ООН до використання, ст. 59 Конституції України гарантують кожному право на правову допомогу.

По-третє, адвокатська таємниця, забезпечення якої складає одну із визначальних гарантій незалежності адвоката. Саме забезпечує імунітет довірителя, а її дотримання є важливою умовою оптимальної співпраці адвокат-клієнт.

По-четверте, незалежність від власних інтересів, себто незалежність не лише від зовнішніх чинників, але теж і від внутрішніх. Незалежність адвоката залежить не тільки від зовнішніх чинників, але і від внутрішніх. Особисті професійні якості, зокрема порядність, відчуття справедливості, чесність, здатність діяти в межах законних інтересів клієнта впливає на забезпечення результату та збереження незалежного статусу захисника.

По-п'яте, адвокат повинен бути незалежним від клієнта, позаяк адвокат зобов'язаний зберегти довіру третіх осіб й суду та убезпечити власну якісну діяльність. Адвокат не може ототожнюватися з клієнтом, що підтверджено і Стандартами незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (вересень 1990 року). П. 7 Стандартів проголошує, що адвокат не повинен ототожнюватися чи ідентифікуватися владою і суспільством з його клієнтом, незалежно від того, наскільки популярним чи, навпаки, непопулярним, може це бути.

По-шосте, незалежність адвоката від ділових партнерів, які в жодному випадку не повинні вчиняти тиск стосовно правової позиції адвоката, факту укладання адвокатської угоди.

По-сьоме, функціонування адвокатського самоврядування, яке покликане захищати права адвокатів та їх незалежність, повинні бути самоврядними, без втручання ззовні. Професійні спілки адвокатів повинні сприяти забезпеченню професійних стандартів професійної поведінки, захищати своїх членів. Як колективний орган, співпрацювати та контактувати з іншими професійними спілками юристів, громадськими організаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Одним з найважливіших питань такої незалежності адвокатури є питання формування адвокатського корпусу. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що Голова та члени кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше десяти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, місті Севастополі, відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років.

По-восьме, гарантії безпеки адвоката, що є запорукою ефективної адвокатської діяльності. Проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»)

Отже, незалежність, як домінанта адвокатської діяльності є органічним й невід'ємним елементом якісного функціонування інституту адвокатури, без гарантування якого неможливе забезпечення успішності захисту прав та свобод людини і громадянина. Всі вищевказані основні елементи комплексної системи незалежності адвоката при їх повноцінному функціонуванні дають підстави

адвокату активно та ефективно захищати права та свободи, закріплені в міжнародно-правових актах та вітчизняному законодавстві України. Систематизація елементів незалежності адвокатської діяльності з урахуванням положень міжнародних актів дозволяє врахувати їх вимоги при реформуванні адвокатури України.

3.2 Моральні імперативи в системі діяльності адвокатського самоврядування

Ефективний розвиток справедливого права в бутті сучасного соціуму задля гарантування високого правового порядку (зокрема щодо питань державного примусу), визначає строге збереження та утвердження правничих цінностей, усіх набутих людством досягнень у сфері гарантій прав і свобод людини, а теж юридичних модусів, які гарантують максимальну реалізацію правових ідеалів й цінностей. Тому, згідно наукової позиції П. Матвеева, доконечним є постійне, стійке сповідування у практичній площині діючих юридичних принципів й механізмів, що виражають такі правові ідеали та цінності [234, с. 115].

Основою діяльності адвокатського самоврядування, зміст якої вбачає захист прав та інтересів фізичних/юридичних осіб, є не лише відмінне застосування норм матеріального та процесуального права, втім високий рівень особистісної культури. Здійснюючи захист особи перед адвокатом нерідко постає дилема з приводу дотримання принципів чесності та порядності. Саме з цих причин були прийняті Правила адвокатської етики [244], які встановлюють взаємозалежність у професійній діяльності засобів і методів захисту та забезпечення інтересів клієнта із категоріями справедливості, чесності, гідності, коректності, конфіденційності, обґрунтовуючи їх з морально- етичних позицій.

Консолідація адвокатської діяльності навколо моральних цінностей є надзвичайно важливим, адже наше суспільство переживає період значних змін, серед яких боротьба з корупцією, бюрократизмом, усунення порушень у

системі правосуддя та діяльності правоохоронних органів тощо. За таких обставин українська адвокатура не може знаходитись осторонь. Виникає суспільний запит у застосуванні в адвокатській діяльності морально-етичних вимог із врахуванням політичної дійсності.

Саме в такому аспекті доцільно осмислити проблематику особистісної та інституційної моральності адвокатського самоврядування, здійснити узагальнення людини як чогось суцього. Ця гіпотеза про створення вчення про моральні цінності адвокатської професії, як слушно відзначив А. Бойков, «одне із важливіших завдань адвокатської етики» [61, с. 47]. Відтак така обставина викликає потребу в конкретизації сутності моральної основи адвокатського самоврядування.

В юридичній науці людинорозуміння є відображенням людини у правосвідомості; воно призначене показати, як людина представлена на рівні правової ідеології, які її «образи існують у теоретично осмисленій правосвідомості [168, с. 99].

Питання про моральну природу адвокатської діяльності є не новим. Існують два протилежні погляди з цього питання. Один – захист, як суспільне служіння, адвокат не слуга свого клієнта – він безкорисливий в матеріальному відношенні і незалежний у своїх переконаннях. Інший – адвокат, що становить свідому цінність, оплачувану еквівалентом залежно від характеру роботи, він служить найближчим інтересам клієнта, не заглядаючи за далекий обрій суспільного блага [4, с. 56].

Загальні положення про професійну моральність свідчать про реалізацію таких важливих завдань соціального значення, що відповідно забезпечують реалізацію вимог загальноствановлених моральних принципів. Варто зазначити, що головною функцією професійної моралі, зокрема юридичної, поряд із сприянням належному виконанню професійних завдань, є виключення чи подолання професійних помилок, зокрема й інших шкідливих наслідків професійної деформації. В цьому разі остання є особливо важливим інструментом вироблення професійних якостей фахівця, його удосконалення.

Питання моральності інституту адвокатури постає як одна з найважливіших проблем, яка зосереджується в центрі активного обговорення громадськості та наукової спільноти. Зокрема використання моральних імперативів у побудові суспільства є невід'ємною складовою організації та перетворень у світі. Р. Наконечний зауважує, що «людина, на відміну від інших живих істот на Землі, здатна, завдяки своїй інтелектуальній, вольовій природі, шляхом вдосконалення і розвитку, досягти гідних собі політико-правових форм організації свого суспільного буття» [250, с. 184]. Практика юриспруденції, яка має місце в процесі чинного судочинства, значною мірою відповідає пропонованим висновкам науковців.

Під час побудови правової демократичної держави недостатній рівень професійної моралі інституту адвокатури часто спричиняє ситуацію, коли конкретний юридичний факт переростає в загальнодержавну політичну кризу, чим ставить суспільство на межу розколу. Пов'язуючи порушене питання моральності з культурологічними засадами професії, професійно-політична культура адвоката є політичними аспектами свідомості. Зазначені відносини є невід'ємною частиною поведінки суб'єкта із особливим статусом у правовій системі.

Професійна мораль у системі адвокатури України закріплена на рівні монографічних комплексних праць. Юридичною наукою (деонтологією) деталізовані основи професійної культури юриста, серед яких професійна правосвідомість, яка пов'язана із тематикою моральності особи.

Практичне значення інституту адвокатури у своїх наукових працях узагальнює О. Святоцький, з погляду якого «головна соціальна місія, фундаментальне призначення адвокатури – це захист прав людини» [99, с. 80]. В судовому процесі відбувається жорстка боротьба, де на «терезах Феміди» знаходиться найбільша цінність та надбання людини – права та свободи.

Отже, реалізація представниками юриспруденції своїх функцій безпосередньо взаємопов'язано із професійною культурою, що обумовлюється її специфікою (формування почуття моральної та юридичної відповідальності,

суворе дотримання усталеного позитивного стереотипу поведінки, вироблення моральної обґрунтованості службових взаємовідносин, готовність здійснювати юридичний обов'язок).

У наш час, однакове застосування закону незалежно від соціального та майнового статусу людини до всіх є найвищим критерієм оцінки діяльності юридичних інститутів держави. Питання рівності людей як членів одного і того самого суспільства виникало ще в найдавніші часи історії людства і є актуальним досі, набуваючи все досконалішого змісту та сутності. Часто процес надання правової допомоги клієнту, в силу його соціального чи майнового статусу, супроводжується своєрідним втручанням з боку провладних структур, громадськості спробами вплинути на розвиток подій. Встояти та залишитись насамперед людиною – риса високоморальної особистості, що так необхідна адвокатам.

Особистість адвоката переплітається з особистістю та поняттям громадянин, оскільки роль останніх дещо особлива у формуванні громадянського суспільства, зважаючи на те, що особистість формується впродовж років під впливом батьківської опіки та чималої кількості зовнішніх факторів.

Моральність і право є взаємодоповнюваними. Право та мораль – два аспекти, які є особливо невід'ємними один від одного. Саме тому, коли ми розглядаємо відношення права до спорідненої йому області – моралі (моральності), сутність права, змістовність його норм стають набагато доступнішими та зрозумілішими. Осмислення ж самого права в його взаємозв'язку з моральністю є однією з найдавніших традицій історії суспільної думки наукового світу держави. Діючи в межах встановлених законодавцем правил професійної етики, адвокатура розглядає право крізь призму моральності своєї професії, яка розглядає правосуддя в набагато ширшому розумінні, ніж інші державні органи.

Як зазначає М. Аракелян, «адвокат, будучи членом суспільства, має право керуватися любимими етичними принципами і навчаннями, проте при виконанні

свого професійного обов'язку адвокат зобов'язаний перш за все співставляти свої дії з системою спеціальних етичних цінностей і стандартів поведінки для адвоката, які існують в державі і суспільстві» [75, с. 113]. Позиція науковця відображена в сьогоденному становищі адвокатури і в Україні, і в зарубіжних країнах.

Розглядаючи моральний бік діяльності інституту адвокатури, знаходимо цікаві факти. У своїй діяльності адвокатура, керуючись морально-етичними нормами, проявляє обов'язок щодо дотримання встановлених професійних правил поведінки.

З огляду на професійну мораль, адвокат часто на основі внутрішнього переконання переносить боротьбу щодо захисту інтересів клієнта, з якими він інколи не згідний. Така гіпотеза відображена і в практиці. Адвокат повинен виконати свій обов'язок щодо захисту інтересів особи, які захищатиме. З іншого боку, як людина має право на свою думку та бачення ситуації, проте в силу професійного обов'язку повинен цьому не надавати вагомому значення. Відтак варто акцентувати на перевазі морального зобов'язання адвоката як спеціаліста юриспруденції перед моральним баченням пересічного громадянина.

Функціональним призначенням моралі визначається вплив на поведінку людини, яка, своєю чергою, регулює їх відношення, формує стандарти поведінки.

Загальнолюдські ідеали та цінності становлять чималий спадок суспільного практичного досвіду та людських думок. З першого погляду мораль можна визначити як сукупність встановлених правил та норм поведінки, якими керуються люди в своєму житті. У спадщині літературних джерел минулого знаходимо багато прикладів того, як формувались ідеали народу, нації, проте більшість з них набували форм загальностворених норм права.

Норми поведінки передають ставлення людей один до одного, колективу, суспільства загалом. Найважливішу рису морального відношення становить

оцінка суспільних відносин, включаючи людську поведінку з погляду добра і зла, справедливості та несправедливості, як це часто буває під час вирішення певних спірних питань у судових установах, звичайно за присутності представника сторони захисту, тобто адвоката, як окремої особистості, зокрема людини.

Як зазначав А. Бойков «мораль, як предмет етичної науки не зводиться до норми поведінки. Вона включає комплекс уявлень про справедливість, добро, зло, борг, честь, тобто цілий комплекс, що прийнято називати характерною формою свідомості» [165, с. 5]. Норма поведінки та мораль, це те саме, що дія і думка, оскільки певна поведінка суб'єкта ще не свідчить про наявність факту моральності у її складовій.

У процесі історичного розвитку суспільство зосереджувало в собі окремо взяті принципи та особливості людського буття, які передались і адвокатури. Формуючись як окрема інституція, адвокати розглядали рідні їм моральні цінності суспільства. Поясненням цьому є особливості історичного процесу та становлення нації або ж конкретного народу, в якому і відбувалось формування правозахисних інститутів, одним з яких і є адвокатура.

У кожному людському суспільстві існують норми, які регулюють взаємини між людьми відповідно до їх інтересів. Всі релігійні чи то філософські вчення певним чином спрямовувались на вироблення та обґрунтування визначених норм, на доведення доцільності та необхідності їх дотримання. Як правило, всі такі норми спрямовували дії інституту адвокатури на те, щоб вони не заподіювали шкоди іншим людям, ставилися з повагою до особи, що звернулася за правовою допомогою, дбали про інших, зокрема творили лише добро. Опановуючи вказані норми, адвокатура свідомо підпорядковувала свої дії, керуючись ними у ставленні до обставин, що супроводжували в практичному житті сторонніх осіб, що в результаті призводило до формування високої моральності.

За природною сутністю адвокатське самоврядування покликане розвивати та впроваджувати в життя суспільства основні цінності людини, які з

абсолютно невідомих причин занепали та прагнуть свого відродження. Філософські вчення та наукові дослідження світу на тематику моральності особистості, зокрема моральності інституту адвокатури, знаходять своє відображення у центрі системи, яка значним чином сформована Кантом.

Моральність створеного у державі будь-якого інституту інколи набирає форму певних морально-психологічних явищ у свідомості людини виключно через її виховання, через підпорядкування стихії почуттів особливій логіці моральної повинності. Мораль ніколи не зводиться до «внутрішньої механіки» душевних імпульсів чи переживань особи, адже вона має нормативний характер, оскільки ставить людині певні дії та самі пробудження до них за їх змістом, а не за психологічним виглядом, емоційним забарвленням.

Моральні принципи як загальнолюдські інколи виражають ментальність національної культури. В сучасних умовах, остання може тлумачитися на широкій базі як дії, так і виключно мотиву чи наміру. Прикладом такої ментальності інституту української адвокатури є колегіальне представництво інтересів окремих українців, які уособлювали цілий народ у судових політичних процесах.

Розглядаючи професійну діяльність адвокатів, їх моральність, стають виразнішими дві тенденції, які призводять до різнобічного розуміння адвокатської таємниці. Перша – розширення розуміння правових аспектів до морально-етичних норм і, звідси, відповідні форми адвокатської відповідальності, тоді як інша тенденція проявляється у спробах регламентувати діяльність адвоката, передбачивши всі правові наслідки, що, відповідно, узагальнюватиме сучасну адвокатську етику. Професія адвоката постає такою, в якій перехрещуються і морально-правові аспекти, і суто правові. Ось на такому ґрунті знаходить своє формування етика інституту адвокатури, а поряд із нею її моральність.

Адвокатське самоврядування, надаючи правову допомогу особі під час здійснення правосуддя, повинен перебувати в межах прав людини та її основних свобод, які визнані національним та міжнародним правом, зокрема

діяти вільно і наполегливо, відповідно до закону, визнаних професійних стандартів та загальновідомих етичних норм.

Адвокатура, з боку своєї моральності, є суттєвим аргументом у практичному ствердженні прав та свобод людини і громадянина. Зокрема і у межах відносин із провладними структурами. Як зазначає В. А. Малахова, «немає постійних друзів, є постійні інтереси» [251, с. 16]. Такими інтересами наукова спільнота виділяє права та свободи людини і громадянина, які завжди були актуальні для членів суспільства, та які прагнули оберігати та відновити у разі їх порушення. У своїй діяльності адвокатура наштовхувалась, і сьогодні такі випадки не поодинокі, на свідоме обмеження прав та охоронюваних законом інтересів людини та громадянина.

Свідома розправа політичних сил над своїми опонентами не залишила без уваги і адвокатуру, оскільки пряме покликання своєї сутності не змусила себе чекати. Сьогодні інститут адвокатури бере активну участь у боротьбі за права людини, а питання правоти очевидно віднаходимо на іншому світлі.

Саме тому виникає потреба у створенні системи основ належного обрання варіанту поведінки при конкретних випадках зіткнення, суперечності різних обов'язків і прав адвокатів. Абсолютно є важливим для інтересів громадянина – клієнта, зокрема для іміджу адвокатури як правового інституту, аби система цих основ була єдиною для всієї адвокатської спільноти. Досягненням вказаної мети є правове закріплення таких засад у писаному законодавстві, яке вироблено та погоджено адвокатами. Як свідчить практика, у більшості країн світу останні єдині в національному масштабі та відбивають загальноприйняті міжнародні адвокатські демонологічні стандарти.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання загальноприйнятих правил адвокатської етики кожним адвокатом, які той бере на себе при складанні присяги адвоката України. Визначити нормативно адвокатську етику та її моральність, законодавець встановлює клієнту гарантію відповідного рівня професійної поведінки адвоката, межу його етичних зобов'язань, зробив неможливим надмірні претензії до адвокатури.

Адвокатська етика може не збігатися з поняттям «професійна поведінка адвоката», тому і не дивно, що відповідний документ Американської правничої асоціації має назву «Типові норми професійної поведінки правників», в якому ідеться виключно про професійну діяльність, а не про загальну культуру професійної етики чи моралі інституту адвокатури. Відомо, що професійна діяльність адвоката регламентується нормами закону, тоді як порушення правил адвокатської етики передбачає відповідальність лише у вигляді дисциплінарного стягнення.

Якщо ми вступимо в правовій практиці на шлях тлумачення емоцій, то неминуче заплутаємося у невичерпному різноманітті поєднання різних інтелектів, характерів, темпераментів, життєвих поглядів та інших рис, що складають людську особистість, що, своєю чергою, формує особу адвоката.

Захищаючи права та інтереси свого довірителя, шляхом надання юридичної допомоги, адвокат зазвичай враховує все, навіть і те, що в цьому випадку він повинен систематизувати власну позицію, яка призводить до встановлення законності вимог клієнта, що і виявляє моральну сторону спірного інтересу довірителя. Позиція адвоката ніяк не повинна бути протиставлена здійсненню правосуддя, оскільки це спотворюватиме сутність будь-якої діяльності на шляху утвердження істинної мети людини.

З етичного боку бажано, щоб адвокат з самого початку бесіди з обвинуваченим, клієнтом роз'яснював те, що він не в праві розголошувати довірені відомості. Трапляються випадки, коли обвинувачений в бесіді віч-на-віч з адвокатом повідомляє, що він вчинив злочин. Розповідає подробиці, називає учасників, а на офіційних допитах свою вину заперечує. Адвокат автоматично наштовхується на дилему, оскільки потрапляє у складне становище: з одного боку обов'язок адвокатської таємниці, яку той повинен зберігати, тоді як з іншого – його можуть звинуватити у змові з клієнтом.

Отже, адвокатська таємниця, як і сама діяльність інституту адвокатури, формується як морально-етична та правова категорія. Правовий аспект стає домінуючим, оскільки в умовах змінюється і правовий статус особи та

громадянина, а моральний бік є основою для буття та існування адвокатури світу як окремого інституту, що, своєю чергою, наділений такою особливістю, як моральність свого єства.

Адвокат, який є активним учасником у системі правосуддя, стає суб'єктом такої практичної роботи, яка має моральний характер. Моральні засади щораз більше охоплюють ширше коло суспільних відносин порівняно з правовим. Все наведене особливо чітко можна віднести до моральних засад у діяльності адвокатури, зокрема захисників в судових процесах. Встановлені суспільством моральні вимоги не укладаються цілком у чинне законодавство, яке регулює їх діяльність, останні просто виходять за встановлені межі.

Вимоги морально-етичних норм для адвоката є не тільки моральним орієнтиром, а і критерієм контролю. Моральними цінностями судочинства є: воля, честь, гідність особи, справедливість, істина, об'єктивність, законність тощо. Будь-який принцип чинного правосуддя, що має правове обґрунтування, водночас є безсумнівною моральною цінністю, оскільки в цьому разі тут виражене відношення до людини, її прав та свобод, як вищої цінності суспільства. Такі цінності є для захисника зброєю захисту, засобом виконання свого професійного обов'язку, покликання.

Моральні цінності не завжди мирно співіснують у реальному житті. З самого початку вони суперечать одна одній. Як вже зазначалось, у процесі розвитку та практичної діяльності інституту адвокатури були сформовані конкретні принципові засади, які з часом визначились у формі адвокатської етики.

Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України, у розділі II закріплюють як основні принципи адвокатської етики: незалежність; додержання законності; домінантність інтересів клієнта; неприпустимість представництва клієнтів із суперечливими інтересами; конфіденційність; компетентність та сумлінність; чесність та порядність; повагу до адвокатської професії; культуру поведінки; обмеження рекламування діяльності адвокатів. Зважаючи на це, ми розуміємо

значення моральності у розвитку і становленні правових традицій та основ суспільства нашого часу.

Численні колізії, які виникають на практиці, не знаходять повного правового пояснення. Діяльність адвокатури різноманітна та відносною мірою специфічна, оскільки надання правових послуг конкретному клієнту зумовлює певні дріб'язкові непорозуміння із провладними структурами суспільства. Ось і маємо причини, які зумовлюють юриста переходити в політичну сферу, хоча інколи такі вчинки мають особистий характер, проте загальні мотиви віднайти таки можливо.

Інститут адвокатури як правозахисний інститут прав та свобод особи та громадянина становить своєрідну сферу поєднання особистісної та інституційної моральності. З огляду на поєднання адвокатами особистих та професійних принципів, вбачається актуальність розширеного дослідження в деталізованішому виявленні та конкретизації аспектів моральних цінностей адвокатури в суспільному житті різних періодів становлення і суспільства та народу, і держави зокрема.

Образ «людини моральної» виявляється здатним легітимізувати право як безумовну цінність, що не зводиться до ніяких інших цінностей. Індивіди, які порізно вирішили жити відповідно до категоричного імперативу, уможливають і право, і всякі угоди на основі взаємної вигоди. Представлений виклад можна поглибити у подальших дослідженнях. Узагальнення філософського осмислення моральності інституту адвокатури представить відображення певних цінностей (філософію адвоката) – як індивідуальних, так і інституційних.

Таким чином, ефективний розвиток справедливого права в бутті сучасного соціуму задля гарантування високого правового порядку, визначає строге збереження та утвердження правничих цінностей, усіх набутих людством досягнень у сфері гарантій прав і свобод людини, а теж юридичних модусів, які гарантують максимальну реалізацію правових ідеалів й цінностей. Тому, доконечним є постійне, стійке сповідування у практичній площині

адвокатського самоврядування діючих юридичних принципів й механізмів, що виражають такі правові ідеали та цінності.

Консолідація адвокатського самоврядування навколо моральних імперативів є надзвичайно важливим, позаяк наше суспільство переживає період істотних (боротьба з корупцією, бюрократизмом, усунення порушень у системі правосуддя тощо), тому постає суспільний запит у застосуванні в адвокатській діяльності морально-етичних вимог із врахуванням політичної дійсності. Саме застосування моральних імперативів у формуванні адвокатського самоврядування є невід'ємною складовою організації та перетворень в адвокатурі.

Під моральними імперативами адвокатського самоврядування розуміється сукупність норм, що виражають вимоги держави та соціуму щодо адвоката,. Це система загальних цінностей та правил, що регулюють взаємовідносини адвокатів між собою в процесі їх спільної професійної діяльності в цілях захисту прав, свобод та законних інтересів людини. Дотримання кожною особою адвокатського самоврядування етики поведінки є не лише запорукою ефективного та якісного виконання професійних обов'язків, а також забезпечення належного виконання власних функцій, що передусім сприятиме довірі клієнта та значимості адвокатури для соціуму в цілому.

Отже, моральні імперативи діяльності адвокатського самоврядування в Україні закріплені у профільному нормативно-правовому акті – Правилах адвокатської етики, серед них: принцип незалежності та свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; принцип дотримання законності; принцип домінантності інтересів клієнтів; принцип неприпустимості конфлікту інтересів; принцип конфіденційності; принцип компетентності та добросовісності; принцип поваги до адвокатської професії, а також окремі вимоги до рекламування адвокатської діяльності.

Не дивлячись на ґрунтовне законодавче закріплення змісту низки морально-етичних принципів здійснення адвокатського самоврядування в Україні, нині в національному законодавстві реально не має належного

механізму їх реалізації. Тому вироблення такого механізму та його законодавче закріплення шляхом удосконалення законодавчих норм в сфері функціонування адвокатського самоврядування окреслено як пріоритетне завдання подальших досліджень. Узагальнення філософського осмислення моральних імперативів адвокатського самоврядування представить відображення певних цінностей (філософію адвоката) – як індивідуальних, так і інституційних

Висновки до Розділу 2

Важливим поступом стосовно підвищення ролі адвокатів було і є консолідація їх у різноманітні об'єднання. Залежно від кількості професійних адвокатських організацій в державі, яким належить право регулювати адвокатську діяльність, сформувалася модель єдиної організації адвокатського самоврядування та модель кількох професійних адвокатських організацій. Слід зауважити те, що членство в даних організаціях може бути як добровільним, так і загальнообов'язковим, у певних країнах адвокати не створюють окремих професійних об'єднань, утім є членами громадських організацій правників, як, приміром, Американська асоціація юристів.

Модель єдиної професійної організації адвокатів найбільш поширена у невеликих країнах, у яких функціонує одна національна організація адвокатів. У великих країнах до структури асоціації адвокатів входять місцеві (регіональні) асоціації. Повноваження та функції асоціацій адвокатів поділяються між національним та місцевим (регіональним) рівнем, утім визначальний принцип полягає у тому, що вони разом становлять об'єднану структуру. Організації національного та місцевого (регіонального) рівня не є конкурентами, позаяк вони виконують різні функції.

Українській адвокатурі характерна модель єдиної професійної адвокатської організації. Національна асоціація адвокатів України є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує усіх адвокатів України (з моменту складення присяги адвоката України та осіб, які

уже мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю) та утворюється з'їздом адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Визначальними ознаками моделі єдиної організації адвокатського самоврядування є:

1) існування однієї професійної адвокатської організації в державі, якій належить монопольне право регулювання діяльності всіх адвокатів незалежно від обов'язковості членства;

2) здебільшого адвокатська організація має розгорнуту регіональну структуру;

3) адвокатське самоврядування є саморегульованим та повністю відокремленим від держави;

4) володіє всім діапазоном функцій щодо регулювання відносин, пов'язаних із адвокатською діяльністю; 5) модель єдиної організації адвокатського самоврядування є найбільш практикованою.

Модель кількох професійних організацій передбачає наявність двох чи більше професійних адвокатських організацій, що діють на території певної держави. Причин цьому є кілька (національний, мовний поділ держави (Бельгія), наявність декількох адвокатських професій (Польща), територіальний принцип (Велика Британія), функціонування декількох адвокатських об'єднань (Німеччина), кількість добровільних професійних організацій).

Основними особливостями моделі кількох професійних адвокатських організацій є: 1) функціонування двох чи більше професійних адвокатських організацій в країні; 2) кількісна характеристики моделі кількох професійних адвокатських організацій обумовлюється історико-правовими чинниками та традиціями функціонування адвокатського стану; 3) наявність багаторівневої моделі адвокатської діяльності, розподіл функцій адвокатського самоврядування, значна кількість добровільних професійних організацій; 4) адвокатські організації є саморегульованими та повністю відокремленими від держави. Втім, практичний досвід різних країн показує, що ефективність

функціонування адвокатського самоврядування не залежить від приналежності до певної моделі.

Необхідно зауважити, що разом з професійними організаціями адвокатів (однією чи кількома) у межах однієї держави також діють регіональні та міжнародні професійні організації адвокатів і юристів, серед них Союз європейських юристів, Міжнародна асоціація права, Міжнародна асоціація юристів та ін.

В Україні тривають жваві дискусії стосовно визначення місця та ролі адвокатури у суспільстві, зокрема, дискусійним є питання щодо міри допустимості втручання держави у діяльність цього інституту, посилення гарантій його незалежності.

Новітні наукові розвідки з проблематики адвокатури дефініцію «незалежний» тлумачать як основний принцип інституту адвокатури, а також при окресленні статусу адвоката законодавець декретує гарантії його незалежності, тобто адвокатської діяльності. Саме право на незалежність є однією з визначальних атестацій професії адвоката. Основними засадами її повинні виступати моральна свобода, значний професійний досвід, високий рівень загальної та правової культури.

Адвокатура є одним з головних інститутів громадянського суспільства, котрий не входить ні до системи державної влади, ні органів місцевого самоврядування, є незалежною організацією. Разом з тим, незалежність інституту адвокатури можна тлумачити по-різному, залежить від кого або ж для чого повинна бути незалежна адвокатура. Від кого – від держави в особі її владних органів (адміністративних, правоохоронних, судових та ін.) і посадових осіб. Для чого – для реалізації власної конституційної місії стосовно захисту прав й свобод мати фактичну можливість захищати права та законні інтереси осіб, запобігати їх порушення, зокрема і з боку держави.

Адвокатура має гарантії незалежності в кожній правовій демократичній державі. Інституційно такі гарантії реалізуються через принципи самоврядування й саморегулювання. У міжнародних стандартах незалежність

адвокатури визначається, по-перше, як незалежність від впливу держави – втручання у відносини адвоката та клієнта, що заважає першому належно виконувати свої професійні обов'язки; по-друге, незалежність – це адвокатське самоврядування, себто інститут адвокатури та його члени зобов'язані самостійно управляти власними справами. Проте державні органи (уряд, парламент, суд) та посадові особи можуть виявляти певний інтерес до діяльності інституту адвокатури; по-третє, незалежність, в основі якої закладена порядність адвоката.

Незалежність – це не тільки відсутність того чи іншого впливу, а теж свобода діяти у певних випадках на власний розсуд. Незалежність відноситься до тих категорій, які не можна аналізувати як часткові, вона, як і свобода, є винятково абсолютною. Тобто, адвокат у процесі професійної діяльності не повинен залежати ні від певних обставин, осіб (когось, чогось) чи бути підлеглим.

Практична реалізація принципу незалежності адвоката безпосередньо обумовлюється дуалістичною природою інституту адвокатури в правовій державі. З одного боку, адвокат є необхідним елементом у системі правосуддя, а з іншого – професійний консультант громадян та їх інституцій (об'єднань). Цю бінарну функцію адвокат може реалізовувати лише в тому випадку, якщо йому забезпечується необхідна незалежність. Саме ця незалежність створює адвокату можливість співвідносити й врівноважувати двосторонні інтереси та займати певну правову позицію між двома полюсами.

Існує три шляхи, якими забезпечується саморегулювання та незалежність інституту, а саме: надання кожному адвокату права обирати та бути обраним до органів адвокатського самоврядування свого регіону або національного рівня. До складу органів адвокатського самоврядування можуть бути обрані лише адвокати, які мають не менше 5 років стажу та є внесеними до ЄРАУ; створення регіональних органів адвокатського самоврядування як окремих юридичних осіб з власним бюджетом та повним спектром повноважень. Національна асоціація адвокатів України не втручається у діяльність

регіональних органів адвокатського самоврядування та в професійну діяльність адвокатів; надання адвокатурі виключного права на встановлення кваліфікаційних вимог для входження у професію, визначення порядку підвищення кваліфікації та застосування дисциплінарних процедур стосовно діючих адвокатів. Практична реалізація цих повноважень покладена на Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (КДКА) та Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (ВКДКА).

Структурними елементами принципу незалежності адвокатської діяльності є незалежність як від правоохоронних органів, так і від держави в цілому. По-друге, процесуальні гарантії, зміст процесуальних норм конституційного, кримінального, цивільного, господарського галузей права зобов'язані забезпечувати рівність прав адвоката з іншим суб'єктами процесу. По-третє, адвокатська таємниця, забезпечення якої складає одну із визначальних гарантій незалежності адвоката. Саме забезпечує імунітет довірителя, а її дотримання є важливою умовою оптимальної співпраці адвокат-клієнт. По-четверте, незалежність від власних інтересів, себто незалежність не лише від зовнішніх чинників, але теж і від внутрішніх. По-п'яте, адвокат повинен бути незалежним від клієнта, позаяк адвокат зобов'язаний зберегти довіру третіх осіб й суду та убезпечити власну якісну діяльність. По-шосте, незалежність адвоката від ділових партнерів, які в жодному випадку не повинні вчиняти тиск стосовно правової позиції адвоката, факту укладання адвокатської угоди. По-сьоме, функціонування адвокатського самоврядування, яке покликане захищати права адвокатів та їх незалежність. По-восьме, гарантії безпеки адвоката, що є запорукою ефективної адвокатської діяльності. Отже, незалежність, як домінанта адвокатської діяльності є органічним й невід'ємним елементом якісного функціонування інституту адвокатури, без гарантування якого неможливе забезпечення успішності захисту прав та свобод людини і громадянина.

Ефективний розвиток справедливого права в бутті сучасного соціуму задля гарантування високого правового порядку, визначає строге збереження та

утвердження правничих цінностей, усіх набутих людством досягнень у сфері гарантій прав і свобод людини, а теж юридичних модусів, які гарантують максимальну реалізацію правових ідеалів й цінностей. Тому, доконечним є постійне, стійке сповідування у практичній площині адвокатського самоврядування діючих юридичних принципів й механізмів, що виражають такі правові ідеали та цінності.

Консолідація адвокатського самоврядування навколо моральних імперативів є надзвичайно важливим, позаяк наше суспільство переживає період істотних (боротьба з корупцією, бюрократизмом, усунення порушень у системі правосуддя тощо), тому постає суспільний запит у застосуванні в адвокатській діяльності морально-етичних вимог із врахуванням політичної дійсності. Саме застосування моральних імперативів у формуванні адвокатського самоврядування є невід'ємною складовою організації та перетворень в адвокатурі.

Під моральними імперативами адвокатського самоврядування розуміється сукупність норм, що виражають вимоги держави та соціуму щодо адвоката,. Це система загальних цінностей та правил, що регулюють взаємовідносини адвокатів між собою в процесі їх спільної професійної діяльності в цілях захисту прав, свобод та законних інтересів людини. Дотримання кожною особою адвокатського самоврядування етики поведінки є не лише запорукою ефективного та якісного виконання професійних обов'язків, а також забезпечення належного виконання власних функцій, що передусім сприятиме довірі клієнта та значимості адвокатури для соціуму в цілому.

Моральні імперативи діяльності адвокатського самоврядування в Україні закріплені у профільному нормативно-правовому акті – Правилах адвокатської етики, серед них: принцип незалежності та свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; принцип дотримання законності; принцип домінантності інтересів клієнтів; принцип неприпустимості конфлікту інтересів; принцип конфіденційності; принцип компетентності та

добросовісності; принцип поваги до адвокатської професії, а також окремі вимоги до рекламування адвокатської діяльності.

Не зважаючи на ґрунтовне законодавче закріплення змісту низки морально-етичних принципів здійснення адвокатського самоврядування в Україні, нині в національному законодавстві реально не має належного механізму їх реалізації. Тому вироблення такого механізму та його законодавче закріплення шляхом удосконалення законодавчих норм в сфері функціонування адвокатського самоврядування окреслено як пріоритетне завдання подальших досліджень. Узагальнення філософського осмислення моральних імперативів адвокатського самоврядування представить відображення певних цінностей (філософію адвоката) – як індивідуальних, так і інституційних.

РОЗДІЛ 3

АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУДОВО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

3.1 Адвокатське самоврядування в Україні: процес концептуалізації та інституалізації

На сучасному етапі розвитку української держави одним з найважливіших правозахисних інститутів виступає адвокатура. У контексті поступової інтеграції національної системи права у європейський правовий простір, проблема значимості адвокатури як одного з інститутів демократії, гаранта захисту прав і свобод соціуму та внутрішньої організації громадянського суспільства є досить назрілою та важливою. Саме забезпечення права на захист постає визначальним напрямом діяльності будь-якої розвинутої демократичної держави, який унеможлиблюється без оперативного функціонування інституту адвокатури.

Актуалізується проблематика також у зв'язку з необхідністю гармонізації національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність із міжнародними стандартами. У правовій матерії роль інституту адвокатури бачиться як своєрідного індикатора оптимальної реалізації законодавчих ініціатив на практиці.

Система європейського права відводить інституту адвокатури значне місце, позаяк саме адвокати виступають гарантом реалізації права на захист. Доказовим у цьому, є судова практика Європейського суду з прав людини, звернення до якого є евентуальне за участі адвоката.

Правовою основою діяльності сучасної української адвокатури є Конституція України [231], Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [232] та підзаконні нормативно-правові акти. Вагому роль у функціонуванні цього інституту відіграють акти Національної Асоціації Адвокатів України, що підкреслює його особливий незалежний статус.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст. 2 визначає адвокатуру як недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання іншої правової допомоги на професійній основі, а теж самостійно вирішує питання своєї організації та діяльності у порядку, передбаченому цим законом [232].

Система органів адвокатське самоврядування в українській правовій реальності вперше була визначена у 2012 р. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до ст. 2. ч. 3. задля забезпечення належного виконання адвокатської діяльності, дотримання її гарантій, захисту професійних прав адвокатської спільноти, гарантування високого професійного рівня адвокатів та розв'язання питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування [232]. Звідси, адвокатське самоврядування постає як гарант оптимальної діяльності адвокатської спільноти та захисту їх прав й інтересів певних індивідів (клієнтів).

Згідно наукової позиції Д. Фіолевського для оперативного розвитку України як демократичної правової держави доконечним є гарантування громадянам права на доступну (безкоштовну), якісну та дієву правничу допомогу. Разом з тим він зауважує, що нині назрілою є не лише підготовка високопрофесійних адвокатів, але й формування незалежного й сильного, асоційованого на ініціативних основах та домінантах повного самоврядування інституту адвокатури [127, с. 52–53].

У науковому правовому дискурсі самоврядування здебільшого пов'язується з управлінням. Так, у юридичній енциклопедії самоврядування тлумачиться як тип соціального управління, в якому об'єкт і суб'єкт управління збігаються, себто самі ж індивіди управляють власними справами, спільно приймають певні рішення, діють з ціллю їх реалізації [252, с. 413]. Також самоврядування часто розглядається як самостійність організованої соціальної спільноти в управлінні своєю діяльністю [253, с. 62], або ж, форма управління, за якого соціум, певна інституція, організація, адміністративна чи господарська

одиниця має право самостійно, незалежно вирішувати питання внутрішнього керівництва [254, с.32].

Основними особливостями самоврядування є: належність влади всьому персоналу, її реалізація безпосередньо колективом або певними виборними органами; збіг, єдність об'єкта та суб'єкта управління; саморегуляція і самоконтроль шляхом спільно прийнятих соціальних норм; самофінансування; спільне, колективне ведення загальних справ; захист та відстоювання спільних інтересів на засадах самовідповідальності й самодіяльності [252, с. 413–414].

Сьогодні спостерігаються активні процеси децентралізації – передача значної частини повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування чи певним об'єднанням громадян, самоврядним професійним організаціям тощо. При цьому держава визнаючи автономію узаконює їх правовий статус, залишає за собою обмежений контроль. Втім найчастіше термін самоврядування застосовується в контексті місцевого самоврядування, себто права територіальної громади самостійно займатися вирішенням проблем місцевого характеру в межах чинного національного законодавства.

Справедливо зауважує В. Решота, що самоврядування може мати й нетериторіальне значення, зокрема, коли мова йде про професійне самоврядування (адвокатське, суддівське) тощо [148, с. 267]. Відтак, за цільовою ознакою співтовариства виокремлюють: самоврядування територіальне (регіональне й місцеве самоврядування) та самоврядування корпоративне (виробничої сфери, громадських об'єднань) [255, с. 10].

Окрім цього, у галузі конституційного права самоврядування пов'язується з прямою демократією, аналізується як організаційно-правова форма реалізації останньої. Наприклад, як слушно зауважив В. Погорілко стосовно місцевого самоврядування, що в основі реалізації територіальною громадою прямої влади є саме безпосередня демократія як модус здійснення цієї влади, а місцеве самоврядування виступає організаційно-правовою формою її виконання [256, с. 122].

Адвокатське самоврядування декларується як гарантоване державою право адвокатів самостійно розв'язувати питання як організації, так і діяльності адвокатури в порядку, передбаченому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Конститутивні засади діяльності адвокатського самоврядування теж визначаються нормами означеного Закону, який анонсує інститут адвокатури, по-перше, недержавним, по-друге, самоврядним.

Заслуговує уваги дефініція запропонована В. Решотою, що адвокатське самоврядування є гарантована державою можливість та спосібність української адвокатури (як спільноти, що об'єднує усіх адвокатів України), самостійно формувати внутрішню корпоративну структуру, визначати порядок організації та діяльності органів адвокатського самоврядування [148, с. 267]. Втім, ці визначення викликають певні зауваги, – у практичній площині інститут адвокатури в Україні позбавлений можливості самостійно вирішувати значну частину питань своєї організації та діяльності, позаяк вони закріплені у законодавчому порядку.

Згідно позиції М. Ворошило та Д. Кухнюка, до адвокатського самоврядування доцільно застосовувати підхід Т. Джеферсона, який він запропонував щодо самоврядування громад. Відповідного до нього адвокатське самоврядування аналізується як влада (можливість та право розпоряджатися, керувати чимось або кимось), яка не підпорядковується уряду та його місцевим органам, а контролюється законом й судом. Відтак, можемо говорити про «адвокатську владу» – «це відносини підкорення та панування між органами адвокатського самоврядування, з одного боку, та адвокатами чи особами, які виявили бажання стати адвокатами – з іншого» [142, с. 160]. Таке тлумачення є цінним у тому плані, що показує підконтрольність адвокатського самоврядування суду та закону. Це підтверджує нашу думку, з приводу неможливості адвокатського самоврядування у багатьох okazіях самостійно визначати питання організації інституту адвокатури через їх законодавчу визначеність.

Вчений Ю. Панійко розмежовуючи самоврядування на територіальне та нетериторіальне, до останнього зачисляє низку публічно-правових професійних спільнот, об'єднань, що виступають, передусім, і як професійне самоврядування. Воно характеризується такими особливостями, як обстоювання інтересів певної закритої категорії осіб й чітко окреслена діяльність цієї соціальної групи [257, с. 34]. З огляду на це, варто погодитися з дослідницею А. Іванцовою, що саме до таких нетериторіальних спільнот професійного самоврядування належать органи адвокатського самоврядування, котрі мають корпоративний характер, себто об'єднують закриту категорію осіб з вузькопрофесійними та пов'язаних з ними інтересами [258, с. 2]. Однак, така наукова позиція не показує наявності регіональних утворень в інституті української адвокатури, котрі мають власну структуру та повноваження.

Того у процесі визначення поняття адвокатського самоврядування потрібно брати до уваги те, що таке самоврядування є виявом демократії в інституті української адвокатури, самостійним вирішенням адвокатською спільнотою спектру питань, які згідно національним законодавством належать до відання адвокатської професійної асоціації. На що, власне, й вказує лексичне визначення слова «самоврядування». Тому й, визначення поняття адвокатського самоврядування повинно відображати евентуальні форми участі адвокатів у розв'язанні цих питань, які в концепції самоврядування пов'язуються з видами (формами) демократії.

Теорія конституційного права визначає, що демократія як влада більшості передбачає – безпосередню участь суб'єкта у вирішенні справ (збори громадян, мітинги, демонстрації, плебісцити, референдуми) або через обраних нею представницькі органи. З огляду на це, можемо говорити про дві форми участі адвокатів у самоврядуванні: безпосередню – участь адвокатів як суб'єктів цього самоврядування у самостійному вирішенні певних питань та опосередковану – через представницькі органи адвокатського самоврядування. Це, на нашу думку, сприятиме уникненню помилок у процесі дослідження проблем самоврядування.

Беручи до уваги вищенаведене вважаємо, що адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів брати участь (безпосередню або через самостійно сформовані представницькі органи) у вирішенні питань діяльності інституту адвокатури в межах та порядку, передбачених національним законодавством.

Формування в українському суспільстві ефективного адвокатського самоврядування є вкрай актуальним питанням, позаяк його інституалізація розпочалось фактично нещодавно. Цьому передувало створення належної нормативно-правової бази та прийняття нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [232].

До того ж, в Україні функціонувала лише Всеукраїнська громадська організація – Спілка адвокатів України, членство в котрій було добровільним. Зважаючи на те, що не всі адвокати були її членами, вона не була в праві формувати загальнообов'язкові норми та правила для всієї адвокатської спільноти, а відтак й представляти їх законні інтереси. Відтак, реальне адвокатське самоврядування в Україні є новим явищем, котре нині проходить випробовування щодо координації регіональних та загальнонаціональних інтересів, специфіки виконання адміністративних функцій в інституті адвокатури тощо.

Держава, яка передбачає адвокатське самоврядування покликана забезпечити належну правову базу, відповідні гарантії для його самостійності та самоврядності. Натомість інститут адвокатури самостійно, виборчим шляхом, формує необхідні органи, які представлятимуть інтереси адвокатської спільноти у процесі взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами.

У процесі вирішення завдань адвокатського самоврядування беруть участь всі адвокати України. Звісно, як і кожному іншому виді самоврядування, в адвокатському самоврядуванні найбільш ефективним способом було б отримання більшості голосів адвокатської спільноти. Втім, забезпечити участь кожного адвоката у вирішенні кожного питання неможливо передусім фізично.

Тому практика вимагала окреслення особливих організаційних форм адвокатського самоврядування, в межах котрих вирішуються ті чи інші питання.

Питання щодо організаційних форм та системи органів адвокатського самоврядування у національному законодавстві є певною мірою спірними. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» організаційними формами адвокатського самоврядування є: конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, З'їзд адвокатів України. Однак, згідно ч. 2 даної статті, адвокатське самоврядування реалізовується не тільки через означені організаційні форми адвокатського самоврядування, але й через Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіонів.

З огляду на це постає цілком аргументоване питання, чи визначені комісії інституту адвокатури не є організаційними формами адвокатського самоврядування. Разом з тим, з дефініцією організаційної форми адвокатського самоврядування, ст. ст. 31, 32, 34, 43, 47, 54 профільного закону вживають термін орган адвокатського самоврядування. Тому теж постає питання щодо співвідношення цих понять. Звідси, можемо зробити загальний висновок, що національне законодавство про адвокатуру ще не сформувало належну термінологію, тому для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно залучити науковців.

Аналіз положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» показує, що поняття «органи адвокатського самоврядування» та «організаційні форми адвокатського самоврядування» вживаються як синонімічні. Зауважимо, що термін організаційної форми адвокатського самоврядування є інновацією цього Закону, натомість поняття органу адвокатського самоврядування вже застосовувалося наукою про адвокатуру.

Так, А. Іванцова формулює «органи адвокатського самоврядування – це органи саморегулюючої адвокатської спільноти, які формуються цією спільнотою з метою вираження їх інтересів, виконують покладені на них національним законодавством повноваження щодо внутрішнього управління інститутом адвокатури задля забезпечення його незалежності» [258, с. 2].

На основі аналізу норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» можемо визначити основні органи адвокатського самоврядування, а саме: Рада адвокатів України (РАУ), Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (ВКДКА), Вища ревізійна комісія адвокатури (ВРКА), Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія (КДКА), Ревізійна комісія адвокатів регіону (РКАР). Стаття 57 означеного закону відносить до системи органів адвокатського самоврядування також з'їзд адвокатів України та конференції адвокатів регіонів, рішення яких є обов'язковими до виконання всіма адвокатами. Зауважимо, що брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України [232].

Сьогодні інституційна спроможність налічує 113 органів адвокатського самоврядування регіонального та національного рівнів, до складу яких входять обрані професійною спільнотою 902 адвоката [249, с. 6].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в статті 44 визначає основні завдання, які покладаються на адвокатське самоврядування, зокрема це: забезпечення незалежності адвокатів та захист від втручання у виконуваних ними адвокатської діяльності; сприяння та розвиток високого професійного рівня адвокатів; створення оптимального середовища для реалізації адвокатської діяльності; утворення та забезпечення належної діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій інституту адвокатури; забезпечення та гарантування відкритості інформації про адвокатську діяльність та інститут адвокатури; забезпечення прозорого ведення Єдиного реєстру адвокатів України; активна участь у формуванні Вищої ради правосуддя в порядку, передбаченому законом [232]. Так, до складу вищих

колегіальних органів правосуддя України вибрано: 3 представники до Вищої ради правосуддя, 1 представник є в Кваліфікаційно-дисциплінарній комісії прокурорів, 1 – у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України. [249, с. 10].

Разом з тим, конституційні зміни 2016 р. уперше надали право адвокатам брати участь у конкурсі до Верховного суду. Саме Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 2012 р. вперше передбачив обрання представників адвокатури до вищеозначених державних інституцій.

Втім окреслений законом спектр завдань адвокатського самоврядування є дещо неповним, обмеженим. Зокрема, закон лімітував завдання адвокатського самоврядування стосовно формування органів адвокатського самоврядування, надавши право лише на утворення та забезпечення діяльності КДКА. Поза увагою залишилося формування та забезпечення функціонування інших органів адвокатського самоврядування, приміром, Вищої ревізійної комісії інституту адвокатури чи рад адвокатів.

Зрозуміло, що завдання адвокатського самоврядування втілюються у повноваженнях органів адвокатського самоврядування, і, насупроти, ті чи інші повноваження цих органів є виявом виконання завдань адвокатського самоврядування. Того при нормативному формулюванні в законодавстві загальних завдань адвокатського самоврядування необхідно враховувати повноваження усіх органів адвокатського самоврядування.

Втім, закон при визначенні завдань адвокатського самоврядування формулює їх виходячи скоріше з повноважень З'їзду адвокатів України чи конференцій адвокатів, не зважаючи на повноваження інших органів, наприклад, КДКА. Одним з визначальних завдань адвокатського самоврядування, яке не передбачене профільним законом, є формування високого професійного адвокатського корпусу та рішення питань стосовно притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

Приміром, у формуванні прокурорського, суддівського чи нотаріального корпусу та процесі вирішення їх дисциплінарної відповідальності бере участь низки інститутів громадянського суспільства, натомість, у входженні до

адвокатської асоціації та визначенні дисциплінарної відповідальності адвокатів участь беруть виключно адвокати. З цією метою створюються відповідні органи адвокатського самоврядування – КДКА, членами яких є лише адвокати. Зауважена особливість є вкрай важливою, позаяк вона відрізняє адвокатуру від інших правових інститутів, а саме питання формування корпусу адвокатів та їх притягнення до дисциплінарної відповідальності реально визначає ці повноваження як самоврядні.

Враховуючи вищеозначене вважаємо, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має передбачати положення стосовно наступних завдань адвокатського самоврядування: формування та забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; формування професійного адвокатського корпусу; притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

Усі завдання адвокатського самоврядування, на нашу думку, доцільно класифікувати на внутрішні та зовнішні. Внутрішніми завданнями є: формування та забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; формування професійного адвокатського корпусу; сприяння зростанню професійного рівня адвокатів; вирішення питань стосовно притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності; створення оптимальних умов для реалізації адвокатської діяльності. До зовнішніх завдань належать: забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у виконання адвокатської діяльності; участь у формуванні Вищої ради правосуддя в порядку, передбачену законом.

Слушною є наукова позиція Іванцової А. В., яка стверджує, що органи адвокатського самоврядування за своєю природою є органами саморегулюючого об'єднання адвокатів, що формуються цією спільнотою для вираження власних професійних інтересів та здійснюють, передбачені законодавством, повноваження з внутрішнього управління адвокатами задля забезпечення їх незалежності [144, с. 2]. Сучасна правова доктрина визначає дві

основні моделі саморегулювання: 1) американська модель (норми, правила, приписи, розроблені саморегулювними інституціями, ніяким чином не затверджуються з боку державних органів); 2) європейська (її ж називають «спільним регулюванням») [142, с. 158].

З метою гарантії ефективної діяльності адвокатське самоврядування ґрунтується на певних основах, а саме: домінантах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами всіх рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання цих органів у професійну діяльність адвоката [232].

Особливої уваги, у контексті актуалізації проблеми адвокатського самоврядування, потребує аналіз діяльності Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ). Вона є недержавною некомерційною професійною організацією, котра об'єднує усіх адвокатів України та створюється задля забезпечення оптимальної реалізації основних завдань адвокатського самоврядування. НААУ є першою та єдиною загальноукраїнською професійною організацією, до котрої ввійшли всі адвокати України. Разом з тим, НААУ уповноважена ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» представляти інститут адвокатури у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування (їх посадовими й службовими особами), громадськими об'єднаннями, установами, підприємствами, організаціями (незалежно від форм власності) та міжнародними організаціями [232]. НААУ ознайомлює широкий загал із діяльністю адвокатського самоврядування, популяризує правові знання, здійснює наукові дослідження стосовно проблем адвокатури, розробляє профільні видання, онлайн-ресурси та ін.

НААУ представляє інститут адвокатури у законотворчих процесах, пов'язаних з реалізацією реформ щодо розбудови європейської правової держави. Після створення у 2014 р. при Президентові України Ради з питань судової реформи, НААУ активно виступає за право участі у реформі інституту адвокатури та системи правосуддя. Так, за результатами обговорень лідерів

регіональних адвокатських спільнот та комітетів, у березні 2016 р. НААУ скерувала до означеної Ради пропозиції змін стосовно профільного закону. Значним успіхом у контексті реформи правосуддя стало запровадження на конституційному рівні виключного права адвокатів щодо представництва у судах. Відтак, українська адвокатура увійшла в систему національного правосуддя з особливим статусом, який відповідає європейським правовим стандартам, випередивши за темпами реформ окремі країни СНД та Східної Європи [249, с. 5]. НААУ, по-суті, стало модусом створення незалежного адвокатського самоврядування в пострадянському просторі, який нині передає власний унікальний досвід.

З початку створення НААУ розпочала активну системну співпрацю з національними адвокатурами інших держав, ключовими організаціями та інституціями, які формують сучасну модель юридичної професії. Упродовж 2015–2018 рр. НААУ увійшло до International Bar Association (IBA), Union Internationale des Avocats (UIA), The Council of Bars and Law Societies of Europe (CCBE). Нині асоціація має свої представництва у багатьох державах світу (США, Австралія, Мексика, Франція, Італія, Португалія, Іспанія, Польща, Греція, ОАЕ, Кіпр, Туреччина, Ізраїль та ін.). Оперативне управління в міжнародному напрямку здійснює Комітет НААУ з міжнародних зв'язків. Результатом успішної роботи стало відкриття представництв НААУ в низці іноземних країн, рішення про їх створення приймає Рада адвокатів України за поданням цього Комітету. НААУ визнана світовою спільнотою як єдина професійна незалежна організація адвокатів в Україні.

Визначальними напрямками діяльності представництв НААУ є: офіційне представництво інституту української адвокатури у відносинах з адвокатурами інших держав, їх органами, громадськими інституціями, науковими закладами, юридичними та фізичними особами; співпраця з іноземними дипломатичними представництвами в країні пробування; налагодження комунікацій із закордонними партнерами з метою обміну позитивним досвідом між адвокатурами різних держав; встановлення з ними тісного співробітництва

зادля спільного вирішення різних назрілих проблем; популяризація діяльності НААУ за кордоном та формування позитивного іміджу інституту української адвокатури; організація лекцій, семінарів, тренінгів, коучингів, конференцій та інших інформаційно-освітніх заходів. Уся діяльність представництв НААУ за кордоном реалізовується за рахунок коштів меценатів, спонсорів, європейських партнерів, благодійних фондів [249, с. 9].

Стартом створення єдиної професійної незалежної організації адвокатів в Україні став установчий з'їзд, який був проведений 17 листопада 2012 р. в м. Києві. Відтак, демократичним шляхом створено Національну асоціацію адвокатів України – цілісну систему органів адвокатського самоврядування. Єдина професійна організація від моменту створення набула легітимності та здобула значну довіру з боку адвокатської спільноти. З метою забезпечення оптимального розвитку та стабільної діяльності адвокатського самоврядування було сформовано належну нормативно- правову базу.

Вищим органом адвокатського самоврядування відповідно до ст. 54 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є З'їзд адвокатів України [232]. До його складу входять делегати, обрані на конференціях адвокатів регіонів шляхом голосування релятивною більшістю голосів делегатів, які брали у них участь. З'їзд адвокатів України повинен скликатися Радою адвокатів України не менше одного разу на три роки. Скликання здійснюється у шістдесяти денний строк у випадках: з ініціативи Ради адвокатів України; на вимогу не менш як однієї третини рад адвокатів регіонів; на вимогу не менш як однієї десятої від загальної кількості адвокатів, які включені до Єдиного реєстру адвокатів України.

До компетенцій з'їзду адвокатів України входить: обрання голови Ради адвокатів України та його заступників, голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури і його заступників, голови Вищої ревізійної комісії адвокатури та її членів, а також достроково відкликає їх з вищеназваних посад; затвердження статуту НААУ та вносить до нього правки, зміни; визначення та затвердження правил адвокатської етики; ухвалення положень

про Раду адвокатів України, про Вищу ревізійну комісію адвокатури, про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури; розгляд та затвердження звітів Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновків Вищої ревізійної комісії адвокатури; обрання представників (двох членів) до Вищої ради правосуддя; затвердження кошторисів Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та звітів про їх виконання [232]. Разом з тим, З'їзд адвокатів України у праві прийняти рішення щодо сплати щорічних внесків адвокатів з метою забезпечення ефективної реалізації адвокатського самоврядування, сформулювати оптимальні напрямки їх використання та визначити відповідальність за несплату внесків.

Профільним законом передбачено і те, що у випадку не скликання Радою адвокатів з'їзду адвокатів України упродовж шістдесяти днів з моменту надходження пропозиції про його скликання, адвокати або представники регіональних рад адвокатів, які ініціювали її, приймають рішення про утворення організаційного бюро. Воно користується законодавчим правом скликати та забезпечувати належне проведення з'їзду адвокатів України, призначати особу, яка головуватиме на засіданні з'їзду [232]. Зауважимо, що організаційна інформація про з'їзд адвокатів України повинна бути доведена до відома членам не пізніше як за двадцять днів до дня початку його роботи.

У період між з'їздами адвокатів України функціональне призначення адвокатського самоврядування реалізовує Рада адвокатів України. До складу якої входить тридцять членів – голова, його заступники та представники від кожного регіону (по одній особі). Втім, Рада адвокатів України є цілком підконтрольна та підзвітна з'їзду адвокатів України.

Рада адвокатів України покликана передусім, забезпечувати вчасне та належне скликання й проведення з'їзду адвокатів України. Разом з тим, вона веде Єдиний реєстр адвокатів України, контролює своєчасне внесення регіональними радами відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України, надання ними відповідних витягів. До функціональних обов'язків Ради

адвокатів також входить затвердження регламентів регіональних конференцій адвокатів та їх положень (про раду, про кваліфікаційно-дисциплінарну та ревізійну комісію адвокатів регіону, і зокрема, про комісію з оцінювання якості, своєчасності й повноти надання адвокатами безоплатної правничої допомоги). Щодо зобов'язань фінансового характеру, то Рада визначає розмір й порядок сплати щорічних членських внесків адвокатами (за умови наявності відповідного рішення з'їзду адвокатів України); забезпечує розподіл коштів та їх оптимальне використання; встановлює розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [249, с. 13].

В цілому Рада адвокатів України зобов'язана максимально сприяти ефективному функціонуванню рад адвокатів регіонів, координувати їх діяльність, вживати усіх евентуальних засобів щодо якісного забезпечення гарантій адвокатської діяльності та захисту як професійних, так і соціальних прав адвокатів.

До адвокатського самоврядування належить і Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (далі – ВКДКА), яка є колегіальним органом, підконтрольним й підзвітним Раді адвокатів України та з'їзду адвокатів України. Конститутивним завданням діяльності ВКДКА є розгляд скарг на дії чи бездіяльність та рішення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (далі – КДКА). Не менш важливим напрямком її діяльності, є всебічне та ґрунтовне узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Склад ВКДКА представлений тридцятьма членами – головою та двома його заступниками, які обираються на з'їзді адвокатів України, та представниками від кожного регіону (по одній особі). Як свідчать статистичні дані, з грудня 2012 р. до вересня 2017 р. було проведено – 48 засідань, розглянуто близько 4500 звернень, в результаті яких ухвалено – 44 постанови та прийнято – 1139 рішень [249, с. 14]. Це, безумовно, підтверджує як ефективність діяльності ВКДКА, так і її значущість у розвитку адвокатського самоврядування в Україні.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю НААУ, її органів, Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, рад адвокатів регіонів, діяльністю ревізійних комісій адвокатів регіонів покладено на ВРКА, яка є підконтрольна і підзвітна З'їзду адвокатів України. На виконання вимог чинного національного законодавства секретаріат НААУ, Рада адвокатів України щороку оприлюднює консолідовану фінансову звітність органів адвокатського самоврядування. Фінансова звітність органів адвокатського самоврядування є доступною для широкого загалу з якою можна ознайомитись на офіційному сайті НААУ. За період 2012 – 2017 рр. НААУ перевірялася ВРКА чотири рази, у процесі яких не було виявлено жодних зловживань та порушень. В цілому, упродовж означеного часу, було проведено 35 засідань ВРКА, 43 виїзних перевірок, затверджено 66 висновків стосовно органів адвокатського самоврядування [249, с. 15].

У системі Національної асоціації адвокатів України функціонує 14 комітетів, кожний з котрих відповідає за окремий напрямок діяльності адвокатського самоврядування, а саме: захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; захисту прав людини; з питань адвокатської етики; з міжнародних зв'язків; з питань стратегічного розвитку та визначення пріоритетних напрямків діяльності НААУ; законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності; з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки; медичного і фармацевтичного права та біоетики; з питань безоплатної правничої допомоги; з питань координації надання правової допомоги учасникам антитерористичної операції, членам їх сімей та переселенцям; експертного забезпечення адвокатської діяльності; з наближенню системи адвокатури України до європейських правових стандартів; з питань медіації; з питань фізичної культури та спорту [249, с. 17].

НААУ проводить систематичну роботу щодо підвищення професійної кваліфікації адвокатів, з метою її ефективності діє спеціальний департамент, який відповідає за нормативні, організаційні та експертні напрями. Значним

здобутком у цій площині стало підписання Меморандуму з Радою правничих та адвокатських товариств Європи (ССВЕ) 16 вересня 2016 р. у Відні в рамках засідання постійного комітету ССВЕ. Нині, ССВЕ є найбільшою професійною організацією правників на європейському континенті. Меморандум передбачає взаємне визнання кваліфікаційних заходів (зокрема, академічних балів або годин підвищення кваліфікації) в інших європейських країнах-членах організації [259].

НААУ активно підтримує видання профільної літератури (методичних розробок, науково-популярних праць з проблематики інституту адвокатури, його історії), які курує Центр досліджень адвокатури і права. Як уже нами зауважувалося створено значну низку комітетів, які предметно займаються визначеними напрямками розвитку інституту адвокатури, Вищу школу адвокатури, мережу іноземних представництв. Відтак, кожен адвокат має можливість для власного професійного розвитку, становлення себе як професіонала, у розгалуженій структурі НААУ.

НААУ визначила власну місію розвитку та діяльності в українському суспільстві відповідно до сучасних глобалізаційних викликів. Вона передбачає насамперед оптимальне сприяння незалежності та розвитку адвокатського самоврядування в Україні. Здійснення системної роботи щодо максимального зміцнення авторитету й ролі інституту адвокатури в українському соціумі, реалізацію комплексних заходів з підвищення статусу адвоката, його професії та зростання суспільної довіри до неї. Якісно репрезентувати інститут адвокатури, активно відстоювати його інтереси у відносинах з органами місцевого самоврядування, державної влади, громадськими організаціями та міжнародними інституціями. НААУ повинна брати діяльну участь у процесах впровадження правових реформ й законотворення та сприяти підняттю рівня правової культури соціуму. Ну і, безумовно, забезпечувати гарантії діяльності адвокатів, захищати професійні права адвокатської спільноти, а також сприяти підвищенню рівня професійної підготовки адвокатів, шляхом систематичного

підвищення їх кваліфікації адвокатів та гарантувати дотримання етичних стандартів адвокатської діяльності [249, с. 50].

Гарантії адвокатської діяльності визначають основні заходи стосовно забезпечення виконання адвокатської діяльності без втручання, будь-якого зовнішнього тиску, впливу, перешкод. Втім саморегуляція адвокатської спільноти означає, що певні напрями захисту професійних та соціальних прав, законних інтересів адвокатської спільноти в органах влади, державних установах, органах місцевого самоврядування, громадських інституціях, міжнародних установах та організаціях інститут адвокатури повинен реалізовувати самостійно зважаючи на його конститутивні характеристики – незалежність та самоврядність.

У Рекомендаціях № 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів декларується, що адвокатські колегії та інші професійні адвокатські об'єднання необхідно стимулювати до захисту ролі адвокатів у соціумі. Професійним адвокатським об'єднанням потрібно вдаватись до усіх необхідних дій, зокрема і захист інтересів адвокатів у певному органі, у випадках: а) затримання або арешту адвоката; б) будь-якого рішення розпочати провадження, що ставить під сумнів доброчесність адвоката; с) будь-якого розшуку адвокатів чи їхнього майна; d) будь-якого вилучення матеріалів чи документів, які знаходилися у розпорядженні адвоката; е) публікацій у ЗМІ, які вимагають дій від імені адвокатської спільноти [261].

Повноваження НААУ, передбачені її Статутом, конкретизують означені напрями та гарантують дотримання професійних прав адвокатів. Це основне завдання адвокатського самоврядування базується на його організаційних засадах та виконується через повноваження певних органів адвокатського самоврядування. Саме такий захист забезпечує належне виконання інститутом адвокатури її конститутивного призначення, визначальної функції – надання правничої допомоги.

Аналіз діяльності НААУ дозволяє нам визначити функції цієї адвокатської організації, а саме: представницька; захисна; пропагандистська; інформаційна; нормотворча; функція контролю; превентивна; освітянська; виховна; видавнича; дослідницька; організаційна; міжнародного співробітництва.

Відтак, НААУ є потужною та авторитетною професійною організацією, яка стоїть на засадах служіння як адвокатській спільноті, так і суспільству загалом. Нині, вона користується беззаперечним національним і міжнародним визнанням, виступає дійовим інструментом захисту прав громадян в Україні, є ефективним гарантом незалежного статусу кожного адвоката та його професійної свободи.

Наявна система адвокатського самоврядування в Україні викликає низку проблем, які вимагають розв'язання. Передусім, це питання цивільно-правової дієздатності НААУ, а також органів адвокатського самоврядування як юридичних осіб. Згідно ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу особа набуває цивільних прав та обов'язків та реалізовує їх через свої органи, що діють згідно чинного закону та установчих документів та закону. Відповідно до ч. 3 ст. 45 профільного закону НААУ виступає юридичною особою, яка діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, визначені цим законом. Отож, органи адвокатського самоврядування де-факто є органами НААУ, через котрі вона діє, хоч і закон прямо не визначає органи адвокатського самоврядування органами НААУ.

Також зі закону виходить те, що і НААУ взагалі, та певні окремо визначені органи адвокатського самоврядування (ВКДКА, КДКА, ради адвокатів регіонів) є юридичними особами. Така структура цивільно-правової моделі суб'єктів правовідносин – юридичних осіб, на нашу думку, обумовлює нетипову ситуацію, за обставин якої орган однієї юридичної особи виступає сам юридичною особою. Така обставина викликає, передусім, проблему кваліфікації діянь певного органу адвокатського самоврядування – юридичної особи: чи це є власними діями, які формують права та обов'язки для

певного органу адвокатського самоврядування як юридичної особи, чи є вони діями органу НААУ, у результаті котрих постають права та обов'язки для НААУ. Незрозумілість цього питання, передусім, ускладнює визначення суб'єкта майнових відносин за участі НААУ та органів адвокатського самоврядування, суб'єкта майнової відповідальності у цих відносинах, їх спосібності бути позивачами або відповідачами у суді.

Окрім того, повстає наступне питання, через які саме органи сама НААУ як суб'єкт правовідносин набирає майнових прав та обов'язків. Так, підпункт 15. 5 Статуту НААУ визначає, що розпорядження майном НААУ реалізують у межах визначеної цим документом компетенції належні органи НААУ, проте перелік цих органів є спірним.

Зважаючи на вищенаведене можемо зробити висновок, що цивільно-правовий статус органів адвокатського самоврядування не є повністю узгоджений з концепцією цивільного права та вимагає подальшого розвитку й значного удосконалення.

Демократизація адміністративних відносин в українському суспільстві та надання державою значно більших повноважень регіонам має сходитися й з тенденціями в інституті адвокатури. Всі найважливіші питання розвитку та діяльності інституту адвокатури повинні проходити всебічне публічне обговорення на місцях й тільки затим ставати предметом обговорення на З'їзді адвокатів України. Незалежність адвокатського самоврядування зобов'язана проявлятися і в тому, що ні регіональні, ні центральні органи НААУ не можуть брати на себе обов'язків, які вони не спроможні виконати самостійно та за власний кошт.

У процесі аналізу проблем самоврядування завше актуальним є питання його територіальної організації. У контексті аналізу місцевого самоврядування справедливо зауважує В. Шарий, що територіальна організація – це одне з найголовніших питань формування системи місцевого самоврядування як в певній державі, так і у світовому вимірі. Саме вибір оптимальних меж території, на котрій має здійснюватися місцеве самоврядування, залежить від

різних протилежно діючих чинників, тому дослідження у цьому напрямку є завжди актуальними [260, с. 261].

Національний та регіональний рівні системи органів адвокатського самоврядування визначають територіальну організацію адвокатського самоврядування, яка формується на базисі адміністративно-територіального устрою. Центральні органи адвокатського самоврядування побудовані на загальнодержавному рівні, регіональні – на обласному, відповідно до адміністративно-територіального поділу України. Однак така дворівнева система, на нашу думку, є недосконалою, позаяк вона належно не забезпечує безпосередню участь адвокатського корпусу у вирішенні проблем самоврядування, не відображує всі наявні в українському суспільстві форми адвокатського самоврядування.

Зокрема, нині на законодавчому рівні не регламентована первинна форма здійснення адвокатського самоврядування, що територіально найбільш приближена до них – збори адвокатів. До компетенції яких передусім віднесено обрання делегатів на регіональні конференції адвокатів. Втім, законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність узагалі не визначено порядок проведення цих зборів, їх компетенцію та квоту представництва.

Існуюча система органів адвокатського самоврядування в Україні, діє за правилом «згори донизу», а має організовуватися вільно, в адвокатських спільнотах у регіонах. Адвокатське самоврядування не повинно насаджуватися механічно, воно має формуватися як органічна можливість вирішення адвокатами будь-яких питань організації інституту адвокатури.

Ефективний розвиток адвокатського самоврядування забезпечується передусім незалежністю самого інституту адвокатури. Тому, повинні існувати не лише надійні механізми забезпечення принципу незалежності, але й безумовне його дотримання. Національним законодавством України принцип незалежності адвоката в процесі адвокатської діяльності закріплений у статті 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [232]. Зокрема, в преамбулі Правил адвокатської етики в Україні проголошується, що «адвокатура України

– це недержавний самоврядний інститут, який забезпечує здійснення представництва, захисту та надання інших видів професійної правничої допомоги на професійних основах, а теж самостійно вирішує питання щодо організації та діяльності адвокатури» [].

Засади організації й діяльності інституту адвокатури, функціонування належного адвокатського самоврядування та здійснення безперешкодної адвокатської діяльності визначаються українським законодавством. Втім, істотну роль у забезпеченні гарантій адвокатської діяльності здійснюють міжнародно-правові документи. Позаяк, ст. 9 Конституції України декларує, що діючі міжнародні договори, згода на обов'язковість яких ухвалена Верховною Радою України, виступають частиною національного законодавства.

Самоврядність та незалежність адвокатської професії, як її конститутивні цінності, декларуються міжнародно-правовими актами, а саме: Рекомендаціями Ради Європи № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухваленою 25 жовтня 2000 р. на 727 засіданні заступників міністрів [261]; Основними принципами ООН щодо ролі адвокатів від 14 грудня 1990 р. [262]; Хартією основних принципів європейської юридичної професії [263]; Загальним кодексом поведінки європейських адвокатів [264]. Принципи, визначені цими документами, з одного боку є досить простими та зрозумілими, з іншого – настільки ґрунтовно продуманими та змістовними, що виступають своєрідними заповідями сучасного європейського адвоката.

Як слушно зауважує експерт програми «Адвокат Майбутнього» О. Жуковська, що якими б різноманітними не були варіації портретів інститутів адвокатури у різних країнах, основні риси її обличчя повинні залишатись незмінливими, щоб могли зберегти генетичну пам'ять та ідентичність адвоката як носія виняткової місії в соціумі [264]. Таким чином, одним з визначальних чинників забезпечення гарантій адвокатської діяльності є імплементація положень національного законодавства з проблем інституту адвокатури та адвокатської діяльності до норм міжнародно-правових документів.

Правнича наука на значному науковому рівні обґрунтовує принцип незалежності інституту адвокатури. Зосереджується увага на тому, що незалежність адвокатури передбачає дві складових, з яких перша – незалежність адвокатури та адвокатських об'єднань як інституцій, які здійснюють адвокатську діяльність, і, друга – незалежність самих адвокатів у процесі їх діяльності. Характеризуючи принцип незалежності адвокатури більшість науковців передусім, досліджують незалежність адвокатури загалом, і лише затим – незалежність адвоката. Втім, є й наукова позиція щодо існування окремішнього принципу незалежності адвоката [237, с. 172], проте зміст аналізу його знову ж таки охоплює собою незалежність інституту адвокатури [237, с. 114–135].

Істотною є саме незалежність адвоката у процесі здійснення адвокатської діяльності, себто функціональний принцип, а незалежність інституту адвокатури виступає однією з організаційних основ, яку в контексті незалежності адвоката при виконанні адвокатської діяльності необхідно аналізувати як гарантію забезпечення саме такої незалежності.

Разом з тим, незалежність інституту адвокатури не доцільно розглядати як самостійний принцип, позаяк в силу системності принципів організації та діяльності вона виступає основною гарантією принципу незалежності адвоката й знаходить свій вияв у корпоративному самоврядуванні адвокатурою. Саме незалежність інституту адвокатури є базисом адвокатського самоврядування, його органічною складовою [266].

Аналізуючи незалежність інституту адвокатури необхідно чітко розуміти від кого і для чого вона повинна бути незалежна. Відтак, для чого – для того, щоб шляхом здійснення своєї конституційної місії – захисту прав і свобод фізичних, юридичних осіб мати дійсну можливість захищати їх права та інтереси, не допускати їх порушення, зокрема і з боку держави, що є особливо важливим. Від кого – передусім, від держави в особі її владних органів й посадових осіб [241, с. 430].

У висновку Міжнародної асоціації адвокатів слушно актуалізується необхідність підтримки незалежності правничої професії, проте зауважується, що ніяка держава не в спроможі миритися з абсолютною незалежністю адвокатської професії, та й будь-якою іншою професією в нинішньому суспільстві.

У цьому ж міжнародно-правовому документі незалежність адвокатури тлумачиться, як: 1) незалежність від впливу держави, під яким розуміється втручання у відносини адвоката та клієнта, що заважає виконанню першим власних професійних обов'язків; 2) незалежність способом самоврядування – адвокатура та її члени зобов'язані самостійно управляти своїми справами. Втім державні органи та посадові особи можуть виявляти певний інтерес до діяльності інституту адвокатури; 3) незалежність, визначальною засадою якої є порядність адвоката [237, с. 120].

Захист від всяких спроб державного втручання у регулювання інституту адвокатури загалом, та діяльність адвокатів зокрема є одним з головних пріоритетів НААУ. Незалежність та саморегулювання інституту адвокатури забезпечується наступними шляхами: надання права кожному адвокату бути обраним та обирати органи адвокатського самоврядування як регіонального, так і національного рівня. Зауважимо, що до складу органів адвокатського самоврядування обираються виключно адвокати, які повинні мати не менше п'яти років адвокатського стажу та обов'язково бути внесеним до ЄРАУ; формування органів адвокатського самоврядування регіонального рівня як окремих юридичних осіб з повним спектром повноважень та власним бюджетом. НААУ не в праві втручатися у професійну практику адвокатів та діяльність регіональних органів адвокатського самоврядування; володіння виключним правом встановлення кваліфікаційних вимог щодо набуття адвокатської професії, застосування дисциплінарних процедур відносно практикуючих адвокатів та визначення порядку підвищення їх професійної кваліфікації. Утилітарна реалізація означених повноважень покладена на ВКДКА та КДКА [249, с. 18]. Внаслідок, мобільного реформування інституту

адвокатури та оперативному розвитку адвокатського самоврядування НААУ є лідером змін у Східній Європі та на теренах СНД.

Стосовно окремих повноважень адвокатського самоврядування: визначити й ухвалювати Правила адвокатської етики може лише з'їзд адвокатів України; ведення Єдиного реєстру адвокатів є виключною компетенцією Ради адвокатів України; рішення адвокатського самоврядування мають обов'язковий характер для всіх адвокатів; система адвокатського самоврядування є на самофінансуванні, яке здійснюється шляхом щорічних членських внесків адвокатів та благодійних коштів [232].

З метою гарантування незалежності адвокатура в Україні діє за модусом корпоративного самоврядування. Позаяк, адвокатське самоврядування є запорукою запобігання неправомому впливу на адвоката у процесі здійснення ним професійної діяльності та ефективності управління в системі адвокатури. Незалежність адвокатури від державних органів, її самостійність є одним із визначальних моментів належної організації цього правового інституту.

Так, у «Стандартах незалежної юридичної професії», ухваленої Міжнародною асоціацією юристів у вересні 1990 р., акцентується, що незалежність юридичної професії – це конститутивна гарантія реалізації захисту прав людини, доконечна для отримання якісної правничої допомоги. І тому, щоб ця допомога була високоякісною та дійсно професійною, в Україні функціонує адвокатське самоврядування – визначена національним законодавством система органів, яка надає кожному адвокатові право на здійснення правових гарантій адвокатської діяльності, метою яких є забезпечення правничої допомоги на доволі високому професійному рівні.

Таким чином, правовою основою діяльності сучасної української адвокатури є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та підзаконні нормативно-правові акти. Вагому роль у функціонуванні цього інституту відіграють акти Національної Асоціації Адвокатів України, що підкреслює його особливий незалежний статус.

Система органів адвокатське самоврядування в українській правовій реальності вперше була визначена у 2012 р. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до ст. 2. ч. 3. задля забезпечення належного виконання адвокатської діяльності, дотримання її гарантій, захисту професійних прав адвокатської спільноти, гарантування високого професійного рівня адвокатів та розв'язання питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування. Звідси, адвокатське самоврядування постає як гарант оптимальної діяльності адвокатської спільноти та захисту їх прав й інтересів певних індивідів (клієнтів).

Адвокатське самоврядування декларується як гарантоване державою право адвокатів самостійно розв'язувати питання як організації, так і діяльності адвокатури в порядку, передбаченому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Конститутивні засади діяльності адвокатського самоврядування теж визначаються нормами означеного Закону, який анонсує інститут адвокатури, по-перше, недержавним, по-друге, самоврядним.

У процесі визначення поняття адвокатського самоврядування потрібно брати до уваги те, що таке самоврядування є виявом демократії в інституті української адвокатури, самостійним вирішенням адвокатською спільнотою спектру питань, які згідно національним законодавством належать до відання адвокатської професійної асоціації. На що, власне, й вказує лексичне визначення слова «самоврядування». Тому й, визначення поняття адвокатського самоврядування повинно відображати евентуальні форми участі адвокатів у розв'язанні цих питань, які в концепції самоврядування пов'язуються з видами (формами) демократії.

Адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів брати участь (безпосередню або через самостійно сформовані представницькі органи) у вирішенні питань діяльності інституту адвокатури в межах та порядку, передбачених національним законодавством. Формування в українському суспільстві ефективного адвокатського самоврядування є вкрай актуальним питанням, позаяк його інституалізація розпочалось фактично

нещодавно. Цьому передувало створення належної нормативно-правової бази та прийняття нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Реальне адвокатське самоврядування в Україні є новим явищем, котре нині проходить випробовування щодо координації регіональних та загальнонаціональних інтересів, специфіки виконання адміністративних функцій в інституті адвокатури тощо. Держава, яка передбачає адвокатське самоврядування покликана забезпечити належну правову базу, відповідні гарантії для його самостійності та самоврядності. Натомість інститут адвокатури самостійно, виборчим шляхом, формує необхідні органи, які представлятимуть інтереси адвокатської спільноти у процесі взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами.

З метою гарантії ефективної діяльності адвокатське самоврядування ґрунтується на певних основах, а саме: домінантах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами всіх рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання цих органів у професійну діяльність адвоката.

Особливої уваги, у контексті актуалізації проблеми адвокатського самоврядування, потребує аналіз діяльності Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ). Вона є недержавною некомерційною професійною організацією, котра об'єднує усіх адвокатів України та створюється задля забезпечення оптимальної реалізації основних завдань адвокатського самоврядування. НААУ є першою та єдиною загальноукраїнською професійною організацією, до котрої ввійшли всі адвокати України. НААУ визначила власну місію розвитку та діяльності в українському суспільстві відповідно до сучасних глобалізаційних викликів. Вона передбачає насамперед оптимальне сприяння незалежності та розвитку адвокатського самоврядування в Україні. Здійснення системної роботи щодо максимального зміцнення авторитету й ролі інституту адвокатури в українському соціумі, реалізацію

комплексних заходів з підвищення статусу адвоката, його професії та зростання суспільної довіри до неї. Якісно репрезентувати інститут адвокатури, активно відстоювати його інтереси у відносинах з органами місцевого самоврядування, державної влади, громадськими організаціями та міжнародними інституціями. НААУ повинна брати діяльну участь у процесах впровадження правових реформ й законотворення та сприяти підняттю рівня правової культури соціуму.

З метою гарантування незалежності адвокатура в Україні діє за модусом корпоративного самоврядування. Позаяк, адвокатське самоврядування є запорукою запобігання неправомому впливу на адвоката у процесі здійснення ним професійної діяльності та ефективності управління в системі адвокатури. Незалежність адвокатури від державних органів, її самостійність є одним із визначальних моментів належної організації цього правового інституту. Так, у «Стандартах незалежної юридичної професії», акцентується, що незалежність юридичної професії – це конститутивна гарантія реалізації захисту прав людини, доконечна для отримання якісної правничої допомоги. І тому, щоб ця допомога була високоякісною та дійсно професійною, в Україні функціонує адвокатське самоврядування – визначена національним законодавством система органів, яка надає кожному адвокатові право на здійснення правових гарантій адвокатської діяльності, метою яких є забезпечення правничої допомоги на доволі високому професійному рівні.

Отже, нині в Україні створено розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на загальнодержавному, так і регіональному, так рівні, цілю яких є представництво інтересів кожного адвоката, формування засад та правил, яких має дотримуватись адвокатська спільнота. Така система адвокатського самоврядування має на меті формування окремішньої, незалежної від держави, системи самоорганізації та самоуправління всього адвокатського корпусу. А це, передусім, повинно консолідувати усіх адвокатів, сприяти постійному підвищенні їх професійної кваліфікації, діяти як єдиний суб'єкт з метою захисту прав. Разом з тим, органи адвокатського

самоврядування в українському суспільстві знаходяться лише на етапі їх становлення, а тому питання ефективності їх діяльності, здійснення покладених на них функцій, дійсне представництво та рівень самоорганізації адвокатської спільноти повинно стати предметом подальшого наукового опрацювання.

3.2 Шляхи реформування організаційних та функціональних основ адвокатського самоврядування в Україні

Сьогодні інститут української адвокатури також стоїть перед нагальною потребою визначення нових векторів подальшого розвитку, що зумовлено загостренням політичної ситуації, рядом зовнішніх загроз та внутрішніх ризиків, погіршенням соціально-економічних показників у країні, трансформацією правової системи.

Варто зазначити й те, що у зв'язку з відсутністю довгий час плану заходів з реалізації стратегії реформ у цій галузі, роль адвокатури як елемента, що забезпечує змагальність у судовому процесі, неухильно знижувалася. Однак, є сподівання, що адвокати самі зможуть долучитися до процесу розробки стратегії реформи адвокатури та подальшої імплементації передбаченого у ній плану заходів. Це має бути важливий та новітній документ, який повинен надалі пройти широке публічне обговорення. Він стане основою для подальшої роботи Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України, інших об'єднань адвокатів, надасть нове дихання подальшому реформуванню адвокатури [274].

Інституційний розвиток можна назвати одним з головних принципів реформування адвокатури, серед яких також слід відзначити єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави, організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі партнерства, вдосконалення інституту адвокатури в рамках вже існуючих міжнародних принципів і стандартів як у галузі надання юридичної допомоги, так і в області адвокатської діяльності, позиціонування адвокатури як незалежної самоврядної організації,

підпорядкованої інтересам не державного апарату, а громадянського суспільства і спрямованої на забезпечення положень ст. 59 і 131-2 Конституції України, а саме на надання професійної правничої допомоги [231].

Сьогодні в Україні існують всі передумови для подальшого реформування інституту адвокатури. Проте перед нею постає цілий ряд проблем. Це, зокрема, не повна відповідність українського законодавства міжнародним стандартам у галузі надання кваліфікованої юридичної допомоги та організації діяльності адвокатури; відсутність механізму реалізації принципу рівності сторін у суді; недосконалість механізму надання юридичної допомоги; відсутність правового регулювання діяльності адвокатів на території інших держав; відсутність безперервної і цілісної системи підготовки та перепідготовки професійних кадрів адвокатури; наявність певної залежності адвокатських утворень від діяльності органів державної влади; нестача самостійного, корпоративного регулювання адвокатських утворень; відсутність реальної незалежності адвокатів.

Необхідно посилити контроль за станом фінансування, порядком оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Внесення змін до Закону про безоплатну праву допомогу – це наступний етап реформування адвокатури. На момент прийняття чинного Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не були створені основні інституції Національної асоціації адвокатури України (НААУ), тому досі ця сфера регулювалася державою, і є прикрі випадки порушення принципів незалежності в роботі центрів з надання правової допомоги.

Новим викликом для адвокатури та системи безоплатної правової допомоги стала надто тісна «співпраця» адвокатів, що надають безоплатну правову допомогу, з органами слідства. НААУ, органи адвокатського самоврядування та комісії в межах своєї компетенції мають всіляко сприяти забезпеченню незалежності адвоката в період реалізації Закону «Про безоплатну правову допомогу».

На підставі узагальнення проблем, які виникли під час реалізації Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», необхідно направити в парламент пропозиції щодо змін до Податкового кодексу, соціального захисту адвокатів, особливо питання пенсійного забезпечення. Питаннями захисту адвокатів у регіонах має займатися Комітет захисту прав адвокатів, не підміняючи при цьому регіональні ради адвокатів, а допомагаючи їм, здійснюючи свою діяльність відкрито, колегіально та на засадах корпоративності і солідарності зі всіма адвокатами відповідної області, з метою оперативно та змістовно розглядати звернення адвокатів щодо порушення їх професійних прав та гарантій і вживати в межах своєї компетенції ефективні заходи щодо захисту та (або) відновлення прав адвокатів.

Інтерес до теми гарантій та адвокатської таємниці посилюється у зв'язку з випадками втручання в адвокатську таємницю з боку органів державної влади, що передбачає вироблення нових способів реагування адвокатської спільноти на зазначені дії, а також викликає необхідність доктринального аналізу відповідальності осіб, які здійснюють таке втручання. Проблеми збереження адвокатської таємниці в професійній діяльності адвоката надзвичайно важливі і вимагають правильного розуміння державою та її органами статусу адвоката в суспільстві. Закон також не містить будь-яких норм, які передбачають або встановлюють спеціальну відповідальність за порушення прав адвокатів.

В адвокатському співтоваристві накопичилася критична маса незадоволених існуючими проблемами. Важливо підготувати ряд звернень до судових інстанцій, а також ряд законодавчих ініціатив. Думка тисяч адвокатів – вагомий аргумент. Ми маємо виробити комунікаційну політику і стратегію, аби протистояти у часи випробувань, одноголосно реагувати на виклики, що постають чи ще мають постати перед адвокатами.

Активізація, залучення адвокатів у процес формування стратегії розвитку адвокатської спільноти є одним з головних завдань, які стоять перед органами адвокатського самоврядування сьогодні. Здійснити це можливо, зробивши процес прийняття рішень такими органами максимально прозорим і публічним.

Ухваленню важливих для адвокатів рішень має передувати широке обговорення, тоді рішення не будуть піддаватися несамовитій критиці, а навпаки – будуть супроводжуватися колективною волею до виконання.

Зараз адвокатура стикається з небажанням держави вести повноцінний діалог. Необхідно додатково лобювати цілу низку гарантій незалежності адвокатів. Слід докласти багато зусиль для подальшого реформування в адвокатських колективах, причому це мають бути зусилля самих адвокатів, правників-науковців та експертів з метою розроблення нових дієвих змін до закону про адвокатуру, Кримінального процесуального кодексу, Податкового кодексу.

Законодавство не може влаштовувати всіх і бути виключно позитивним. Але зараз перед нами стоїть надзвичайно вагоме і важливе завдання – зробити так, щоб реформа проходила з урахуванням пропозицій усіх адвокатів. Адвокатське співтовариство об'єктивно зацікавлене в ефективності реформи правоохоронної системи, в незалежному, справедливому і кваліфікованому суді, у високому авторитеті судової влади, у розвитку правової державності в Україні.

Зараз готуються зміни до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», працює робоча група, і самими адвокатами вносяться вагомі пропозиції щодо вирішення проблем, що виникли при реалізації нинішньої редакції Закону, з метою посилення гарантій адвокатської діяльності. Останнім часом інформаційний фон навколо реформи адвокатської професії знову зростає. Адвокатське співтовариство завмерло в нетерпінні і хвилюванні, очікуючи нових законодавчих ініціатив.

Однак чудодійного рецепту, слідуючи якому, українська адвокатура стане такою ж впливовою, авторитетною і багатою, як Американська асоціація юристів, на жаль, поки немає. Для його створення необхідно залучити колективний розум, запросити колег до публічного обговорення. Попереду ще багато роботи, адже зараз усі органи самоврядування адвокатури повинні працювати для максимального захисту адвоката, його прав та гарантій. [274]

У державі, заснованій на верховенстві права, вся правоохоронна система, виконуючи свої функції, у першу чергу захищає права людини. Вироки виносяться судами виключно на основі професійного розслідування, обґрунтованої підготовки справи та переконливих доказів у змагальному судовому процесі. У такій державі немає потреби порушувати професійні права і гарантії адвоката або права людини обвинуваченого для того, щоб домогтися обвинувального вироку. На жаль, в Україні велика кількість обвинувальних вироків частково обумовлена значними порушеннями прав сторони захисту. Так відбувається, незважаючи на механізми захисту, передбачені законом.

Основні порушення прав українських адвокатів включають у себе:

- а) ненадання адвокатам доступу до своїх клієнтів;
- б) порушення права на конфіденційне спілкування між адвокатом і клієнтом;
- в) ненадання чи невчасне адвокату доступу до інформації, матеріалів справи;
- г) проведення неправомірних обшуків в офісах і вилучення документів, що становлять адвокатську таємницю;
- г) порушення статусу адвоката у кримінальному провадженні;
- д) зловживання притягненням до дисциплінарної відповідальності адвокатів та порушенням кримінальних справ проти адвокатів;
- е) застосування позасудових заходів впливу щодо адвоката та його майна.

Ці порушення вкрай негативно впливають на дотримання прав людини обвинувачених, а також на права та професійні гарантії їх адвокатів. Вони є постійними й повсюдними та відбуваються, незважаючи на зусилля багатьох сторін запобігти їм і забезпечити компенсацію завданої шкоди, і серйозно підривають верховенство права та встановлену законом належну правову процедуру [275].

Українці мають зрозуміти, що адвокати повинні бути вільними у виконанні своїх професійних функцій, без жодного впливу чи зовнішнього тиску. Інтереси тих, кого адвокат захищає, вимагають, щоб було виключено будь-яке втручання, посягання на незалежність адвокатів чи адвокатську таємницю. Адвокатам має бути гарантовано відповідний спектр прав та гарантій не лише на папері, але й при практичному здійсненні професійної

діяльності. По суті, адвокат в Україні, захищаючи права людей, стає ворогом для всіх чиновників, оскільки вони захищають свої корпоративні інтереси.

На жаль, складається враження, що суспільство ще не готове до відстоювання паритетності адвокатури і державного примусу, а серед парламентаріїв настільки низький відсоток справжніх фахових юристів, що вони навіть не можуть осягнути необхідність такої паритетності. Проаналізувавши ситуацію, що склалася, мимоволі ставимо прикре питання: якщо незахищений адвокат, то що буде з тими, кого він захищає? [276]

Зміцнення системи правового захисту в разі порушень професійних прав і гарантій адвокатів вимагає розвитку потенціалу ключових сторін, що беруть участь при здійсненні адвокатом своєї професійної діяльності з метою визначення належних засобів правового захисту, забезпечення їхнього застосування, а також ведення і обміну усією відповідною інформацією. Усі організації та інституції, що підтримують адвокатську професію повинні брати участь у цьому процесі. Така система повинна охоплювати всю країну і бути доступною для кожного адвоката. З огляду на це, доцільними видаються такі конкретні кроки у сфері реформування української адвокатури:

У першу чергу, необхідно внести певні зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме до статті 23 «Гарантії адвокатської діяльності». Встановити на законодавчому рівні, що проведення обшуку приміщення адвоката можливе лише, коли адвокат особисто має статус підозрюваного; внести зміни щодо забезпечення можливості використання посвідчення адвоката в якості посвідчення особи; щодо неможливості допиту адвоката, як свідка по справах, де адвокати є захисниками, за винятком випадків, коли адвокат особисто підозрюється у вчиненні злочину.

Також слід внести ряд нагально важливих змін і до Кримінального процесуального кодексу України щодо наділення рад адвокатів регіону процесуальними правами у справах щодо обвинувачення адвоката; підняти й інші питання, які потребують уваги і включають у себе процесуальні права

адвоката, коли особа не має статусу підозрюваного, відмову органів слідства інформувати адвокатів про допит свідків тощо.

У світлі реформування інституту української адвокатури потребує внесення рішучих змін і чинний Закон України «Про судоустрій та статус суддів», а саме: щодо усунення положення про те, що адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності за подання завідомо безпідставної скарги про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Трансформування відповідного положення необхідне і у діючих Правилах адвокатської етики.

Серйозним та значущим кроком буде внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення з питання підвищення відповідальності за відмову в наданні інформації на адвокатський запит, за несвоєчасне або неповне надання інформації, водночас із внесенням змін до Кримінального кодексу України, щодо усунення кримінальної відповідальності суддів за винесення завідомо неправосудного рішення.

Сьогодні нагальних змін потребують й інші законодавчі акти. Наприклад, такі як Наказ (інструкція) Генеральної прокуратури України (інших силових структур) щодо неухильного дотримання законодавства в частині прав і гарантій адвокатів з питання проведення обшуків у приміщенні адвоката; Наказ Міністерства внутрішніх справ України – з приводу передбачення права адвокату на носіння травматичної зброї.

Пріоритетним напрямом має стати розвиток діяльності Національної асоціації адвокатів України як всеукраїнської професійної організації, яка об'єднує всіх адвокатів з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування. Серед першочергових задач НААУ має бути створення комплексної бази даних із системою управління інформацією, що охоплює всі порушення професійних прав і гарантій адвокатів, яка буде простою і легкою у користуванні при офіційній реєстрації адвокатом будь-якого порушення його професійних прав і гарантій. По-друге, розробка і поширення типових рекомендацій, процедурних керівних принципів для адвокатів про те, як діяти і

до кого звертатися, якщо їх професійні права і гарантії було порушено. Доцільно проводити регулярні публічні кампанії з посилення внутрішнього контролю державних установ із запобігання порушенню професійних прав і гарантій адвокатів, влаштовувати наукові семінари, проводити навчальні заходи для членів дисциплінарних палат з питань порушення дисциплінарної справи, підстав притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності тощо.

Надзвичайно важливе значення на сьогоднішньому етапі функціонування адвокатури має розробка ряду рекомендацій і проведення спеціалізованих тренінгів для членів Ради адвокатів України, наприклад, для представників регіональних рад адвокатів, які беруть участь в обшуках в офісі адвоката. Слід посилювати ефективність роботи новоствореного Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ, шляхом спрощення його структури, більш інклюзивної участі членів Комітету в його роботі, вдосконаленні положення тощо. Необхідно створювати механізми для участі в публічній кампанії з мобілізації громадянського суспільства та засобів масової інформації щодо відповідальності за порушення професійних прав і гарантій адвокатів; висвітлювати у джерелах ЗМІ показові випадки порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Не слід нехтувати і роботою з суддями та правоохоронними органами. В Україні мають стати звичними систематичні круглі столи для суддів, прокурорів та інших співробітників правоохоронної системи з приводу дотримання прав і гарантій адвокатів та відповідальності за їх порушення [275].

Розвиток та вдосконалення інституту адвокатури наразі є життєво необхідними та нагальними для формування справжньої правової демократичної європейської Української держави. У реформі адвокатури, як і в судовій чи будь-якій іншій реформі, зміни треба робити виважено, змістовно, обдуманно, але швидко й радикально. Лише тоді можна говорити про реформу, лише тоді вона матиме результат. Звісно, латати дірки та доповнювати окремі положення також потрібно. Але це вже не реформи, а «косметичний ремонт». І

коли він буде зроблений – також важливо, проте це вже питання «гігієни». Хтось може потерпіти у такому стані ще рік, хтось може жити з цим ще багато років, а комусь цей «косметичний ремонт» і взагалі не потрібний [277].

Українська адвокатура була і залишається прихильником реформ, які спрямовані на подальшу адаптацію чинних європейських практик. Отже, пріоритетами реформування адвокатури є збереження незалежності професії та підвищення професійних стандартів. Запорукою цього є ефективне адвокатське самоврядування, а також посилення і захист прав та гарантій професійної адвокатської діяльності [271].

Таким чином, активізація, залучення адвокатів у процес формування стратегії розвитку адвокатської спільноти є одним з головних завдань, які стоять перед органами адвокатського самоврядування сьогодні. Здійснити це можливо, зробивши процес прийняття рішень такими органами максимально прозорим і публічним. Ухваленню важливих для адвокатів рішень має передувати широке обговорення, тоді рішення не будуть піддаватися несамовитій критиці, а навпаки – будуть супроводжуватися колективною волею до виконання.

Питання щодо організаційних форм та системи органів адвокатського самоврядування у національному законодавстві є певною мірою спірними. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» організаційними формами адвокатського самоврядування є: конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, З'їзд адвокатів України. Однак, згідно ч. 2 даної статті, адвокатське самоврядування реалізовується не тільки через означені організаційні форми адвокатського самоврядування, але й через Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіонів. З огляду на це постає цілком аргументоване питання, чи визначені комісії інституту адвокатури не є організаційними формами адвокатського самоврядування. Разом з тим, з дефініцією організаційної форми адвокатського

самоврядування, ст. ст. 31, 32, 34, 43, 47, 54 профільного закону вживають термін орган адвокатського самоврядування. Тому теж постає питання щодо співвідношення цих понять. Звідси, можемо зробити загальний висновок, що національне законодавство про адвокатуру ще не сформувало належну термінологію, тому для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно залучити науковців.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в статті 44 визначає основні завдання, які покладаються на адвокатське самоврядування. Втім окреслений законом спектр завдань адвокатського самоврядування є дещо неповним, обмеженим. Зокрема, вважаємо, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має передбачати положення стосовно наступних завдань адвокатського самоврядування: формування та забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; формування професійного адвокатського корпусу; притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

Наявна система адвокатського самоврядування в Україні викликає низку проблем, які вимагають розв'язання. Передусім, це питання цивільно-правової дієздатності НААУ, а також органів адвокатського самоврядування як юридичних осіб. Згідно ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу особа набуває цивільних прав та обов'язків та реалізовує їх через свої органи, що діють згідно чинного закону та установчих документів та закону. Відповідно до ч. 3 ст. 45 профільного закону НААУ виступає юридичною особою, яка діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, визначені цим законом. Отож, органи адвокатського самоврядування де-факто є органами НААУ, через котрі вона діє, хоч і закон прямо не визначає органи адвокатського самоврядування органами НААУ. Зважаючи на вищенаведене можемо зробити висновок, що цивільно-правовий статус органів адвокатського самоврядування не є повністю узгоджений з концепцією цивільного права та вимагає подальшого розвитку й значного удосконалення.

Національний та регіональний рівні системи органів адвокатського самоврядування визначають територіальну організацію адвокатського самоврядування, яка формується на базисі адміністративно-територіального устрою. Однак така дворівнева система, на нашу думку, є недосконалою, позаяк вона належно не забезпечує безпосередню участь адвокатського корпусу у вирішенні проблем самоврядування, не відображує всі наявні в українському суспільстві форми адвокатського самоврядування. Зокрема, нині на законодавчому рівні не регламентована первинна форма здійснення адвокатського самоврядування, що територіально найбільш приближена до них – збори адвокатів. До компетенції яких передусім віднесено обрання делегатів на регіональні конференції адвокатів. Втім, законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність узагалі не визначено порядок проведення цих зборів, їх компетенцію та квоту представництва.

Нині в Україні створено розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на загальнодержавному, так і регіональному рівні, цілю яких є представництво інтересів кожного адвоката, формування засад та правил, яких має дотримуватись адвокатська спільнота. Така система адвокатського самоврядування має на меті формування окремішньої, незалежної від держави, системи самоорганізації та самоуправління всього адвокатського корпусу. А це, передусім, повинно консолідувати усіх адвокатів, сприяти постійному підвищенні їх професійної кваліфікації, діяти як єдиний суб'єкт з метою захисту прав. Разом з тим, органи адвокатського самоврядування в українському суспільстві знаходяться лише на етапі їх становлення, а тому питання ефективності їх діяльності, здійснення покладених на них функцій, дійсне представництво та рівень самоорганізації адвокатської спільноти повинно стати предметом подальшого наукового опрацювання.

Євроінтеграційні процеси та потреба адаптації стандартів адвокатської діяльності потребують детального дослідження, виявлення кращих зразків правового регулювання функціонування адвокатського самоврядування ЄС. Євроінтеграційні процеси та збільшення міграційних процесів, до яких активно

залучена України потребують активізації правозахисної діяльності, посилення ролі українських адвокатів у світі. Важливим є наближення вітчизняних норм щодо діяльності адвокатури до тих, які прийняті в Європейському Союзі, необхідний системний підхід до подальших змін. Особливо важливою є адаптація в Україні положень європейського законодавства, які стосуються якості адвокатських послуг, адвокатської таємниці, етичних стандартів функціонування адвокатури.

Відтак, акцентуємо увагу на вагомості топ-п'яти основних пріоритетів реформування інституту адвокатури: 1) посилення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; 2) вдосконалення критеріїв та процедури доступу до професії адвоката; 3) вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності адвоката; 4) удосконалення адвокатського самоврядування; 5) забезпечення прозорих бюджетних та фінансових процедур в органах адвокатського самоврядування.

Висновки до Розділу 3

Правовою основою діяльності сучасної української адвокатури є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та підзаконні нормативно-правові акти. Вагому роль у функціонуванні цього інституту відіграють акти Національної Асоціації Адвокатів України, що підкреслює його особливий незалежний статус.

Система органів адвокатське самоврядування в українській правовій реальності вперше була визначена у 2012 р. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до ст. 2. ч. 3. задля забезпечення належного виконання адвокатської діяльності, дотримання її гарантій, захисту професійних прав адвокатської спільноти, гарантування високого професійного рівня адвокатів та розв'язання питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування. Звідси, адвокатське

самоврядування постає як гарант оптимальної діяльності адвокатської спільноти та захисту їх прав й інтересів певних індивідів (клієнтів).

Адвокатське самоврядування декларується як гарантоване державою право адвокатів самостійно розв'язувати питання як організації, так і діяльності адвокатури в порядку, передбаченому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Конститутивні засади діяльності адвокатського самоврядування теж визначаються нормами означеного Закону, який анонсує інститут адвокатури, по-перше, недержавним, по-друге, самоврядним.

У процесі визначення поняття адвокатського самоврядування потрібно брати до уваги те, що таке самоврядування є виявом демократії в інституті української адвокатури, самостійним вирішенням адвокатською спільнотою спектру питань, які згідно національним законодавством належать до відання адвокатської професійної асоціації. На що, власне, й вказує лексичне визначення слова «самоврядування». Тому й, визначення поняття адвокатського самоврядування повинно відображати евентуальні форми участі адвокатів у розв'язанні цих питань, які в концепції самоврядування пов'язуються з видами (формами) демократії.

Адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів брати участь (безпосередню або через самостійно сформовані представницькі органи) у вирішенні питань діяльності інституту адвокатури в межах та порядку, передбачених національним законодавством. Формування в українському суспільстві ефективного адвокатського самоврядування є вкрай актуальним питанням, позаяк його інституалізація розпочалось фактично нещодавно. Цьому передувало створення належної нормативно-правової бази та прийняття нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Реальне адвокатське самоврядування в Україні є новим явищем, котре нині проходить випробовування щодо координації регіональних та загальнонаціональних інтересів, специфіки виконання адміністративних функцій в інституті адвокатури тощо. Держава, яка передбачає адвокатське

самоврядування покликана забезпечити належну правову базу, відповідні гарантії для його самостійності та самоврядності. Натомість інститут адвокатури самостійно, виборчим шляхом, формує необхідні органи, які представлятимуть інтереси адвокатської спільноти у процесі взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами.

З метою гарантії ефективної діяльності адвокатське самоврядування ґрунтується на певних основах, а саме: домінантах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами всіх рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання цих органів у професійну діяльність адвоката.

Особливої уваги, у контексті актуалізації проблеми адвокатського самоврядування, потребує аналіз діяльності Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ). Вона є недержавною некомерційною професійною організацією, котра об'єднує усіх адвокатів України та створюється задля забезпечення оптимальної реалізації основних завдань адвокатського самоврядування. НААУ є першою та єдиною загальноукраїнською професійною організацією, до котрої ввійшли всі адвокати України. НААУ визначила власну місію розвитку та діяльності в українському суспільстві відповідно до сучасних глобалізаційних викликів. Вона передбачає насамперед оптимальне сприяння незалежності та розвитку адвокатського самоврядування в Україні. Здійснення системної роботи щодо максимального зміцнення авторитету й ролі інституту адвокатури в українському соціумі, реалізацію комплексних заходів з підвищення статусу адвоката, його професії та зростання суспільної довіри до неї. Якісно репрезентувати інститут адвокатури, активно відстоювати його інтереси у відносинах з органами місцевого самоврядування, державної влади, громадськими організаціями та міжнародними інституціями. НААУ повинна брати діяльну участь у процесах впровадження правових реформ й законотворення та сприяти підняттю рівня правової культури соціуму.

З метою гарантування незалежності адвокатура в Україні діє за модусом корпоративного самоврядування. Позаяк, адвокатське самоврядування є запорукою запобігання неправомому впливу на адвоката у процесі здійснення ним професійної діяльності та ефективності управління в системі адвокатури. Незалежність адвокатури від державних органів, її самостійність є одним із визначальних моментів належної організації цього правового інституту. Так, у «Стандартах незалежної юридичної професії», акцентується, що незалежність юридичної професії – це конститутивна гарантія реалізації захисту прав людини, доконечна для отримання якісної правничої допомоги. І тому, щоб ця допомога була високоякісною та дійсно професійною, в Україні функціонує адвокатське самоврядування – визначена національним законодавством система органів, яка надає кожному адвокату право на здійснення правових гарантій адвокатської діяльності, метою яких є забезпечення правничої допомоги на доволі високому професійному рівні.

Активізація, залучення адвокатів у процес формування стратегії розвитку адвокатської спільноти є одним з головних завдань, які стоять перед органами адвокатського самоврядування сьогодні. Здійснити це можливо, зробивши процес прийняття рішень такими органами максимально прозорим і публічним. Ухваленню важливих для адвокатів рішень має передувати широке обговорення, тоді рішення не будуть піддаватися несамовитій критиці, а навпаки – будуть супроводжуватися колективною волею до виконання.

Питання щодо організаційних форм та системи органів адвокатського самоврядування у національному законодавстві є певною мірою спірними. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» організаційними формами адвокатського самоврядування є: конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, З'їзд адвокатів України. Однак, згідно ч. 2 даної статті, адвокатське самоврядування реалізовується не тільки через означені організаційні форми адвокатського самоврядування, але й через Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії

адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури, ревізійні комісії адвокатів регіонів. З огляду на це постає цілком аргументоване питання, чи визначені комісії інституту адвокатури не є організаційними формами адвокатського самоврядування. Разом з тим, з дефініцією організаційної форми адвокатського самоврядування, ст. ст. 31, 32, 34, 43, 47, 54 профільного закону вживають термін орган адвокатського самоврядування. Тому теж постає питання щодо співвідношення цих понять. Звідси, можемо зробити загальний висновок, що національне законодавство про адвокатуру ще не сформувало належну термінологію, тому для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно залучити науковців.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в статті 44 визначає основні завдання, які покладаються на адвокатське самоврядування. Втім окреслений законом спектр завдань адвокатського самоврядування є дещо неповним, обмеженим. Зокрема, вважаємо, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має передбачати положення стосовно наступних завдань адвокатського самоврядування: формування та забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; формування професійного адвокатського корпусу; притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

Наявна система адвокатського самоврядування в Україні викликає низку проблем, які вимагають розв'язання. Передусім, це питання цивільно-правової дієздатності НААУ, а також органів адвокатського самоврядування як юридичних осіб. Згідно ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу особа набуває цивільних прав та обов'язків та реалізовує їх через свої органи, що діють згідно чинного закону та установчих документів та закону. Відповідно до ч. 3 ст. 45 профільного закону НААУ виступає юридичною особою, яка діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, визначені цим законом. Отож, органи адвокатського самоврядування де-факто є органами НААУ, через котрі вона діє, хоч і закон прямо не визначає органи адвокатського самоврядування органами НААУ. Зважаючи на вищенаведене можемо зробити

висновок, що цивільно-правовий статус органів адвокатського самоврядування не є повністю узгоджений з концепцією цивільного права та вимагає подальшого розвитку й значного удосконалення.

Національний та регіональний рівні системи органів адвокатського самоврядування визначають територіальну організацію адвокатського самоврядування, яка формується на базисі адміністративно-територіального устрою. Однак така дворівнева система, на нашу думку, є недосконалою, позаяк вона належно не вбезпечує безпосередню участь адвокатського корпусу у вирішенні проблем самоврядування, не відображує всі наявні в українському суспільстві форми адвокатського самоврядування. Зокрема, нині на законодавчому рівні не регламентована первинна форма здійснення адвокатського самоврядування, що територіально найбільш приближена до них – збори адвокатів. До компетенції яких передусім віднесено обрання делегатів на регіональні конференції адвокатів. Втім, законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність узагалі не визначено порядок проведення цих зборів, їх компетенцію та квоту представництва.

Нині в Україні створено розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на загальнодержавному, так і регіональному рівні, цілю яких є представництво інтересів кожного адвоката, формування засад та правил, яких має дотримуватись адвокатська спільнота. Така система адвокатського самоврядування має на меті формування окремішньої, незалежної від держави, системи самоорганізації та самоуправління всього адвокатського корпусу. А це, передусім, повинно консолідувати усіх адвокатів, сприяти постійному підвищенні їх професійної кваліфікації, діяти як єдиний суб'єкт з метою захисту прав. Разом з тим, органи адвокатського самоврядування в українському суспільстві знаходяться лише на етапі їх становлення, а тому питання ефективності їх діяльності, здійснення покладених на них функцій, дійсне представництво та рівень самоорганізації адвокатської спільноти повинно стати предметом подальшого наукового опрацювання.

Євроінтеграційні процеси та потреба адаптації стандартів адвокатської діяльності потребують детального дослідження, виявлення кращих зразків правового регулювання функціонування адвокатського самоврядування ЄС. Євроінтеграційні процеси та збільшення міграційних процесів, до яких активно залучена Україна потребують активізації правозахисної діяльності, посилення ролі українських адвокатів у світі. Важливим є наближення вітчизняних норм щодо діяльності адвокатури до тих, які прийняті в Європейському Союзі, необхідний системний підхід до подальших змін. Особливо важливою є адаптація в Україні положень європейського законодавства, які стосуються якості адвокатських послуг, адвокатської таємниці, етичних стандартів функціонування адвокатури.

Відтак, акцентуємо увагу на вагомості топ-п'яти основних пріоритетів реформування інституту адвокатури: 1) посилення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності; 2) вдосконалення критеріїв та процедури доступу до професії адвоката; 3) вдосконалення інституту дисциплінарної відповідальності адвоката; 4) удосконалення адвокатського самоврядування; 5) забезпечення прозорих бюджетних та фінансових процедур в органах адвокатського самоврядування.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та встановленні філософсько-правових засад адвокатського самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів. У роботі враховано положення чинного національного законодавства, міжнародні правові стандарти, що стосуються проблематики дослідження, подано ґрунтовний аналіз наявного теоретичного та практичного матеріалу. Це сприяло обґрунтуванню та вирішенню завдань, які мають вагому науково-теоретичну та праксеологічну значущість.

1. Провідну роль у методології дослідження адвокатського самоврядування відведено цивілізаційному підходу, позаяк кожна цивілізація формує власну модель інституту адвокатури, що пов'язано з існуванням різних правових систем й правових культур, заснованих на правових цінностях. За допомогою цивілізаційного підходу досліджено становлення адвокатського самоврядування у контексті світоглядних змін, якісних трансформацій у соціокультурному середовищі суспільства, а також порівняно з історією інших народів й цивілізацій. Важливим методологічним підходом у пізнанні адвокатського самоврядування є аксіологічний підхід, завдяки якому підходу права людини як цінність можуть розглянуто цінності прав людини у різні часові періоди і юридичної потреби такого незалежного інституту як адвокатське самоврядування. За допомогою антропологічного підходу визначено світоглядні основи адвокатського самоврядування, що дозволило повному трактувати його онтологічні витoki. Керуючись такою методологічною координатою, вихідною об'єктивною основою є незалежність інституту адвокатури. Застосування герменевтичного підходу щодо дослідження адвокатського самоврядування, шляхом вивчення текстів правового характеру, дозволило, по-перше, простежити особливості розвитку адвокатського самоврядування у певному суспільстві в конкретному часовому проміжку; по-друге, простежити історичний зв'язок у сталості, змінах й різноманітності

принципів адвокатської діяльності, організації адвокатського самоврядування, формування адвокатського стану, правничого запозичення, а також засвідчувати про зближення правових систем. Використання синхронного та діяхронного різновидів порівняння об'єктів дослідження, дозволило здійснити порівняння адвокатського самоврядування як на сучасному етапі розвитку правових систем, так і під час його трансформації. Застосування історичного підходу щодо дослідження та моделювання адвокатського самоврядування дозволило аналізувати інститут адвокатури у розвиткові, в різноманітних зв'язках, виявляти загальне і особливе на основі вивчення конкретних процесів у певних історичних умовах, а також зрозуміти залежність теперішнього від минулого і значення справжнього як умови досягнення майбутнього.

2. До основних особливостей моделі єдиної організації адвокатського самоврядування, яка є найбільш практикованою, належать: існування однієї професійної адвокатської організації; широка регіональна структура; відокремленість від держави, саморегуляція; монополізація адвокатської діяльності. Визначальними ознаками моделі кількох професійних адвокатських організацій є: функціонування двох і більше адвокатських організацій у межах однієї держави; багаторівнева адвокатська діяльність; всі адвокатські організації є незалежними від держави, саморегулюючими. Більшість з представників адвокатської спільноти підтримує діяльність такої моделі адвокатського самоврядування, яка передбачена чинним законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

3. Згідно з запропонованою класифікацією за сутнісною ознакою адвокатське самоврядування в Україні позиціонує себе із соціальною моделлю, особливостями якої є: 1) адвокатська діяльність є законодавчо врегульованою державою; 2) інститут адвокатури позиціонується як незалежний інститут, себто не є частиною державного апарату; 3) інститут адвокатури як основний елемент громадянського суспільства; 4) інститут адвокатури належить до структури правозахисної системи держави; 5) адвокатура – гарант забезпечення прав й свобод людини та громадянина, юридичних осіб; 6) високе значення та

важлива роль інституту адвокатури в суспільному житті; 7) захист прав людини та громадянина – найвища соціальна цінність; 8) моральні імперативи адвокатів посідають виняткове місце у їх професійній діяльності; 9) формування правової держави та розвиток громадянського суспільства є метою правової еліти.

4. Ознаками моделі єдиної організації адвокатського самоврядування є: 1) існування однієї професійної адвокатської організації в державі, якій належить монопольне право регулювання діяльності всіх адвокатів незалежно від обов'язковості членства; 2) здебільшого адвокатська організація має розгорнуту регіональну структуру; 3) адвокатське самоврядування є саморегульованим та повністю відокремленим від держави; 4) володіє всім діапазоном функцій щодо регулювання відносин, пов'язаних із адвокатською діяльністю; 5) модель єдиної організації адвокатського самоврядування є найбільш практикованою.

Модель кількох професійних організацій передбачає наявність двох чи більше професійних адвокатських організацій, що діють на території певної держави. Причин цьому є кілька (національний, мовний поділ держави (Бельгія), наявність декількох адвокатських професій (Польща), територіальний принцип (Велика Британія), функціонування декількох адвокатських об'єднань (Німеччина), кількість добровільних професійних організацій. Разом із професійними організаціями адвокатів (однією чи кількома) у межах однієї держави також діють регіональні та міжнародні професійні організації адвокатів і юристів, серед них Союз європейських юристів, Міжнародна асоціація права, Міжнародна асоціація юристів тощо.

5. Структурними елементами принципу незалежності адвокатської діяльності є незалежність як від правоохоронних органів, так і від держави в цілому. По-друге, процесуальні гарантії, зміст процесуальних норм конституційної, кримінальної, цивільної, господарської галузей права зобов'язані забезпечувати рівність прав адвоката з іншим суб'єктами процесу. По-третє, адвокатська таємниця, забезпечення якої складає одну із визначальних гарантій незалежності адвоката. Власне вона забезпечує імунітет

довірителя, а її дотримання є важливою умовою оптимальної співпраці адвокат-клієнт. По-четверте, незалежність від власних інтересів, себто незалежність не лише від зовнішніх чинників, але й і від внутрішніх. По-п'яте, адвокат повинен бути незалежним від клієнта, позаяк адвокат зобов'язаний зберегти довіру третіх осіб та суду та забезпечити власну якісну діяльність. По-шосте, незалежність адвоката від ділових партнерів, які в жодному випадку не повинні вчиняти тиск стосовно правової позиції адвоката, факту укладання адвокатської угоди. По-сьоме, функціонування адвокатського самоврядування, яке покликане захищати права адвокатів та їх незалежність. По-восьме, гарантії безпеки адвоката, що є запорукою ефективної адвокатської діяльності. Отже, незалежність, як домінанта адвокатської діяльності, є органічним й невід'ємним елементом якісного функціонування інституту адвокатури, без гарантування якого неможливе забезпечення успішності захисту прав та свобод людини і громадянина.

6. Моральні імперативи діяльності адвокатського самоврядування в Україні закріплені у профільному нормативно-правовому акті – Правилах адвокатської етики, серед них: принцип незалежності та свободи адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; принцип дотримання законності; принцип домінантності інтересів клієнтів; принцип неприпустимості конфлікту інтересів; принцип конфіденційності; принцип компетентності та добросовісності; принцип поваги до адвокатської професії, а також окремі вимоги до рекламування адвокатської діяльності. Не зважаючи на ґрунтовне законодавче закріплення змісту низки морально-етичних принципів здійснення адвокатського самоврядування в Україні, нині в національному законодавстві реально не має належного механізму їх реалізації. Тому вироблення такого механізму та його законодавче закріплення шляхом удосконалення законодавчих норм в сфері функціонування адвокатського самоврядування окреслено як пріоритетне завдання подальших досліджень. Узагальнення філософського осмислення моральних імперативів адвокатського

самоврядування представить відображення певних цінностей (філософію адвоката) – як індивідуальних, так і інституційних.

7. Реальне адвокатське самоврядування в Україні є новим явищем, котре нині проходить випробовування щодо координації регіональних та загальнонаціональних інтересів, специфіки виконання адміністративних функцій в інституті адвокатури тощо. Держава, яка передбачає адвокатське самоврядування, покликана забезпечити належну правову базу, відповідні гарантії для його самостійності та самоврядності. Натомість інститут адвокатури самостійно, виборчим шляхом, формує необхідні органи, які представлятимуть інтереси адвокатської спільноти у процесі взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами.

З метою гарантії ефективної діяльності адвокатське самоврядування ґрунтується на таких засновках: домінантах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами всіх рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання цих органів у професійну діяльність адвоката.

З метою гарантування незалежності адвокатура в Україні діє за модусом корпоративного самоврядування. Позаяк, адвокатське самоврядування є запорукою запобігання неправовому впливу на адвоката у процесі здійснення ним професійної діяльності та ефективності управління в системі адвокатури. Незалежність адвокатури від державних органів, її самостійність є одним із визначальних моментів належної організації цього правового інституту. Так, у «Стандартах незалежної юридичної професії», акцентується, що незалежність юридичної професії – це конститутивна гарантія реалізації захисту прав людини, доконечна для отримання якісної правничої допомоги. І тому, щоб ця допомога була високоякісною та дійсно професійною, в Україні функціонує адвокатське самоврядування – визначена національним законодавством система органів, яка надає кожному адвокату право на здійснення правових гарантій

адвокатської діяльності, метою яких є забезпечення правничої допомоги на доволі високому професійному рівні.

8. Сучасна система адвокатського самоврядування в Україні має низку проблем, які вимагають розв'язання. Передусім, це питання цивільно-правової дієздатності Національної асоціації адвокатів України, а також органів адвокатського самоврядування як юридичних осіб. Згідно з ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу України особа набуває цивільних прав та обов'язків та реалізовує їх через свої органи, що діють згідно з чинним законодавством, установчими документами та законом. Відповідно до ч. 3 ст. 45 профільного закону Національна асоціація адвокатів України виступає юридичною особою, яка діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, визначені цим законом. Отож, органи адвокатського самоврядування де-факто є органами Національної асоціації адвокатів України, через котрі вона діє, хоч і закон прямо не визначає органи адвокатського самоврядування органами Національної асоціації адвокатів України. Зважаючи на вищенаведене, можемо зробити висновок, що цивільно-правовий статус органів адвокатського самоврядування не є повністю узгодженим із концепцією цивільного права та вимагає подальшого розвитку й значного удосконалення.

9. Національний та регіональний рівні системи органів адвокатського самоврядування визначають територіальну організацію адвокатського самоврядування, яка формується на базисі адміністративно-територіального устрою. Однак така дворівнева система має ряд вад, оскільки належно не забезпечує безпосередню участь адвокатського корпусу у вирішенні проблем самоврядування, не відображає всі наявні в українському суспільстві форми адвокатського самоврядування. Зокрема, сьогодні на законодавчому рівні не регламентована первинна форма здійснення адвокатського самоврядування, що територіально найбільш приближена до них – збори адвокатів, до компетенції яких передусім віднесено обрання делегатів на регіональні конференції адвокатів. Втім, законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність

узагалі не визначено порядок проведення цих зборів, їх компетенцію та квоту представництва.

10. Сьогодні в Україні створено розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на загальнодержавному, так і регіональному рівні, цілю яких є представництво інтересів кожного адвоката, формування засад та правил, яких має дотримуватись адвокатська спільнота. Така система адвокатського самоврядування має на меті формування окремішньої, незалежної від держави, системи самоорганізації та самоуправління всього адвокатського корпусу. А це, передусім, повинно консолідувати усіх адвокатів, сприяти постійному підвищенні їх професійної кваліфікації, діяти як єдиний суб'єкт з метою захисту прав. Разом з тим, органи адвокатського самоврядування в українському суспільстві знаходяться лише на етапі їх становлення, а тому питання ефективності їх діяльності, здійснення покладених на них функцій, дійсне представництво та рівень самоорганізації адвокатської спільноти повинно стати предметом подальшого наукового опрацювання.

11. Євроінтеграційні процеси та потреба адаптації стандартів адвокатської діяльності потребують детального дослідження, виявлення кращих зразків правового регулювання функціонування адвокатського самоврядування ЄС. Євроінтеграційні процеси та збільшення міграційних процесів, до яких активно залучена Україна, потребують активізації правозахисної діяльності, посилення ролі українських адвокатів у світі. Важливим є наближення вітчизняних норм щодо діяльності адвокатури до тих, які прийняті в Європейському Союзі, необхідний системний підхід до подальших змін. Особливо важливою є адаптація в Україні положень європейського законодавства, які стосуються якості адвокатських послуг, адвокатської таємниці, етичних стандартів функціонування адвокатури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цицерон Марк Туллий. Три трактата об ораторском искусстве. Под ред. М. Л. Гаспарова. М.: Наука, 1972. 265 с.
2. Демосфен. Речи : в 3 т. Отв.ред. Е. С. Голубцова и др. Москва: Памятники ист. мысли, 1994. Т. 1. Отв. ред. Л. П. Маринович. 1994. 608 с.
3. Дионисий Галикарнасский. Римские древности. Т. 1–3. Отв. ред. И. Л. Маяк. М. : Рубежи XXI, 2005. 554 с.
4. Плутарх. Порівняльні життєписи. Київ: Дніпро, 1991. 440 с.
5. Самарин Д. А. Речи Марка Туллия Цицерона и их значение для современного судопроизводства. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2016. Т. 5. № 2(15). С. 231–233.
6. Цицерон М. Т. Об ораторе .Три трактата об ораторском искусстве. Пер. с лат. Ф. А. Петовкого, И. П. Стрельниковой, М. Л. Гаспарова. Под ред. М. Л. Гаспарова. М: Научно издательский центр «Ладомир», 1994. С. 77–252.
7. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності. Полтава: Полтавський літератор, 2011. 352 с.
8. Квинтилиан М. Ф. Двѣнадцать книгъ риторическихъ наставлений. В 2 частях. Перевод А. Никольского, члена Императорской Российской Академии. Часть 1. СПб: Типографія Императорской Россійской Академіи, 1834. 485 с. URL: <http://padabum.com/d.php?id=77349>
9. Квинтилиан. Наставления оратору. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/kvintilian-nastavlenija-oratoru.html>
10. Рождественский Ю. В. Теория риторики: учеб. пособие. Под ред. В. И. Аннушкина. 4-е изд., испр. М.: Флинта: Наука, 2006. 512 с.
11. Пліній М. Вибрані листи. Перекладач А. Содомора. Львів : Апріорі, 2018. 184 с.
12. Вовк В. В. Пліній Молодший про сучасну йому правову дійсність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 155–157.

13. Рогачевский Л. Плиний Младший – адвокат. *Правоведение*. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1990, № 3. С. 55–61. URL: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=156637>
14. Адвокатура Византии V-VI веках. URL: <http://historica.ru/index.php?showtopic=9455>
15. Стоянов А. История адвокатуры у древних народов. Харьков: В Университетской типографии, 1869. 139 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14156>
16. Козинець О. Г. Еволюція інституту адвокатури від зародження до Нового Часу. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2015. № 1 (1). С. 108–113.
17. Власов О. Адвокатура по-візантійськи. *Український адвокат*. 2008. № 3. С. 39–41.
18. Реклю Елізе. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. Проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1963. Т. 6, кн. XII : Літери По – Риз. С. 1573.
19. Васьковський Е. В. Организация адвокатуры. Ч. 1–2. СПб.: тип. П. П. Сойкина, 1893. 621 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/254513/>
20. Пестржецкий А. Л. Об адвокатуре у римлян, во Франции и Германии. М.: Унив. тип. Каткова, 1876. 125 с. URL: <https://naukaprava.ru/catalog/435/710/4451/27259>
21. Попелюшко В. О. Виникнення та інституційне становлення адвокатури Франції. *Адвокат*. №1(124). 2011. С. 9-13.
22. James H. Etienne Pasquier on Ethics and History, Peter Lang, New York-Bern, 2007, 147 p.
23. Луазель, Антуан. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). URL: <https://ru.wikisource.org/wiki>
24. Буше д'Аржі Idee generale адвокатської професії: Міркування французького юриста Антуана-Гаспара Буше д'Аржі (1708-1791 роки) про

основну ідею адвокатської професії. *Український адвокат*. 2011. № 1/2. С. 42–43.

25. Арман Гастон Камю. О профессии адвоката (первое письмо Камю). URL: <http://oldlawbook.narod.ru/Camus.djvu>

26. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции (1842 г.). Перевод з французского. М.: Издание Н.П. Шубинского, 1894. 98 с. URL: <http://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/05/%D0%9C%.pdf>

27. Андрушко Н. Адвокатура Франції на сучасному етапі свого розвитку. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/advokatura-frantsiji-na-suchasnomu-etapi-svooho-rozvytku/>

28. Фляжнікова Я. В. Історичні витoki етичних правил у професії адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 73–76.

29. Фавр Ж. Адвокатские идеалы. Перевод с французского. Москва, 1880. 32 с. URL: https://www.studmed.ru/favr-zhyul-advokatskie-idealy_617ee679f06.html

30. Переверза І. М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Одеса, 2016. 240 с.

31. Бетс Г. Искусство говорить на суде: пер. с фр.. Москва: Т-во Скоропечатни А. А. 1Левинсона, 1896. 60 с. URL: <https://mybook.ru/author/german-de-bets/iskusstvo-govorit-na-sude/>

32. Лохвицкий А. В. Французская адвокатура. Русское слово. Литературно-ученый журнал, издаваемый графом гр. Кушелевым-Безбородко. СПб., 1859. URL: <http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke6/ke6-5402.htm?cmd=p&istext=1>

33. Чалхушьян Г. Идеалы французской адвокатуры. СПб., 1891. 89 с. URL: <http://oldlawbook.narod.ru/avocat.htm>

34. Литвинова Е. Ф. Фрэнсис Бэкон. Его жизнь, научные труды и общественная деятельность. СПб.: Общественная польза, 1891. 80 с.

35. Бентам И. Избранные сочинения. Пер. по англ. изд. Боуринга и фр. Дюмона, А. Н. Пыпина и А. Н. Неведомского. СПб. : Рус. книж. торговля, 1867. Т. 1. 678 с.
36. Бентам И. О судебных доказательствах: Трактат. По изд. Дюмана, пер. с фр. И Гороновичем. Киев: Тип. М. П. Фрица, 1876. 421 с.
37. Бентам И. О судоустройстве. Сочинения. Бентама; по фр. изд. Дюмона изл. А. Книрим. СПб. : Тип. Правительствующего сената, 1860. 222 с.
38. Политические трактаты Джона Фортеस्कье. URL: <http://vostlit.narod.ru/Texts/Dokumenty/Engl/XV/Fortescue/pred.htm>
39. Гаррис Р. Школа адвокатуры. Руководство к ведению гражданских и уголовных дел. Пер. с англ. П. Сергеича. М. : Изд-во СГУ, 2008. 349 с.
40. Кони А. Ф. Отцы и дети судебной реформы: (К пятидесятилетию Судебных Уставов). 1864–1914. М. : Изд. т-ва И. Д. Сытина, 1914. 414 с.
41. Кони А. Ф. Собрание сочинений: в 8 т. Под общ. ред. В. Г. Базанова, Л. Н. Смирнова, К. И. Чуковского. М.: Юрид. лит., 1968. Т. 5. 535 с.
42. Кони А. Ф. Судебные речи. 1868–1888. СПб. : Тип. Суворина А. С., 1897. 778 с.
43. Винавер М. М. Адвокатура и правовое государство. СПб. : Тип. т-ва «Общественная польза», 1905. 34 с.
44. Винавер М. М. Очерки об адвокатуре. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1902. 95 с.
45. Гессен И. В. Юридическая помощь населению. СПб. : Юрид. кн. скл. «Право», 1904. 46 с.
46. История русской адвокатуры: в 3-х т. М.: Издание Советовъ присяжныхъ поверенныхъ, 1914–1916. Ред. И. В. Гессень. Т. I: Адвокатура, общество и государство. 1864–XI/20–1914. 823 с.
47. Гольдштейн М. Л. Принципы организации адвокатуры. *Вестник права*. 1900. № 1. С. 51–78.
48. Кистяковский Б. А. Право как социальное явление. *Вопросы права*. 1911. Кн. 8. № 4. С. 1–17.

49. Новгородцев П. И. Лекции по истории философии права. Учения Нового времени XVI–XIX вв. М.: Изд. книжн. магазина «Высшая школа», 1918. 234 с.
50. Обнинский П. Н. Закон и быт: Очерки и исследования в области нашего реформируемого права. Предварительное следствие; Судебные прения; Адвокатура; Юридические вопросы. Вып. 1. М.: Тип. А. И. Снегиревой, 1891. 433 с.
51. Полянский Н. Н. Уголовный процесс: Уголов. суд, его устройство и деятельность: лекции; Моск. о-во нар. ун-тов. М. : Тип. И. Д. Сытина, 1911. 201 с.
52. Пороховщиков П. С. (под псевдонимом П. Сергеич) Искусство речи на суде. СПб. : Сенатск. типогр., 1910. 410 с.
53. Пороховщиков П. С. (под псевдонимом П. Сергеич) Уголовная защита. СПб. : Сенатск. типогр., 1908. 380 с.
54. Спасович В. Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством: лекции. М. : ЛексЭст, 2001. 112 с.
55. Спасович В. Д. Учебник уголовного права. Общая часть. СПб.: Тип. И. Огризко, 1863. 442 с.
56. Фойницкий И. Я. Защита в уголовном процессе как служение общественное. СПб. : Тип. А. М. Вольфа, 1885. 66 с.
57. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб.: Тип. Министерства путей сообщения, 1884. Т. 1. 624 с.
58. Алексеев С. С. Гражданское право в период развернутого строительства коммунизма. М. : Госюриздат, 1962. 283 с.
59. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М. Юрид. лит., 1966. 188 с.
60. Алексеев С. С. Правовое государство – судьба социализма: науч.-публицист. очерк. М. : Юрид. лит., 1988. 174 с.
61. Бойков А. Д. Пути повышения эффективности деятельности защитника. М.: Юриздат, 1972. 56 с.

62. Ватман Д. П., Елизаров В. А. Адвокат в гражданском процессе. М.: Юрид. лит., 1969. 192 с.
63. Керимов Д. А. Общая теория государства и права: предмет, структура, функции. М. : Юрид. лит., 1977. 133 с.
64. Керимов Д. А. Свобода, право и законность. М. : Госюриздат, 1960. 223 с.
65. Кудрявцев В. Н. Закон, поступок, ответственность. М. : Наука, 1986. 448 с.
66. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М.: Юрид. лит., 1978. 191 с.
67. История политических и правовых учений: учебник. Под. ред. В. С. Нерсесянц. М.: Юрид. лит., 1983. 698 с.
68. Нерсесянц В. С. Личность и государство в политико-правовой мысли (Из истории идей): брошюра. М.: Знание, 1980. 64 с.
69. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Отв. ред. Н. Н. Полянский. М. : Изд-во АН СССР, 1958. 703 с.
70. Строгович М. С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. 143 с.
71. Стецовский Ю. И. Адвокат в уголовном судопроизводстве. М.: Юрид. лит., 1972. 160 с.
72. Стецовский Ю. И. Вопросы права несовершеннолетнего обвиняемого на защиту в стадии предварительного расследования: учеб. пособие. Волгоград: НИИ и РИО, 1979. 96 с.
73. Андросчук А. Професія юриста в країнах Європейського Союзу. Юридичний журнал. 2011. № 2. С. 118–130.
74. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия. М. : Триада, Лтд, 1996. 157 с.
75. Аракелян М. Р. Сравнительная адвокатура: курс лекций. О.: Юрид. л-ра, 2009. 240 с.
76. Баженова Б. Доступ до правосуддя у Великобританії. *Право України*. 2006. № 1. С. 142–145.

77. Баженова Б. М. Основні положення Кодексу адвокатів Греції. *Законодавство України. Науково-практичні коментарі*. 2004. № 5. С. 54–59.
78. Баженова Б. Правова регламентація діяльності соліситорів у Англії. *Право України*. 2005. № 4. С. 128–132.
79. Барщевский М. Ю. Бизнес-адвокатура в США и Германии : учеб. пособие. М.: Белые альвы, 1995. 64 с.
80. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К.: Україна, 1999. 542 с.
81. Бугаренко А. И. Бесплатная юридическая помощь в некоторых зарубежных странах. *Адвокатская практика*. 2010. № 5. С. 43–46.
82. Гловацький І. Ю. Адвокатура зарубіжних країн (Англія. Німеччина. Франція): навч.-практ. посіб. К.: Атіка, 2007. 588 с.
83. Деханов С. А. К вопросу о сущности современной западноевропейской адвокатуры. *Адвокатская практика*. 2008. № 2. С. 42–45.
84. Деханов С. А. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. М., 2011. 383 с.
85. Деханов С. А. Типология института адвокатуры. Адвокатура в Европе и США. *Адвокат*. 2005. № 9. С. 67–71.
86. Димитрова М. В. Органы адвокатского самоуправления в Федеративной республике Германия. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць / ОНЮА*. 2010. Вип. 53. С. 439–445.
87. Зрелов А. П. Правовое регулирование адвокатской деятельности в Социалистической Республике Вьетнам. *Адвокат*. 2007. № 10. С. 88–105.
88. Жалинский А., Рёрихт А. Введение в немецкое право. М.: Спарк, 2001. 744 с.
89. Косенко М. С. Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 2. С. 151–158.

90. Личенко І. Адвокатура зарубіжних країн. навчальний посібник. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти, 2019. 255 с.
91. Личенко І. О. Адвокатура: вітчизняний та іноземний досвід організації та функціонування: монографія / І. О. Личенко, О. І. Баїк, В. З. Чернописька, У. П. Бобко, Т. Ю. Дашо. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти, 2019. 169 с.
92. Мельниченко Р. Г. Правовое положение иностранных адвокатов в правовых системах различных государств. *Адвокатская практика*. 2003. № 1. С. 34–36.
93. Насадюк О. Адвокатська спільнота WORLDWIDE. *Український адвокат*. 2007. № 2. С. 11–13.
94. Насадюк О. Адвокатура держав Східного Середземномор'я. *Український адвокат*. 2008. № 5. С. 30–31.
95. Насадюк О. Адвокатура країни Суомі. *Український адвокат*. 2007. № 9. С. 27–28.
96. Насадюк О. Деякі особливості національного характеру. *Український адвокат*. 2007. № 8. С. 32–33.
97. Насадюк О. Про австралійську адвокатуру. *Український адвокат*. 2008. № 12. С. 38–39.
98. Насадюк О. Фігаро тут, Фігаро там. *Український адвокат*. 2007. № 8. С. 15–17.
99. Святоцький О. Д., Медведчук В. В. Адвокатура: історія і сучасність. К. : Ін Юре, 1997. 320 с.
100. Святоцька В. Інститут адвокатури Франції: особливості формування і розвитку. *Право України*. 2011. № 10. С. 247–253.
101. Святоцький О. Адвокатура Англії. *Адвокатура*. 2005. 28 квітня. № 8. С. 6.
102. Святоцький О. Адвокатура Канади. *Адвокатура*. 2005. 26 травня. № 10. –С. 8–9.

103. Уржумов И. Осуществление адвокатской деятельности в странах ЕС. URL: http://www.advokatyra.ru/articles/advocacy_in_eu
104. Форманюк В. І. Порівняльно-правова характеристика адвокатури України з деякими країнами в рамках інтеграції з Європейською унією. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. №1. С.335–337. URL: http://www.pap.in.ua/1_2015/100.pdf
105. Фрийдман Л. Введение в американское право. Под ред. М. Калантаровой. М.: Прогресс, 1992. 286 с.
106. Хван Л. Б. Некоторые вопросы регулирования адвокатской практики: сравнительно-правовой анализ законодательства стран СНГ. *Журнал российского права*. 2001. № 3. С. 86–95.
107. Хесиус Й. Организация и деятельность адвокатуры в Швеции. *Адвокат*. 2007. № 11. С. 2–7.
108. Аксенов А. М. Разнообразие моделей институтов судебного представительства и правозаступничества (адвокатуры) в условиях трансформации правовых систем: историческая ретроспектива. *Юристъ-правоведъ*. 2012. № 1. С. 104–109.
109. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук ; 12.00.10. Одеса, 2017. 395 с.
110. Браян С. Судити по совісті. Історія про справедливість і спокуту. Пер. Мирослава Антонович. К.: Наш Формат, 2017. 352 с.
111. Варфоломеева Т. В., Гончаренко С. В. Научно-практический комментарий к Закону Украины «Про адвокатуру». Законодавство про адвокатуру і адвокатську діяльність: зб. нормат. актів: коментар / Академія адвокатури України. К.: Юрінком Інтер, 2003. 432 с.
112. Історія адвокатури. Т. В. Варфоломеева та ін.; Спілка адвокатів України, Академія адвокатури України. К. : СДМ-Студіо, 2002. Ч. 1–2. 286 с.
113. Йокубаускас Р. Монополія Асоціації адвокатів. *Адвокат*. 2008. № 6. С. 41–42.

114. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства : автореф. дис ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути і процеси». О., 2008. 17 с.
115. Козьмініх А. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в сучасній науці. *Актуальні проблеми політики*: Зб. наук. праць. 2009. Вип. 36. С. 228–235.
116. Кормич А. І. Інституціоналізація правозахисту як тенденція розвитку правової думки і практики. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць / ОНЮА. О. : Юрид. л-ра, 2002. С. 49–53.
117. Мюллерат Р. Професіоналізм адвокатів и комерціалізація. *Адвокат*. 1999. № 9. С. 11.
118. Обловацька Н. О. Адвокатура України – інститут громадянського суспільства. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 37–40.
119. Прилуцький С. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в умовах становлення правової держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 47–55.
120. Ридчик В. Становлення інституту адвокатури в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 4. С. 158–161.
121. Самсонов В. В., Ефимова В. В. Адвокатура: курс лекцій. М.: Экзамен, 2006. 385 с.
122. Сафулько С. До питання реалізації світових стандартів адвокатури в українській практиці. *Право України*. 2011. №10. С. 242–246.
123. Сергеев В. И. Независимость адвокатуры от государства – необходимое условие защиты прав человека. *Адвокатская практика*. 2002. № 4. С. 40–48.
124. Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: Учебное пособие. Х. : Право, 2008. 496 с.
125. Смирнов В. Н. Адвокатура и власть: история взаимоотношений. Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 2004. 216 с.

126. Тарасова С. Про світові моделі надання безоплатної правової допомоги. *Український адвокат*. 2011. № 5. С. 14–16.
127. Фиолевский Д. П. Адвокатура: учебник. К.: Алерта; Прецедент, 2007. 537 с.
128. Адвокатура України: навч. посіб. : 2 кн. За ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я : КНТ, 2007. Кн. 1. 940 с.
129. Адвокатура України : навч. посіб. / В. К. Шкарупа, О. В. Філонов, А. М. Титов, Ю. Я. Кінаш; за ред. В. К. Шкарупи. 2-ге вид., випр. К. : Знання, 2008. 398 с.
130. Бакаянова Н. М. Практичні та теоретичні питання визначення повноважень органів адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць*. О. : Фенікс, 2013. Вип. 49. С. 271–274.
131. Бакаянова Н. М. Фінансування органів адвокатського самоврядування і світлі українського та міжнародного досвіду. *Альманах міжнародного права*. Вип. 8. О., 2015. С. 65–72.
132. Бакаянова Н. М. Про децентралізацію системи органів адвокатського самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 175–177. URL: http://lsey.org.ua/3_2015/50.pdf
133. Бакаянова Н. М. Принцип законності в організації та діяльності адвокатської спільноти України. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 136–139.
134. Бакаянова Н.М. Проблеми процедури формування Вищої ради юстиції органами адвокатського самоуправління. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. С. 154–157.
135. Бакаянова Н.М. Функціональні основи об'єднання адвокатів в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 282–287.
136. Бакаянова Н.М. Збори адвокатів як організаційна форма адвокатського самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія Право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 102–105.

137. Бакаянова Н. М. Об'єднання адвокатів за законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 306–310.
138. Бакаянова Н. М. Права адвокатів як членів єдиної професійної організації. *Jurnal juridic national: teorie si practica*. 2015. № 6(16). pp. 53–57.
139. Бакаянова Н. М. О совершенствовании системы органов адвокатского самоуправления. *Leges si viata*. Julie, 2015. pp. 43–48.
140. Бакаянова Н. М. Роль громадських об'єднань адвокатів у розвитку інституту адвокатури. *Jurnal juridic national: teorie si practica*. 2016. № 4(20). pp. 5–10.
141. Вільчик Т. Б. Системи органів адвокатського самоврядування в країнах Європейського Союзу: Італія, Німеччина, Франція. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2. С. 38–45.
142. Ворошило М. І., Кухнюк Д. В. Підходи до розуміння поняття адвокатського самоврядування. *Право: історія, теорія, практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 березня 2014 р.)*. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2014. С. 158–160.
143. Димитрова М. В. Поняття та сутність принципів адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 125–130.
144. Іванцова А. В. Ознаки та загальні риси адвокатського самоврядування. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 9. URL: <http://www.aau.edu.ua/>.
145. Меланчук А. В. Правовий статус органів адвокатського самоврядування у Російській імперії за Судовою реформою 1864 року та сучасній Україні. *Університетські наукові записки: часопис*. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2016. 2016, № 1 (57). С. 224–235.
146. Нестерчук Л. П. Адвокатське самоврядування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 160–163.

147. Репешко П. І. Засади адвокатського самоврядування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 130–133.
148. Решота В. В. Організація адвокатського самоврядування в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 266–270.
149. Слива Л. Адвокатського самоврядування в Україні: Результати пошуку: проблеми та перспективи розвитку. *Адвокатура*. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN>
150. Сокол Т. І. Правові засади діяльності та організації органів адвокатського самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 5-7 червня 2014 р.* Ред. кол.: В. С. Венедіктов, А. М. Куліш, М. М. Бурбика; За ред.: В. С. Венедіктова, А. М. Куліша. Суми: СумДУ, 2014. С. 79–81.
151. Аракелян М. Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс. Одеса : Фенікс, 2018. 386 с.
152. Безега Т. Особливості реформування адвокатури в незалежній Україні. URL: <https://unba.org.ua/publications/2762-osoblivosti-reformuvannya-advokaturi-v-nezalezhnij-ukraini.html>
153. Бронз И. Еще раз о реформировании адвокатуры Украины. *Адвокат*. 2005. № 12. С. 48–52.
154. Гвоздій В. А. Адвокатура України: історія та сучасність, досвід і перспективи. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 5–9.
155. Ківалов С. В., Полянський Ю. Є., Долежан В. В., Бакаянова Н. М., Свида О. Г. Проблеми конституційного і законодавчого регулювання процесів реформування судової влади та суміжних інститутів в Україні. *Наукові праці*

Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 17. О.: Юрид. л-ра, 2015. С. 18–22.

156. Крушніцька О. В. Перспективи вдосконалення форм адвокатури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №3. С. 241–244.

157. Меліхова Ю. Основні проблеми та напрями вдосконалення інституту адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку. *Наше право*. 2017. № 3. С. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2017_3_29

158. Сталоверов В. М. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1. С. 127–132.

159. Філоненко С. Адвокатура зазнає змін. *Віче*. 2012. № 15–16. С. 22–24.

160. Бакаянова Н.М. Адвокатура между традициями и идеологией рынка. *Евразийская адвокатура*. 2016. № 4(23). С. 20–26.

161. Гессен И.В. Адвокатура, общество и государство (1864-1914). Сост. С.Н. Гаврилов. М.: Юристь, 1997. 511 с.

162. Ануфрієнко О. А. Професійно-політична культура юриста (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.12 «філософія права». Київ, 2007. 32 с

163. Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. 2-е изд., испр. М.: Профобразование, 2000. 312 с.

164. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. Київ, 2011. 330 с.

165. Бойков А. Д. Принципы адвокатской этики. *Адвокатская практика*. 2003. № 1. С. 9–11.

166. Бойков А. Д. Этика профессиональной защиты по уголовным делам. М.: Юрид. лит., 1978. 176 с.

167. Ватман Д. П. Адвокатская этика (Нравственные основы судебного представительства по гражданским делам). М.: Юрид.лит., 1977. 511 с.

168. Гамалюк Б. М., Семенюк І. Я. Моральні імперативи в системі професійної адвокатської діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2018. Вип. 3. С. 98–108
169. Корнеев, С. В. Этика – кредо профессиональной деятельности адвоката. *Бизнес в законе*. 2009. № 5. С. 263–266.
170. Князева Н. В. Принципи професійної діяльності адвоката в Україні. *Форум права*. 2017. № 3. С. 78–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_3_15
171. Наджафлі Е. М. Характеристика деяких морально-етичних принципів здійснення адвокатської діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Вип. 43. Т. 4. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.43/part_4/82.pdf
172. Святоцька В. О. Етичні (деонтологічні) засади професійної діяльності адвокатів в Україні та країнах ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/53.pdf
173. Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень; Міністерство освіти і науки України, Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. 240 с.
174. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків: Еспада, 2008. 400 с.
175. Сливка С.С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юр. наук: 12.00.12. «філософія права». Харків, 2002. 32 с.
176. Стародубцев А. А., Стебелев А. М. Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2019. Вип. 28. С. 91–95.
177. Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника: автореф. дис. ... канд..юрид.н.: 12.00.10. Одеса, 2003. 22 с.

178. Бакаянова Н. М. Роль адвокатуры в современном обществе Итоги и перспективы научных исследований. Краснодар, 2016. № 3. С. 66–77.
179. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки. Екатеринбург : Из-во Гуманитар, ун-та, 2001. 265 с.
180. Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права. М.: Аванта +, 2000. 560 с.
181. Лукашева Е.А. Человек, право, цивилизация: нормативно-ценностное измерение. М. : Норма, 2009. 383 с.
182. Бехруз Х. Сравнительное правоведение: современные направления исследований. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*: зб. наук. праць / НУ «ОЮА» ; Ін-т держави і права В. М. Корецького. О. : Фенікс, 2013. С. 19–20.
183. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». О., 2011. 17 с.
184. Пушкарев С. А. Понятие правовых ценностей и методология их изучения. *Философия права*. 2008. № 2. С. 84–90.
185. Нерсисянц В. В. Юридическая антропология как наука и учебная дисциплина. Рулан Н. Юридическая антропология. Пер. с фр. М.: Норма, 1999. С. 1–6.
186. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник. О.: Фенікс; М.: ТрансЛіт, 2008. 504 с.
187. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. М. : Юрид. лит., 1981. Т. 1. 361 с.
188. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології. О. В. Кресін, Л. А. Луць, О. О. Мережко та ін.; за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. Серія «Енциклопедія порівняльного правознавства». Вип. 3. 256 с.
189. Лафитский В. И. Сравнительное правоведение в образах права. М.: Статут, 2010. Т. 1. 429 с.

190. Гусарев В. Д., Тихомиров О. Д. Юридическая деонтология (Основы юридической деятельности) : учеб. пособие. К. : Знание, 2005. 655 с.
191. Воронов А. А. Теория систем в методологии исследования науки об адвокатуре. *Юристъ-правоведъ*. 2013. № 3. С. 24–28.
192. Bertalanffy L. von, Hempel C.G., Jonas R.E.H. General System Theory: A New Approach to Unity of Science. *Human Biology*. Vol. 23.1951. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14907029>
193. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. М. : Наука, 1973. 271 с.
194. Гребенюк Е. Н. Синергетический подход в гуманитарном исследовании. Астрахань : Астраханский университет, 2011. 100 с.
195. Мамчур Е. А. Процессы самоорганизации в развитии научного знания. *Философские науки*. 1989. № 7. С. 66–74.
196. Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». О., 2008. 20 с.
197. История адвокатуры (от сотворения мира и до наших дней). URL: <http://yourlawyer.in.ua/ru/library/history.html>
198. Воробьев А.В., Поляков А. В., Тихонравов Ю. В. Теория адвокатуры. М., 2002. 233 с.
199. Ануфриев Д. В. Адвокатура как институт гражданского общества в многонациональной России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, этнополитическая конфликтология». М., 2005. 25 с.
200. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О. Д. Святоцький, Т. Г. Захарченко, С. Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С. Ф. Сафулька. К. : Ін Юре, 2008. Ч. 1. 616 с.
201. Декрет ВЦИК от 7 марта 1918 г. №2. «О суде». URL: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_861/doc861a649x913.htm
202. Чжан И. История адвокатуры в КНР: правовое положение адвоката в досудебном производстве. *Современное право*. 2009. № 5. С. 130–135.

203. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик: принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm>

204. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс: учебник. 2-е изд., перераб. М. : Госюриздат, 1951. 512 с.

205. Поспелов О. В. Формы адвокатских образований в XX веке за рубежом и в России. «Черные дыры» в Российском законодательстве. 2006. № 1. С. 182–198.

206. Федеральный закон об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36945/

207. Лубшев Ю. Ф. Адвокатура в России: учебник. М. : Профобразование, 2001. 832 с.

208. Сухарев И. Ю. Работа коллегий адвокатов Российской Федерации в 1998 году. *Российская юстиция*. 1999. № 7. С. 49–55.

209. Поспелов О. В. Адвокатам-судьям бояться нечего, им не страшна даже бизнес-адвокатура. *Адвокатская практика*. 2012. № 1. С. 39–43.

210. Матузов Н. И. Гражданское общество: Сущность и основные принципы. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 1995. № 3. С. 83–93.

211. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс) : экзаменационный справочник. О. : Юрид. л-ра, 2005. – 184 с.

212. Оніщук М. Проблеми забезпечення прав людини: від загальної декларації прав людини – до сьогодні. *Право України*. 2009. № 4. С. 29–35.

213. Крижанівський А. Ф. Правозахисна діяльність адвоката як фактор правопорядку. *Адвокат*. 2007. № 11–12. С. 36– 38.

214. Основные принципы, касающиеся роли юристов : приняты восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с

правонарушителями 27 августа –7 сентября 1990 г. URL:
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/role_lawyers.shtml

215. Cyprus The Advocates Law. URL:
http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/cyprus_enpdf1_1193994690.pdf

216. Turkey Attorneyship Law Regulations Of The Union Of Bar Associations Of Turkey. URL:
http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/TurkeyATTORNEYSHIP_1_1407227932.pdf

217. Austria - Rechtsanwaltsordnung (RAO). URL:
http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/de_austria_rao2406204_1188554905.pdf

218. Пронин А. В. Институт адвокатуры в Австрийской Республике. *Евразийская адвокатура*. 2013. № 2. С. 28–30.

219. Switzerland - Federal Act on the Freedom of Movement for Lawyers. URL:
http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/en_switzerlandfeder1_1188890158.pdf

220. Магута П. Адвокатура кантонов. Новая адвокатская газета. 2008. № 8. URL: <http://www.advgazeta.ru/rubrics/11/115>

221. Олійників О. В. Японський юридичний світ. Перші враження. *Адвокат*. 2009. № 1. С. 41–48.

222. Netherlands - Act on Advocates. URL:
http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/4139_001pdf1_1361345751.pdf

223. Тіммерманс В. А. Особливості нідерландської адвокатури. *Адвокатура*. 2004. 19 листоп. (№ 20). С. 5.

224. Finland - Advocates Act. URL:
http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/en_finland_advocates1_1188555547.pdf

225. France - Décret n°91-1197 du 27 novembre 1991 - Décret organisant la profession d'avocat. URL: http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/fr_france_decret_9_12_1188555752.pdf
226. Адвокатура Франції. *Адвокат*. 2005. № 10. С. 2–3, 14.
227. Belgium - Judicial Code. URL: http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/en_belgiquepdf1_1190362409.pdf
228. Poland - The Law on the Advocates' Profession. URL: http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/en_poland_law_on_adv1_1188889310.pdf
229. Poland - Act of Parliament on Legal Advisers. URL: http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/EN_Poland_Legal_Adv11_1232634702.pdf
230. Костин А. Е. Как совместить членство обязательное и добровольное? (Опыт регулирования деятельности объединений адвокатов в Германии). *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 3. С. 139–143.
231. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
232. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відомості Верховної Ради, 2013, № 27, ст. 282. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
233. Вільчик Т. Б. Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів у взаєминах з державною владою. *Вісник Академії адвокатури України*. Том 11. Число 2 (30). 2014. С. 63–74.
234. Матвеев П. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури, адвокатська діяльність. *Юридичний журнал*. 2013. № 1. С. 114–132.

235. Панкратова М. Е., Соловьев С. А. Возникновение института адвокатуры из патроната Древнего Рима. *Современное право*. 2012. № 10. С. 139–142.

236. Святоцька В. О. Всесвітні міжнародно-правові стандарти організації та діяльності адвокатури: український вимір. *Право України*. 2012. № 7. С. 250–256.

237. Калинюк С. С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 203 с.

238. Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності суддів. *Науковий вісник Хмельницького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2011 № 5. С. 227–230.

239. Назаров І. В. Принципи незалежності та самостійності суду: співвідношення понять. *Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина*: Мат. Всеукр. наук.-практ. конференції, 30 травня 2009 року. Чернівці: Чернівецький нац. унт, 2009. С.170–173.

240. Михайленко О. Р. Про забезпечення незалежності суддів у змагальному кримінальному процесі. *Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів*: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30 – 31 березня 2005 р.; м. Харків. Харків; Київ: ЦНТ «Гопак», 2006. С. 51–56.

241. Подоляка А. М. Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури. *Форум права*. 2009. № 1. С. 429–433.

242. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343

243. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів. *Адвокат майбутнього*. URL: http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Hartiya_brenduvannya.pdf

244. Правилами адвокатської етики (від 09 червня 2017 року). Київ, 2017. 34 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf

245. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів. URL: https://studopedia.net/5_13161_mizhnarodni-standarti-profesiynoi-diyalnosti-yuristiv.html

246. Коваль К. Внутрішні стандарти адвокатури. Український адвокат. №7(83). Липень 2013 року. С. 3–4.

247. Трунова Л. К. Привилегии и иммунитеты в отношении адвоката в уголовном судопроизводстве. *Дела судебные. Адвокаты делятся опытом*. Вып. 4. URL: <https://www.lawmix.ru/comm/1712>

248. Муратова Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики: автореф. дис.... д-ра юр. наук. Екатеринбург, 2004. 43 с.

249. 5 років успіху української адвокатури. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/43f83bd682afc309ca20_file.pdf

250. Наконечний Р. А., Тиндик Б. І. Філософія: навч. посібник. Львів, 2005. 603 с.

251. Малахов В. А., Мулярчук Є. І., Жулан В. Д., Савельєва М. Ю. Цивілізаційні виміри моральності і зміна парадигми (монографія). К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2007. 159 с.

252. Батанов О.В. Самоврядування. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 5 : П-С. 1998. С. 413, 414.

253. Гайворонська В.В. Формування висококваліфікованого адвокатського корпусу як гарантія надання якісної правової допомоги. *Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення: матеріали міжнар.наук.–практ. семінару, 1-2 груд. 2005 р., м. Харків. Х. ; К. : ЦНТ «Гопак» Ред. кол. В. В. Сташис та ін. , 2006. С. 56–64.*

254. Самоврядування. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) : в 11-ти т. Ред. кол. І. К. Білодід та ін. К.: Наук. думка, 1970-1980. Т. 9. К. : Наук. думка, 1978. С. 32.
255. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльноправовий аналіз: навч. посіб. Київ: КНТ. 2010. – 232 с.
256. Погорілко В. Ф., Ставнійчук М. І., Руда Н. І. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2001. 354 с.
257. Панійко Ю. Теоретичні основи самоврядування. Львів: Літопис, 2002. 236 с.
258. Іванцова А. В. Ознаки та загальні риси адвокатського самоврядування. Часопис Академії адвокатури України. 2010. № 9. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/533/553>
259. Меморандум ССВЕ про взаємне визнання транскордонного підвищення кваліфікації адвокатів від 16. 09. 2016 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/69d0c18f97b340020eb1_file.pdf
260. Шарий В. І. Територіальна організація місцевого самоврядування: ефективність управління надвеликими агломераціями та мегалополісами. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2. С. 261–269.
261. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів від 25 жовтня 2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf
262. Основні принципи ООН щодо ролі адвокатів від 14 грудня 1990 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313
263. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343
264. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії – тепер і українською. URL: <http://legalspace.org/ua/biblioteka/korisni->

poradi/item/9124-khartiia-osnovnykh-pryntsyviv-ievropeiskoi-advokatskoi-profesii-
teper-i-ukrainskoiu

265. Варфоломєєва Т. В. Проблеми української адвокатури. *Адвокат*. 2009. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_3_1

266. Андрианов Н. В., Поляков А. В. Адвокатура – общественная солидарность. URL: <http://www.russian-lawyers.ru/solidar.shtml>

267. Завальний М. В. Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правовохорони України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 47–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_3_10

268. Бакаянова Н.М. Демократизм як принцип організації адвокатури. *Митна справа*. 2012. № 4. Ч. 2. С. 203–206.

269. Баллебай-Окхольм Г., Які ризики містить монополія адвокатури? *Закон і бізнес*. № 49 (1243). С. 3–6.

270. Беляєва К. Переконати спільноту в необхідності адвокатської монополії спробують закордонні економісти. *Закон і бізнес*. № 24 (1820). С. 1–8.

271. ТОП-5 пріоритетів реформування адвокатури назвали в АПУ. URL: <http://kdkako.com.ua/top-5-prioritetiv/>

272. Реформування системи адвокатури: міжнародні демократичні стандарти та перспективи. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-12>

273. Гвоздїй В. А. Зміни заради змін не просто не потрібні – вони шкідливі. *Законі Бізнес*. URL: <http://unba.org.ua/publications/print/1654-zmini-zaradi-zmin-ne-prosto-ne-potribni-vonishkidlivi.html>

274. Коваль К. Стратегія розвитку адвокатури України. *Юридична газета – всеукраїнське щотижневє професійне видання*. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/actual/strategiya-rozvitkuadvokaturi-ukrayini.html>

275. Йокубаускас Р., Цимбрівська О., Сегал М. Захист прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності: Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»: Заключення та рекомендації. Justice Cooperation

Internationale.

URL:

http://www.justicereformukraine.eu/wpcontent/uploads/2016/06/ProtectingAdvocatesMemo_FINAL_ukr.pdf

276. Рябенко П. Новий закон і старі проблеми адвокатури. *Газета по-українськи*. URL: <https://gazeta.ua/blog/12360/novij-zakon-i-stari-problemi-advokaturi>

277. Стельмашук А. Реформи розпочинаються тоді, коли приходять нові люди з мотивацією. *Юридична газета*. URL: <http://jur-gazeta.com/interview/andriy-stelmashchuk-reformirozpochinayutsya-odi-koli-prihodyat-novilyudi-z-motivacieyu-do-zmin.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Бочуляк Н. Адвокатологія як науково-теоретична основа розвитку адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2018. № 906. С. 15–22.

2. Бочуляк Н. І. Принципи адвокатури як основоположні засади діяльності адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. № 911. Вип. 21. 2019. С. 34–41.

3. Бочуляк Н. Незалежність як домінанта адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. Вип. 22. 2019. С. 12–19.

4. Бочуляк Н. Роль адвокатури у механізмі захисту прав і свобод людини. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. Вип. 24. 2019. С. 13–19.

5. Бочуляк Н. Адвокати та соціальні мережі: етико-професійні аспекти кореляції. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. Вип. 23. 2019. С. 80–91.

Матеріали наукових та науково-практичних конференцій:

6. Бочуляк Н. Адвокатське самоврядування як магістраль поступу громадянського суспільства. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (23 листопада 2018 року. Упор. Л.В. Павлик. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.36–40.*

7. Бочуляк Н. Моделі розвитку адвокатури як соціально-правового інституту: світова практика. *Виконавча влада в Україні та інших державах:*

історія та сучасність (аспекти права): матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. *Наук. інтернет-конференції*. Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С. 72–76.

8. Бочуляк Н. Модель організації адвокатського самоврядування: основні ознаки. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VII Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2019 р., м. Львів). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 38–40.

9. Бочуляк Н. Адвокатське самоврядування в Україні: до проблеми організаційних форм. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали дев'ятої всеукраїнської наукової інтернет-конференції, 31 травня 2019 р. Вип. 9. Львів. С. 153–157.

10. Бочуляк Н. І. Незалежність адвокатського самоврядування: основні концепти. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2019 р.). Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач). Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2019. С. 23–27.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬОВА

вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-80-82
E-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35428201032328 в Головному управлінні
Державного казначейства України у Хмельницькій області, МФО 815013. Код ЄДРПОУ 14163438

ЗАТВЕРДЖУЮ

ректор Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзьова

О. М. Омельчук

2019 р.

А К Т

**про реалізацію результатів наукових досліджень
БОЧУЛЯКА Назара Ігоровича
на тему «Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних
орієнтирів»**

Комісія у складі: голови, доктора юридичних наук, професора Вовк Вікторії Миколаївни, доцента кафедри теорії та історії держави і права, кандидата юридичних наук Мельник Надії Володимирівни стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження, доцента кафедри теорії та історії держави і права, кандидата юридичних наук Олійник Уляни Миколаївни стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Бочуляка Назара Ігоровича наукові положення і висновки з теми: «Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів» були детально вивчені колективом кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертантом було надано комісії для ознайомлення такі наукові публікації:

1. Бочуляк Н. Адвокатологія як науково-теоретична основа розвитку адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2018. № 906. С. 15–22.
2. Бочуляк Н. І. Принципи адвокатури як основоположні засади діяльності адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. № 911. Вип. 21. 2019. С. 34–41.
3. Бочуляк Н. Незалежність як домінанта адвокатського самоврядування. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. Вип. 22. 2019. С. 12–19.

Бочуляк Н. Адвокатське самоврядування як магістраль поступу громадянського суспільства. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (23 листопада 2018 року. Упор. Л.В. Павлик. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.36–40.*

4. Бочуляк Н. Моделі розвитку адвокатури як соціально-правового інституту: світова практика. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)*: матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції. Наук. інтернет-конференції. Вип. 8. Терлюк І.Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. С. 72–76.

5. Бочуляк Н. Модель організації адвокатського самоврядування: основні ознаки. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VII Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2019 р., м. Львів). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 38–40.

6. Бочуляк Н. Адвокатське самоврядування в Україні: до проблеми організаційних форм. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали дев'ятої всеукраїнської наукової інтернет-конференції, 31 травня 2019 р. Вип. 9. Львів. С. 153–157.

7. Бочуляк Н. І. Незалежність адвокатського самоврядування: основні концепти. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2019 р.). Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач). Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2019. С. 23–27

Наведені наукові публікації були включені під час викладання навчальних дисциплін «Філософія права», «Юридична деонтологія», «Філософія», «Юридична етика», «Адвокатура» для підготовки підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів, у ході проведення занять із зазначених дисциплін у Хмельницькому університеті управління та права.

Теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження використовуються у робочих програмах та навчально-методичних матеріалах із навчальної дисципліни «Філософія права» для студентів юридичного та заочного факультетів. Включення до наведених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, а також виробленню практичних навичок у застосуванні отриманих теоретичних знань в подальшій професійній діяльності.

Голова комісії

професор кафедри теорії та історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

Члени комісії

доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук

доцент кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук

«05» грудня 2019 р.

